ప్రబోధచంద్రోదయము.

ప్రథమాంకము.

మ. రవిరశ్మిన్ దినమధ్యమందు జలపూరంబుల్ వినాన్ దృష్టికిన్
భువి నజ్ఞానముచేత భాతి జగంబుల్ దేనఁదోఁచుం దగన్,
బువు నండన్ ఫణియన్న భ్రాంతివలెఁ బోవున్ దేనఁ బ్రాజ్ఞాళి క
య్యవి, యానిర్మలబోధముం దలఁతు సాంద్రానందమున్ మన్మదిన్.

ఉ. నిండుమనంబు శాంతిఁ గని నేర్చినయప్పుడు బ్రహ్మరంధ్రమం
దుండి సుషుమ్నరుద్ధపవనోగ్రమై సుఖసాంద్రవర్తను సు
ష్టుండలలాటనేత్రమునఁ దాఁ బ్రకటీకృతమైనయట్లు బ్రి
హ్మాండమునిండు నీశ్వరు చిదాత్మక తేజము మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తారమేల? చాలును, సకలసామంతచక్రచూడామణి-మరీచిమంజరీనీరాజితచరణరాజీవుండును, బలవదహితనివహాపత్కస్తటకవాటపాటన ప్రకటితనరసింహరూపుండును, బహుబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్న మేదినీసముద్ధరణమహావరాహుండును, నిఖిలదిగ్విలాసినీకర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవుండును, సమస్తశాస్త్రగోచరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహుళతరపవనసంపాతనర్తితప్రతాపానలుండును, నగు గోపాలుండు—"మాకు సహజసుహృత్తులైన శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారి దిగ్విజయవ్యాపారముచేత బ్రహ్మానందరసానుభవమున కెడములేక మేము వివిధవిషయములం దగిలి వ్యర్థముగా దినములు గడపినారము. అయినను మేమిప్పుడు కృతకృత్యులమైనారము.

గీ. క్షయమునొందిరి తన్మవిభుశత్రునృపులు ;
మహి సురక్షితయయ్యె సన్మంత్రిగరిమ;
రాజమకుటార్చితాచ్ఛసామ్రాజ్యలక్ష్మి
యబ్ధిమేఖలయగు క్షితి నతనిఁ జేరె.

అందుచేత మేము శాంతరసప్రధానమయిన పరియోగాభినయముచేత మనస్సును వినోదపెట్టఁగోరుచున్నాము. కాఁబట్టి యింతకుఁబూర్వమే పూజ్యులయిన కృష్ణమిశ్రులవారు రచియించి మాకు సమర్పించిన ప్రబోధచంద్రోదయమను నాటకమును మీరిప్పుడు శ్రీ

కీర్తివర్మమహారాజులవారి సన్నిధానమందుఁ బ్రయోగింపవలెను. రాజుగారికిని సభ వారితోఁగలిసి దానిని జూడవలెనని వేడుకగలదు.''—అని నాతోఁ జెప్పివచ్చెను. అవుఁగాక! నేనింటికిఁబోయి నాగృహిణిని బిలుచుకొనివచ్చి సంగీతకర్మమును బ్రక్ర మించెదను. (అని కొంచెముతిరిగి తెరవంకఁజూచి) ఓసీ! ఇటురమ్మా.

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగో వచ్చితిని. నే నేనియోగము ననుష్ఠింపవలెనో దేవరవారు సెలవియ్యవలెను.

సూత్ర—ఓసీ! నీకును దెలిసియేయున్నది!

మ. కలఁడుద్వృత్తవిపక్షభూమిభృతనాకాంతారమార్గప్రతా
పలసత్పావకకీలకాకలితపక్షవ్రాతుఁ డాశాంతవి
శ్చలవిశ్రాంతయశంబు ఖడ్గలతికాభిన్నకంఠారి రా
ట్పటలీసంస్థాపిత కీర్తివర్మనృపుఁడు తగన్ గోపాలుఁ డుర్వీస్థలిన్.

మఱియును,

మ. రణరంగస్థలి విప్పుడున్ దనుజభుగ్గామాకగాసస్థానో
ల్బణబాహ్యాన్నకపాలతాళికములా వ్యాపింప, ఝుంఝూసమీ
రణసంక్షోభితకుంభకుంభికుహరపరివ్యక్తనాదంబులన్
బ్రణుతింపం దదపూర్వకీర్తుల, నటింపంగాఁ బిశాచాంగనల్.

అతఁడిప్పుడు శాంతపదస్థితుఁడయి యాత్మవినోదార్థముగాఁ బ్రబోధచంద్రోదయ నాటకమాడవలెనని యాజ్ఞాపించి యున్నాఁడు. నటుల నిప్పుడు వేషములు ధరించి వచ్చునట్లు నియమింపవలెను.

నటి—(విస్మయముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇట్లు నిజభుజ బలవిక్రమైకనిర్భర్త్సితసకలరాజమండలుండైనయాతండాకర్ణాకృష్టకఠినకోదండదండ బహుళశరవ్యచ్ఛురనికరజర్ఝరీకృతతురంగతరంగసందోహంబును నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిశిత శస్త్రిసహపరిపర్యస్తోత్తుంగమాతంగమహామహీధరసహస్రంబును భ్రమద్భుజదండచండ మందరాభిఘాతవ్యాఘూర్ణితసకలపదాతిసలిలసంఘాతంబును నగుకర్ణసైన్యసాగరంబును మథనంబు క్షీరపారావారంబునుంబోలె నిర్మథించి సమరవిజయలక్ష్మిం జేకొని వీర చరితుండై యిప్పుడిటువంటిసకలమునిజన శ్లాఘనీయమైన యుపశమము నెట్లుపొందెను?

సూత్రి—ఓసీ! బ్రహ్మజ్యోతి యెప్పుడును స్వభావముచేత సౌమ్యమయినదే. అయినను, అదియేదోకారణముచేత వికారమును బొందినను మరల స్వభావమునందే నిలుచును. ఆప్రకారముగానే సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్ని రుద్రుఁడైన చేదిపతి చేత నున్మూలింపఁబడిన చంద్రాన్వయపార్థివపృథివీరాజ్యమును స్థిరీకరించుటకయి యీతనికీసంరంభము కలిగినది. చూడుము—

గీ. ప్రళయకాల సముద్భూతవాయువశతఁ
పర్వతంబుల లంఘించు వారిరాశి
నిశ్చలంబయి స్వచ్ఛమై నిలువలేదె
యిపుడు మేరమీరక స్వభావేద్ధగరిమ?

అంతేకాక శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులయిన యిట్టివంటి పౌరుషభూషణులగు పురుషులు భూతహితముకొరకు భూమియందవతరించి విహితకృత్యములను నిర్వహించి మరలశాంతినిఁ బొందుదురు. ఇప్పుడు పరశురాముని కథవినుము.—

మహాస్రగ్ధర.

ఎవఁడీ ధాత్రీస్థలిన్ మున్ నృపులఁ గెడపి ముయ్యేడుమారుల్ ద్విషన్మాం
సవసామస్తిష్క పంకాచ్ఛరుధిరనదులన్ స్నానముం జేసెఁ; జేదో
యి వధించె నిర్దయుండై యెవఁడు వనితలన్ వృద్ధులన్ బాలురన్ మా
నవపాలాంచద్భుజాఖండనచణగుణనందత్కుఠారోగ్రధారన్.

గీ. అట్టి జామదగ్న్యుఁడు స్వవీర్యమున భూమి
భారమునుడించి, నృపకులాన్వయముఁ ద్రుంచి,
కోపపావకు నాపయిమాపడంచి!
తపముబలిమిని బరమశాంతతవహించె.

అలాగుననే యితండును గర్తవ్యమును నెఱపి యిప్పుడు పరమోపశమనిష్ఠుఁడయి యున్నవాఁడు.

గీ. పుడమిమైని వివేకుండు మోహజయముఁ
బడయునట్లుగఁ గర్ణుని వడిజయించి
యాప్రబోధునకుంబలె నభ్యుదయము
నితఁడు శ్రీకీర్తివర్మభూపతికి నొసఁగె.

[తెరలో]

ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నాదేహములోఁ బ్రాణములుండఁగానే మాస్వామి యయిన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు!

సూత్ర—(తొట్రుపాటుతోఁ జూచి) ఓసీ! [illegible],

చ. మదనుఁడువచ్చెనిచ్చటికి నందాలపీనకుచద్వయంబు పై
రెద ఘటియించుచున్ రతిరహిన్ బులకాంచితబాహువల్లులన్
గదిసి కవుఁగిటంబొదువఁగా, మదఘూర్ణితనేత్రపద్ముఁడై
యదె నయనాభిరామసుభగాకృతి లోకము మోహపెట్టుచున్.

అతఁడు ఈ మాటలవలనఁబుట్టిన క్రోధము మూర్తీభవించివచ్చినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి మనమతనిని విడిచి పోతిపోవుటయే శ్రేయము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇతి ప్రస్తావన

—:o:—

[వెనుకఁ జెప్పినరీతిని కాముఁడును, రతీదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

కాము—(కోపముతో) ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ! నాబొందిలోఁ బ్రాణములుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు! కౌం! భరతాధమా!

గీ. పృథివి నిండిరరాతుల దృష్టిపిశిఖ
సంతతులు పర్వకుండెను నంతఁ దాక
మహితవిద్వాంసులకునైన మనసులందు
శాస్త్రజన్యవివేకంబు సంభవిల్లు.

ఉ. సుందరసుందరాంగులును, సోయగపుం జవరాండ్రు, షట్పదా
మందరపోల్లసల్లతలు, మల్లెలతావుల నొప్పుగాడ్పులున్,
జందురుఁడున్న రేలు, నెటనాకు నమోఘబలంబులౌట నా
ల్వొందఁగ, నవ్వివేకుఁ డెటులుండుఁ? బ్రబోధుఁడు నెట్లు పుట్టెడున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! మహామోహ మహారాజుగారి శత్రువయిన వివేకుఁడు సామాన్యుఁడుకాఁడని తలఁచుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! స్త్రీస్వభావముచేత వచ్చిన పిరికితనముబయలఁ బడునట్లుగా, నీవావివేకున కేలభయపడెదవు? చూడు.

క. శరములు విల్లును నా కో
సరసిజముఖి! పూలెయైన, క్షణమున సుర నా
సురమగు సర్వజగంబును
దెరలక నాయాజ్ఞమీఱి ధృతినిల్చెడునే?

మ. సురపతిజారత పెనుమిష్ట యహల్యను, బ్రహ్మదేవుఁడున్
వరతనయన్ వరించె, గురుపత్నిసుఖాప్తి రమించెఁ జంద్రుఁడున్;
బరుఁడిటఁ గానిమార్గమును బట్టనివాఁ డెవఁ డస్మదాజ్ఞచేఁ?
నరయు మతేవి మచ్ఛరములట్లు భ్రమింపఁగఁజేయు లోకమున్?

రతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! అదియంతయు సత్యమే కాని, శత్రుఁడు సహాయసంప

న్నాఁడు గనుక శంకింపవలసియున్నది. యమనియమ ప్రముఖులయిన యీ తని మంత్రులు మహాబలవంతులని వినుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! నీవొక్క బలవంతుఁడయిన యావివేక మహారాజు యొక్క యమాది మంత్రులనే తలఁచుచు నిలుచుచున్నావుగాని మమ్ము విచారింపకున్నావు. మేము పూనికతోఁ దారసించినంతమాత్రముచేతనే వారందఱును నిమిషములోఁ జెల్లాచెదరగుదురుసుమా!

గీ. ఇచటి శ్రీమునియెదుర నహింసయెంత?
బ్రహ్మచర్యాదులెంత నాపజ్జఁ జూడ?
వినుము సత్యుండు నస్తేయుఁడు నపరిగ్ర
హుండు నెంతవా రాలోభునొద్దఁ జెప్పుమ.

యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులు నిర్వికారచిత్తులకడనే కాని యుండరు గాన వారిని సులభముగానే నశింపఁజేయవచ్చును. అంతేకాక వారిపాలిటి మృత్యుదేవతలైన స్త్రీలును నాకధీనురాండ్రయి మెలఁగుచున్నారు.

ఉ. వారివిలోకనంబులును వారిసుభాషణముల్ విలాసమున్
వారల కౌఁగిలింతలును వారలహాసముఁ గ్రీడలేల? యు
ద్వారలనామసంస్మరణభాగ్యము చాలు హృదంతరంబులం
దారయ నిర్వికారులకునైన వికారము పుట్టఁజేయఁగన్.

విశేషించి మీరు మనప్రభువారి యాప్తులయిన మద, మాత్సర్య, దంభాదులకు లోఁబడినవారయి మనరాజుగారి మంత్రియైన యధర్మునినే యాశ్రయింతురు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! మీకును శమ దమ వివేక ప్రభృతులకును జన్మస్థలమొక్కటియేయని విన్నదానను.

కాము—ఓహో! ప్రియురాలా! ఒక్కజన్మస్థలమే యేకమని చెప్పనేల? మాకు జనకుఁడును నొక్కఁడేసుమా! ఎట్లన—

చ. ఈశ్వరసంగమంబున నెంతయుఁ దొల్త మాయయందు నీ
విశ్వములో మనస్సనెడు విశ్రుతుఁడౌసుతుఁ డుద్భవిల్లె; నా
యీశ్వరసూతియే మొదట నెల్లజగమ్ములుఁ జేసి మీఁదటన్
శాశ్వతకర్తయయ్యెను బొసంగఁ గులంబులుమావి రెంటికిన్.

అతనికిఁ బ్రవృత్తియు, నివృత్తియు, నని యిద్దఱు ధర్మపత్నులుగలరు. వారిలోఁ బ్రవృత్తివలన మహామోహుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల మావంశము పుట్టినది. నివృత్తివలన వివేకుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల యారెండవవంశము పుట్టినది.

రతి—ఓప్రాణనాయకా! అట్లయిన సహోదరులయ్యును మీలోమీకిట్టివంటి పరస్పరవిరోధ మేలకు?

కాము—మ. ఇలనేకామినిసంభవత్వమున నే యెందు న్మహావైరముల్
పెలుచన్వర్ధిలు చున్నదమ్మకనుఁ ; బృథ్వీవిభ్వాంతరేయోగతుల్!
కలుగన్ లేద జనక్షయంబయిన సంగ్రామంబు మున్నీమహీ
స్థలిలోఁ బాండవకౌరవోత్తములకున్ ధాత్రీనిమిత్తంబునన్?

ఈజగత్తు సర్వమును మాపిత్రార్జితము. జనకునకు మాయయందుఁ బక్షముగుటచేత జగత్తంతయును మే మాక్రమించుకొనఁగా, నిలువలేక యదాయాదరైన తనవారితో వివేకుఁడంతయుఁ దిరుగుచు నెక్కడనో యడఁగియున్నాఁడు. ఇప్పుడా పాపాత్ములందు చేతఁ దండ్రిని మమ్ముగూడ నిర్మూలము చేయుట కుద్యోగించుకొనియున్నారు.

రతి—పాపము శాంతించును గాక! పాపము శాంతించును గాక! ఓప్రాణేశ్వరా! విద్వేషమాత్రముచేతనే వారిప్పుడీపాపవ్యవసాయమునకుఁ బూనినారా? లేకయిప్పుడు వారాలోచించినయుపాయ మేదియైనఁగలదా?

కాము—దీనికిఁ గొంచెము గూఢకారణమున్నది.

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అది నాకేలచెప్పవు?

కాము—నీవు స్త్రీస్వభావముచేతఁ బిఱికిదానవని నీకాపాపాత్ముల దారుణ ప్రయత్నమును జెప్పఁజాలకున్నాను.

రతి—ప్రాణనాథా అదియెట్టువంటిది?

కాము—ఓప్రియురాలా! భయపడఁబోకుము. వారివి కేవల హతాశులయినవారి కోరికలేసుమా! ఇప్పుడు కాళికాశక్తితో సమానురాలయిన విద్య యనురాక్షసి యొక్కతె మనవంశమునందుఁ బుట్టునని లోకప్రవాదమొకటి పుట్టినది.

రతి—(భయముతో) ఏమిగతి? మనకులమునందు రాక్షసి యెట్లుపుట్టునాయని నాహృదయము కంపమెత్తుచున్నది.

కాము—ప్రియురాలా! జడియకుము జడియకుము. ఇది వట్టి కింవదంతియేసుమా!

రతి—తరువాత నారాక్షసి చేయఁగల పనియేమి?

కాము—ప్రియురాలా! బ్రహ్మదేవునిభార్య సరస్వతియనియొకతె యున్నది కదా! ఆమె యీప్రకారము చెప్పినదఁట.

స్రగ్ధర. సంగంబుల్ లేని యాయీశ్వరునివలన సంసర్గముల్ లేకయే లీ
లం గాంచెన్ భార్యమాయాలలన మనసనన్ శ్లాఘ్యపుత్రున్ జగంబుల్
పొంగారన్; వీరివంశంబునను పొడమెడున్ బుత్రియున్విద్యనాఁగన్;
మ్రింగుం దద్విద్య తండ్రిన్ బ్రియజననిని భ్రాతృవ్రజంబున్ గులంబున్.

రతి—(భయోత్కంపంబుతో) ఓప్రాణవల్లభా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.
(అని భర్తను గౌఁగిలించుకొనుచున్నది.)

కామ—(స్పర్శసుఖమనుభవించి తనలో)

చ. పులకలు గూడఁ, జూపులను బొల్పుగఁ దారకలాడఁ బైపయిన్
వలుదకుచద్వయంబు భయభావమునన్ వడఁకాడఁ, గంకణా
వళి చిఱుపాటపాడ, భుజవల్లులు నీరరుహాక్షి కౌఁగిటన్
జెలువుగఁ జేర్చు సొంపలరఁ జేసి, నిను న్వివశాత్మఁ జేసెడున్.

(గాఢాలింగనము చేసికొని ప్రకాశముగా) ప్రియురాలా! బెదరకు బెదరకు. మేము జీవించియున్నంతకాలమును విద్యయెక్కడఁబుట్టును?

రతి—ఆరాక్షసి పుట్టుట మీప్రతిపక్షులకు సమ్మతమా యేమి?

కామ—అవును సమ్మతమే. ఆ విద్య వివేకున కుపనిషద్దేవియందుఁ బ్రబోధచంద్రుఁడను సోదరునితోఁగూడఁ బుట్టఁబోవుచున్నది. శమదమాదులందఱునందుల కు మహాప్రయత్నము చేయుచున్నారు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! ఆత్మవినాశహేతు వయిన విద్యయొక్కయుత్పత్తి కా దుర్వినీతు లెట్లు సంతోషించుచున్నారు?

కామ—ఓప్రియురాలా! కులక్షయప్రవృత్తులయియున్న పాపకర్ములు ప్రత్యవాయము నెట్లుగణింతురు? చూడుము.

చ. అరయ స్వభావదుష్టకుటిలాత్ములసంభవ మెల్లయప్పుడున్
గరము వినాశహేతువగుఁ గాతమకుం దముఁ గన్నవారికిన్?
ధరణిని ధూమసంచయము తా నల మేఘపదంబు నొంది స
త్వరముగ నగ్ని నార్చి తరువాతను దనును నాశమొందదే?

[తెరలో]

ఆ! పాపీ! దురాత్మా, ఏమిరా! పాపకర్ములమని మమ్మాక్షేపించుచున్నావు! ఔరా!

గీ. "గర్వితుండైన, దుర్మార్గగామియైనఁ,
దా నొకింత కార్యాకార్యదక్షబుద్ధి
కానివాఁడైన, గురునేని కార్యమెంచి
వసుధలోపలఁ ద్యజియింపవలయుఁ జుమ్మి."

అను పౌరాణికగాథను బురాణవేత్త లుదాహరించియున్నారు. అదిగాక యీ మా జనకుఁడే యహంకారునితోఁ జేరి తన తండ్రియయిన జగత్పితను బంధించియున్నాఁడు. అతనిని మోహాదులుకూడ దృఢపాశబద్ధుని జేసియున్నారు.

కామ—ఓప్రియురాలా, అది మాకులవృద్ధుఁడయిన వివేకుఁడు భార్యయగు

మతిదేవితోఁగూడ నిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు.

మ. వనితా! చూడుము చిక్కి మానధనుఁ డావంక న్వివేకుండు తె
ల్వివి గన్పట్టెడుఁ గాంతి కోల్పడి, కడున్ స్వేచ్ఛానుసంచారులౌ
ఘనరాగాదులచేఁ గలంగినమతిస్స్వాత్మధృతుల్ కుంచం గూడి, కా
ల్యోకాను పెన్మంచునఁ గాంతివాసినశశాంకుంబోలి ఖిన్నాత్ముఁడై.

ఇఁక మనమిక్కడ నిలువఁగూడదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది విష్కంభము.

[అప్పుడు వివేకమహారాజును, మతిదేవియుఁ, బ్రవేశించుచున్నారు.]

వివే—(ఆలోచించి) ఓప్రియురాలా! దుర్వినీతుఁడయినయాబ్రహ్మచారియొక్క గర్వయుక్తమయిన మాటలు నీవు విన్నావుగదా? వీఁడు పాపాత్ములమని మనలనే యాక్షేపించుచున్నాఁడు!

మతి—ప్రాణేశ్వరా! లోకులు తమదోషముల నేల యెఱుఁగఁజాలరు?

వివే—ప్రియురాలా! చూడు.

శా. ఆహా! పాశముల న్నిరంజనుని జ్ఞానానందు నయ్యాత్మేశ్వరున్
మోహాంభోనిధిలోఁ జిరంబుగఁ గరంబు న్ముంచి బంధించి గా
ఢాహంకారపరుల్ దురాత్ములు నాయాదుర్మదాదుల్ మహో
త్సాహంబొప్పఁగ నీచ దీనదశ నొందంజేసి రత్యంతమున్.

అట్టివారు పుణ్యాత్ములఁట! అసురాత్ములచేతఁ బరాభవింపఁబడినయాత్మేశ్వరునివిముక్తుని జేయుటకయి ప్రవర్తించుచున్నమనమేమో పాపకారులమఁట!

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! పరమేశ్వరుఁడు సహజానందసుందరస్వభావుఁడనియు నిత్యప్రకాశుఁడనియు సకలభువనప్రచారుఁడనియు వినుచుందుము. అట్టివాఁడేల యీదుర్వినీతులచే బంధింపఁబడి మహామోహసాగరమునందు మునిఁగిపోయినాఁడు?

వివే—ఓప్రియురాలా!

సీ. సతతమహోన్నతధృతిమంతుఁడయ్యును సదమలసంపూర్ణశాంతుఁడయ్యుఁ
బ్రబలతరైశ్వర్యభాసమానుండయ్యు మహితసంతతనీతిమంతుఁడయ్యు
నసమానఘననిశ్చలాంతఃకరణుఁడయ్యు సమయానుగుణధీవిశాలుఁడయ్యుఁ
దరుణులమాయలఁ దగులొందిపురుషుండు త్యజియింపఁడే తనధైర్యగరిమ?
నట్టె యీమహాపురుషుండు నరయ నిపుడు
వఱలుమాయామహాదేవివలలఁ దగిలి

చిరతరానూన సంబంధ గరిమకతన
దన్ను దా నెఱుంగఁగఁ జాలకున్నవాఁడు.

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా, అట్లు సంభవింపదు. సహస్రకిరణుఁడైన సూర్యుఁడంధకారరేఖచేతఁ గప్పఁబడుట సంభవించునేని, అప్పుడు దేదీప్యమానప్రకాశసాగరుఁడైన యాదేవుఁడును మాయచేత నడఁగియుండుట తటస్థింపవచ్చును.

వివే—ఓప్రియురాలా! ఆమెజాడ యిట్టిదని యూహించుట మనకు శక్యము కాదు. వారకాంతవలెనే యామాయాదేవి యసత్యములయిన భావములను గనఁబఱచుచుఁ దానాపరమపురుషుని వంచించుచున్నది. చూడు చూడు.

చ. స్ఫటికము భంగి స్వచ్ఛరుచి భాసిలు దేవు స్వయంప్రకాశునిన్
గటకట! యల్పురాలయి వికారవిధేయునిఁ జేసె మాయ; ప్రా
కటమగు దానిసంగతిని కాంతినొకింతయుఁ గోలుపోఁ డతం
డటులయియున్, ఘటించెడును నాతనికామె యధీరతం గడున్.

మతి—దుర్విదగ్ధురాలయిన యామె యేకారణముచేత నుదారచరితుఁడయిన యామహామహుని వంచించుచున్నది?

వివే—ప్రయోజనమునుగాని కారణమును గాని విచారించి మాయవర్తించుచుండుట లేదు. స్త్రీపిశాచముల కది స్వభావమే. చూడు.

చ. నరులదయార్ద్రకోమలమనంబులు లోఁగొని వామలోచనల్
సరగున నేమిచేయుటకుఁ జాలరు వారు ధరాతలంబునన్?
పురుషుల మోహపెట్టుదురు, బుద్ధిగలంత్రు, విషాదపెట్టుదుర్.
మరి వెరపింతు, రాసలఁ గరంతురు, చేయుదు రాత్మదాసులన్.

మఱియొక కారణముగూడ గలదు.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అదియేది?

వివే—దురాచారురాలయిన యామె "నేనిప్పుడు యౌవనముపోయి యేండ్లు చెల్లినదాననయి యున్నాను. ఇతఁడును బురాణపురుషుఁడు; స్వభావముచేత నవిషయసుఖవిముఖుఁడు. కాఁబట్టి నాతనయునినే పరమేశ్వరపదమునందు నిలిపెదను." అని యాలోచించినది. తల్లి యభిప్రాయము నెఱిఁగి భేదమేమియులేక యామె నేపోలి మనస్సును నవద్వారములు గలపురములను నిర్మించెను.

గీ. ఒక్కఁడయ్యును వహించి పెక్కురూపు
లలశరీరపురంబుల నతఁడు చొచ్చి,
స్ఫటికమణిఁబోలి యాత్మచేష్టలను దాను
వానివానికిఁ దగ నలవఱ్చుకొనియె.

మతి—(ఆలోచించి) ఓప్రాణేశ్వరా! తల్లియెటువంటిదో పుత్రుఁడునటువంటి వాఁడే పుట్టునుగదా!

వివే—అప్పుడు మనస్సుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును దనమున్మావఁడునయిన యహంకారుఁడువచ్చి తన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనఁగాఁ బరమాత్ముఁడు—

చ. బ్రమసి, యవిద్యవేఁడునిదురం బడి, యీశ్వరుఁ డామనస్సుచే
యు మహితకల్పనం దగిలి, 'యేనుద్భవమందితి; వీరు నాపితల్;
విమతులుఁ బుత్రమిత్రులును వీరె; కులంబు బలంబు విద్యదప్రి
య్యయునివె; భార్య యీమెయని స్వప్నములీగతి పెక్కులొందెడున్.

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగా నతిదీర్ఘతరమయిన నిద్రచేతఁ బ్రబోధము చెందియున్న పరమేశ్వరునియందుఁ బ్రబోధ సంభవ మెట్లు కలుగును?

వివే—(లజ్జతో నధోముఖుఁడయి యున్నాఁడు)

మతి—ప్రాణేశ్వరా! గురుతరలజ్జాభరముచేత శిరస్సువంచుకొని యూరకున్నారేమి?

వివే—ప్రియురాలా! స్త్రీలహృదయములు తఱుచుగా నీర్ష్యను బొందును. అందుచేత నేను సాపరాధుఁడ నగుదునుగదా యని శంకించుచున్నాను.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అన్యాశ గలిగిన స్త్రీలుమాత్రమే తమకనురక్తుఁడయి ధర్మార్జనవ్యాపారమునందుఁ దగిలియున్న భర్తయొక్క మనోభీప్సితములకు విఘ్నములు చేయుదురు.

వివే—ఓ ప్రియురాలా!

శా. ఉగ్రోద్యద్విరహార్తయౌ నుపనిషద్యోషిన్మణిన్ యోగ ను
య్యగ్రశ్లాఘ్యుల శాంతిముఖ్యుల సుసాహాయ్యస్థితిన్ నాకబ్బినన్,
జాగ్రత్తన్ క్షణకాలమీవు విషయేచ్ఛల్ మాని వర్తించినన్,
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరతిన్ గల్గుం బ్రబోధుండిలన్.

మతి—ఓప్రాణవల్లభా! అహంకారాభిమానియయిన కులప్రభునకు బంధమోక్షము కలిగెనుపక్షమున, అప్పుడు దేవరవారి కామెతోడి నిత్యానుబంధము కలుగునుగాక యనియే నాకోరిక.

వివే—అలాగున నయినపక్షమున, నామనోరథములచిరముగాఁ బ్రసన్నములునై సిద్ధములు నగునట్టె. అట్లకదా—

సీ. జగములకాదియు శాశ్వతుండునుఁ బ్రభువునై వెలుఁగొందు మహానుభావు
బహువిధంబులఁ దాను భాగించి, దేహనివేశంబులందుఁ బ్రవేశపెట్టి,

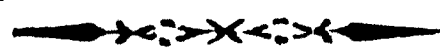
బగ్గునిగాఁ జేసి, పరమ మృత్యుపదంబు పొరిపింపనట్లుగఁ బదిలపఱిచి,
యహహా బ్రహ్మద్రోహులైన యవ్వారికి మరణాంతికంబయి మఱియు శాస్త్ర
విహితమైన ప్రాయశ్చిత్తవిధిని నేను
మహితవిజ్ఞాన మహిమచే మహినొనర్చి,
మరలస్థాపింపవాఁడఁబో స్థిరముగాను
బూని బ్రహ్మలోకభావంబుఁ బుడమిమీఁద.

అట్లగునుగాక! ప్రస్తుతకార్యసిద్ధికొఱకుఁ బ్రబోధోత్పత్తి నిమిత్తము శమాదులను సమకూర్తము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

[అంతట దంభుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దంభు—"వత్సా! దంభా! అమాత్యసహితుఁడయి వివేకుఁడు ప్రబోధోదయార్థము గా శమదమాదుల నా యా తీర్థములకుఁ బంపియున్నాఁడని విన్నాఁడను. ఆసన్నమగుచున్న మన యీ కులక్షయమును మాన్పుటకయి మీరు శ్రద్ధవహించి ప్రతిక్రియ చేయవలెను. భూమండలములోఁ బరమముక్తిక్షేత్రమయి వారణాశీనగరమున్నది. నీవందుఁ బోయి నాలుగాశ్రమములవారియొక్కయు మోక్షకార్యవిఘ్నమునిమిత్త మతిప్రయత్నము చేయవలెను." అని మహామోహ మహారాజుగారు నాకాజ్ఞాపించియున్నారు. కాఁబట్టి నా శిష్యులయినవారితో నిండియున్న యీ వారణాశీపురమునందు నేనిప్పుడు మా ప్రభువువారు సెలవిచ్చినట్లుగా వారియాజ్ఞలను నిర్వహించితిని. ఇప్పుడిక్కడ నా యాశ్రితులు (దాంభికులు)

చ. గణికలయిండ్లఁ గంపపువుకాంతల యాననసీధు వానుచున్,
బ్రణుతిరతోత్సవంబులును రాత్రులు వెన్నెలలోనఁ బుచ్చి, బ్రా
హ్మణులమటంచు దీక్షితులమంచుఁ దపస్వులమంచుఁ బండితా
గ్రణులమటంచు ధూర్తులు జగంబును మోసమొనర్తు రెంతయున్.

(చూచి) భాగీరథిని దాటి యిప్పుడీవంకనే వచ్చుచున్నాఁడు. ఈపాంథుఁ డెవఁడయి యుండును?

గీ. ఒకట నభిమానమున మండుచున్నయట్లు,
మించి లోకత్రయంబును మ్రింగునట్లు,

పృథులవాగ్జాలమున బెదరించునట్లు,
పక్షి చే సవ్వడట్లుఁ, గన్పడెడు నితఁడు.

ఇతఁడు దక్షిణరాఢాదేశమునుండి వచ్చియుండునని నేనూహించెదను. కాఁబట్టి నేనితని వలనఁ బూజ్యుఁడయిన యహంకారుని వృత్తాంతమును దెలిసికొనెదను.

[అప్పుడు పయిని చెప్పినట్లహంకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

అహం — ఓహో! ఈజగత్తంతయు మూర్ఖమయ మయియున్నది. ఎట్లన—

చ. గురుమతము న్వినంగనరు; గోప్యకుమారిల శాస్త్రరీతిఁ గా
నరు; విన రాప్రభాకరుఁడొనర్చినబోధ; యిఁకేల దేవతా
గురుకథ? శేషుభాగ్యమునుగోరరు; సూక్ష్మపదార్థతత్త్వముల్
నరపశువుల్ గ్రహింపరు; తలంపరు పాశుపతంబు స్వస్థులై.

(చూచి) వీరర్థజ్ఞానశూన్యులు ; కేవలస్వాధ్యాయపరులు ; వేదములను నీటఁ గలపుచున్నారు. (మరలి మఱియొక చోటికి నడచి) వీరుభిక్షుకులకొఱకే యతివేషమునుఁ గ్రహించినారు; శిరోముండనములు చేసికొన్న యీపండితంమన్యులు వేదాంతశాస్త్రము ను బాడుచేయుచున్నారు. (నవ్వి) —

గీ. మహిని బ్రత్యక్షముఖ్యప్రమాణసిద్ధ
ఘనవిరుద్ధార్థములు వీరె జనములకును
బోధచేయుచునుండఁగ, బుడమిమీఁద
బౌద్ధవాదులకడఁ గలపాపమేమి?

ఇట్టివీరి సంభాషణలు విన్నను మహాపాతకము సంభవించును. (మఱలమఱియొక చోటికి నడచి) వీరు కష్టపడి తర్కమతము నభ్యసించిన శైవపాశుపతాదులు. ఈపాషండులు కేవల పశువులే. వీరితో సంభాషించినవారు సహితము నరకములపాలగుదురు. అందుచేత వీరిని దృష్టి పథమునుండి దూరముగాఁ బరిహరింపవలయును. (మరలమఱియొక చోటికి నడచి)—

ఉ. అల్లదె గంగయొడ్డు శిలలందుఁ గుశాస్తరణోపవిష్టులై,
యల్లన దర్భముష్టియుతహస్తము లొప్పఁగఁ, బూజపెట్టెల
ల్లల్లన నిల్పి, పూసలెగయం గొనప్రేళుల నక్షమాలికల్
హెల్లుగఁ ద్రిప్పుచున్, ధనికవిత్తములన్ హరియింతురి దాంభికుల్.

(మరల మఱియొక చోటికి నడచి) వీరు త్రిదండివేషములచేత జీవనముచేసెడు ద్వైతాద్వైతమార్గపరిభ్రష్టులు. (మరలవేఱొక చోటికి నడచిచూచి). ఓహో! ద్వారసమీపమునందు నాటిన నిడుదలగు వెదురుగడలకుఁ గట్టియున్న తెల్లని సూక్ష్మవస్త్రసహస్ర

ములు పదముని దాండవమాడుచుండఁగా, క్రిందనందుఁ గృష్ణాజినములునుసన్నకేఁడ్లును యజ్ఞపాత్రములును జపమాలములును ఱోళ్ళును రోకళ్ళును బ్రకాశింపఁగా, నిరంతరహుతాజ్యవాసనతో నిండినధూమముచేత నిగనమండల మంతయు నల్లఁబడఁగా నిండగా సమీపమునందుఁ బ్రకాశించుచున్న యీయాశ్రమపద మెవ్వరిదయియుండును? ఇది నిశ్చయముగా నెవ్వరిదో యొక దొడ్డ గృహస్థునిగృహమైయుండును. కానిమ్ము. అతిపవిత్రమయినయిది నేను రెండుమూడు దినములు వాసముచేయుటకు యోగ్యమయినదిగాఁగన్పడుచున్నది. అని ప్రవేశించి చూచి ఆహా!

చ. ఉదరమునన్ భుజంబులను నూరువులన్ గళమందు ఫాలమునన్
బెదవులఁ జెక్కులన్ నుదుట వీపున గర్ణములందు జానులన్
బదునుగ బొట్లుపెట్టి, కటిఁ బాణులఁ గంఠములందు జుట్టుగం
దుడుతం దర్భలుంచి, యితఁ డొప్పెడు దంభమురూప మొందెనాన్.

మంచిది. నేనతని సమీపమునకుఁబోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి) నీకుశుభమగును గాక!

దంభు—(హుంకారముచేత నాతని నదలించుచున్నాఁడు.)

వటుఁడు—(ప్రవేశించి తొట్రుపాటుతో) ఓబ్రాహ్మణుఁడా! దూరముగానిలుచుండుము. పాదప్రక్షాళనముచేయక యీయాశ్రమపదమును ద్రొక్కఁగూడదు.

అహం—అయ్యో నే నిక్కడనో పాపతుచ్ఛ దేశమునకు వచ్చినాఁడను. ఇక్కడ శ్రోత్రియులయిన యతులను గృహస్థులాసన పాద్యాదులచేతనయిన నాదరింపకున్నారు.

దంభు—(చేసైగచేత నూరడించుచున్నాఁడు.)

వటు—దూరదేశమునుండివచ్చిన మీకులశీలాదికమును జక్కఁగావిచారింపుమని మాగురువులవారాజ్ఞాపించుచున్నారు.

అహం—ఏమీ! ఇప్పుడు మాకులశీలాదికమునుకూడఁ బరీక్షింపవలయునుగా? వినుము—

చ. ఉత్తమముర్వి గౌడమహి; యుత్తమమందును రాఢికాపురం;
బుత్తమమందు శ్రేష్ఠికుల; ముత్తముఁ డందును నాదుతండ్రి; స
ర్వోత్తములెన్నఁ దత్తనుజు; లుత్తముఁడందఁగడు నేను వారిలో
నుత్తమబుద్ధిధైర్యవినయోరువివేక సుశీలతాదులన్.

దంభు—(వటునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వటు—(స్నానకలశమును బట్టుకొనివచ్చి) దేవా! పాదశౌచమును జేసికొండు

అహం—తనలో కానిమ్ము. ఇట్లు చేసికొనుటవలన దోషమేమున్నది? (ఆలాగునఁజేసి దాపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.)

దంభు—(పంక్తికొఱకి) నీవు దూరముగా నిలుచుము. గాలితోఁగలిసి చెమట బిందువులు మామీఁదికివచ్చెను.

అహం—ఓహో! ఈబ్రాహ్మణ్య మపూర్వమయినదిగానున్నదే!

వటు—ఓబ్రాహ్మణా? అందుకు సందేహమేమి? వీరిసన్నిధిని—

గీ. పూజ్యపాదాబ్జయుగళంబు ముట్టికొనక,
భక్తిఁ బీఠాంతభూతలభాగమునకె
స్వీయచూడామణి మరీచివితతిచేత
నృపతివరులు నీరాజనం బిడుదు రెపుడు.

అహం—(తనలో) ఈదేశము కేవలదాంభికుల కాగారమయినది. కానిమ్ము. ఈపీఠముమీఁద గూరుచుండెదను. (అనికూరుచుండఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వటు—ఆరాధ్యపాదులవారి యీపీఠము నన్యులాక్రమింపఁగూడదు.

అహం—ఓరిపాపాత్ముఁడా! దక్షిణరాఢాదేశమున ప్రసిద్ధులయినమావంటి పవిశుద్ధులుసహితము మీపీఠము నెక్కఁదగరా? ఓరిమూర్ఖా! మాకులశీలములు వినుము—

ఉ. మాత మహాకులీన ; మఱి మత్సతి శ్రోత్రియపుత్రి ; యొకటనేఁ
బూతుఁడఁదండ్రికంటె; విను పూర్వము మత్సతియన్న మిత్రుస
న్మాతులపుత్రిమీఁద నణుమాత్రమబద్ధపునింద రా, నప
ఖ్యాతపుబాంధవం బని పరిత్యాగనఁ బోనిడితి శుద్ధుఁడన్.

దంభు—ఓబ్రాహ్మణా! అదియంతయు నట్లేయయియుండును. అయినను నీకు మావృత్తాంతము తెలియదు.

చ. మును పాకసా బ్రహ్మపురముం గనివచ్చుట కేను బోవఁగా,
మునివరులాత్మపీఠచయముం డిగి రెల్లరు నన్నుఁజూచి; యా
వనజభవుండు నన్నుఁ బ్రియభాషలఁదేల్చి, శుద్ధిగాఁగ ది
గ్గున నుపవిష్టుఁజేసె నవగోమయలిప్తనిజోరుపీఠికన్.

అహం—(తనలో)ఆహా! ఏమి యీదాంభికబ్రాహ్మణుని యత్యుక్తి! (ఆలోచించి) ఇతఁడొకవేళ దంభుఁడే యేమో? అయినంగానిమ్ము. (కోపముతో బిగ్గరగా) ఓరీ! నీవేలగర్వపడెదవు?

చ. శతముఖుఁ డెంతవాఁడు? మఱి సారసగర్భుఁ డనంగనెంత ? యీ
క్షితిపయి నేమిలెక్క మునిసింహు? లెఱుంగవు నీవుమత్తప

స్తతమహిమంబు; వాసవశతంబును బ్రహ్మశతంబు మానిరా
ట్కాలమును గూలలేదె యరసన్ గతిగాఁక నేను జూడఁగన్.

దంభు—(చూచి సంతోషముతో) ఓహో! అయ్యా! మీరు నాపితామహులైన యహంకారులు దేవా! లోభునియాత్మజుఁడ నయినదంభుఁడను నేనుమీకు నమస్కారము చేయుచున్నాను.

అహం—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుడవుకమ్ము. నేను ద్వాపరాంతమునందుఁ జూచినప్పుడు నీవు బాలుఁడవు. చిరకాలమెడఁ బాసియుంటచేతను వార్ధకగ్రస్తుఁడనగుటచేతను నిన్నిప్పుడుతిన్నఁగా గుఱుతుపట్టలేక పోయినాఁడను. మఱి నీకుమారుఁడయిన యసత్యునకుఁ గుశలమా?

దంభు—అతఁడు క్షేమముతోనున్నాఁడు. అతఁడును మహామోహమహారాజుగారి యాజ్ఞ ననువర్తించుచు నిక్కడనే యున్నాఁడు. అతనిని విడిచి నేనొక్కముహూర్త కాలమయినను బ్రాణములు నిలుపఁగలుగుదునా?

అహం—నీతల్లిదండ్రులయిన తృష్ణయు లోభుఁడును గుశలులయియున్నారా?

దంభు—వారును నిక్కడనే యున్నారు. వారులేక నేను క్షణమయినను నిలువలేను. పూజ్యులయిన తమరిక్కడ కేపనిమీఁద దయచేసినారు?

అహం—వత్సా! వివేకునివలన మహామోహున కేమోయుపద్రవము కలుగనున్నదని విని యాతనివృత్తాంతమును దెలిసికొనవలెనని వచ్చినాను.

దంభు—తమరాక మేలయినది. మహామోహమహారాజుగా రింద్రలోకమునుండి నేటరేపట నిచ్చటికే వచ్చుచున్నారని విన్నాను. ఆయన యీవారణాసీ నగరమునే రాజధానిగాఁ జేసికొందురనియు నొకలోకప్రవాదము పుట్టినది.

అహం—సమస్తాత్మలయందును వాసముచేసెడుమహామోహుఁ డీవారణాసియందుండఁగోరుటకుఁ గారణమేమి?

దంభు—మఱియేమున్నది? వివేకుని నడ్డగింపవలయుననియే.

గీ. శాశ్వతబ్రహ్మపురి కాశి, జన్మభూమి
యవని విద్యాప్రబోధోదయముల కరయఁ;
గులవినాశనవిధి కెత్తుకొన్న యావి
వేకుఁడిందుండఁ గోరెడు విమవ కెప్పుడు.

అహం—(భయముతో) అట్లయినపక్షమున దీనికిఁ బ్రతీకార మవశ్యమైనదే.

ఎట్లనిన-

క. పురహరుఁడు హరుఁడు కరుణం
బరమపదజ్ఞాన శూన్యమానవతతి కి
ప్పురి భవభయహరతారక
మురవుగ నవసానవేళ నుపదేశించున్.

దంభు — అది సత్యమే. అయినను గామక్రోధాద్యభిభూతుల కది లభింపదు. దానినిబట్టియే పౌరాణికులిట్లు చెప్పుచున్నారు —

క. విద్యా తపోయశస్సుల
హృద్యముగఁ గరంబు లంఘ్రులు లెవరయు నెవనిక
య్యామ్యని శివుఁజేరునో యున
వద్యత నాతండె తీర్థఫలమును బొందున్.

[తెరలో]

ఓహో! జనులారా! ఇదె మహామోహమహారాజు గారు వచ్చుచున్నారు.

చ. స్ఫటికమణీవితర్దికలఁ జల్లుఁడు చందనగంధతోయముల్;
పటుగతి యంత్రమార్గములు పన్నుఁడు వారిగృహాంతరంబులన్;
స్ఫుటముగఁ గట్టుఁ డెల్లెడల భూరిలసన్మణితోరణావళుల్;
చిటుకున నింద్రచాపసమచిత్రపతాకల నెత్తుఁ డంతటన్.

దంభు — అయ్యా! మహారాజుగారు సమీపమునకు వచ్చినారు. కాఁబట్టి మీ రాయన కెదురుగాఁబోయి గౌరవింపవలయును.

అహం — అలాగుననే చేయుదము. (ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

—:o:—

[అప్పుడు మహామోహమహారాజుగారు మహావైభవముతోఁ బరివార సహితముగాఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

మహామోహుఁడు — (నవ్వి) ఓహో! మూఢులు నిరంకుశులుగాదా?

చ. కలదఁట! యాత్మయొక్కటి జగంబున దేహముకంటె వేఱుగా?
ఫలమది మీఁదగాంచునట, భద్రముగాఁ బరలోకమందహో!
వలవనియాసరాశియుం నభస్తరుజము పూచి స్వాదుస
త్ఫలముల నిచ్చునన్న భ్రమవంటిది కాదె తలంచిచూడఁగన్?

ఇటువంటి స్వకపోలకల్పనము చేత లేనిపదార్థము నొకదానినినిర్మించిదుష్పాండిత్యము గల ప్రబుద్ధులీప్రపంచమును వంచించుచున్నారు.

శా. ఆహా! లేనిపదార్థ మున్నదని మిథ్యల్ పల్కునయ్యాస్తిక
ద్రోహుల్ నాస్తికులందు దూష్యులనుచున్ దూషింతురు సత్యార్థ్యులన్;
మహాత్మప్రస్థితిఁ బంచభూతపరిణామంబౌచు జైతన్య సం
దోహం; బెవ్వరు దేహభిన్నునిఁగ నెందుం జూచిరే జీవునిన్?
వీరు తమ్ముమాత్రమే కాక లోకమునంతను వంచించుచున్నారు.

మ. తనువుల్ వక్త్రముఖాంగ సంచయముచేతన్ దుల్యముల్ గాఁగ, వే
ఱన నేలా కులముల్? పరాంగన యిదన్యాధీనం బిదన్ భేదముల్
గనరా వింతయునాకు! హింస బరకాంతా స్వాపతేయాక్రమం
బును దోషంబని కల్పనల్ సలిపి రింపుల్ పుట్ట నిష్పౌరుషుల్.

(ఆలోచించి శ్లాఘనతో) ప్రత్యక్షమే ప్రమాణమగుటనుబట్టి సర్వవిధములచేతను లోకాయత శాస్త్రమే శాస్త్రము. "పృథివ్యాపస్తేజో వాయువులు తత్త్వములు; అర్థకామములు; పురుషార్థములు; భూతములే జ్ఞానజనకములు; పరలోకము లేదు; మృత్యువే మోక్షము" అని యీశాస్త్రమును నస్మదీయాభిప్రాయానుసారముగా వాచస్పతి రచియించి చార్వాకునికి సమర్పించెను. అతఁడు శిష్యోపశిష్యమార్గమున దానిని లోకమున వ్యాపింపఁజేసెను.

[అంతటఁ జార్వాకుఁడును శిష్యుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

చార్వా—వత్సా—నీ వెఱుఁగుదువు. దండనీతియే విద్య; దానిలోనంతర్భూతమయినదే వార్త. త్రివేదములును ధూర్తప్రలాపములు. చూడుము—

గీ. యజ్వలకు ద్రవ్యనాశ క్రియాదికంబు
వలన స్వర్గఫలంబది వచ్చునేని,
ధరణిలో దావవహ్ని దగ్ధంబులైన
పాదపంబులవలనను ఫలములొదవు.

మఱియును,

గీ. పుడమిలో యజ్ఞమునఁ జంపఁబడెడునట్టి
పశువునకు స్వర్గసౌఖ్యంబు వచ్చునేని,
యజ్ఞపశువుగాఁ జేసి యజ్ఞకర్త
స్వర్గసుఖమందఁ దనతండ్రిఁ బనుపరాదె?

క. మరణము నొందిననరులకుఁ
గరమును శ్రాద్ధంబు తృప్తి గలిగించెడుచో,
ధర నాఱిన దీపంబున
గురుకాంతిని తైలదాన ముత్పాదించున్.

శిష్యు—ఆచార్యా! ఈప్రకారముగాఁ బురుషులకుఁ దినుటయుఁ ద్రాగుటయు నే పరమార్థములయినపక్షమున, ఈతైర్థికులు సంసారసుఖమును విడిచియేలతామ ఘోర తరములయిన పారాక సాంతపనకృచ్ఛ్రకాలాదులగుదుఃఖములచేత శ్రమపడుచున్నారు?

చార్వా—వంచకప్రణీతములయిన యాగములచే మోసపోయిన యీమూర్ఖుల కాశామోదకములచేతనే యిట్టిప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. చూడు—

గీ. భుజనిపీడిత ఘనబాహుమూల భుగ్న
కుచయుగాభోగసంశ్లేషగాఢ మేలొ?
భ్రష్టబుద్ధుల భిక్షోపవాసనియమ
సూర్యకరతాపమున దేహశోష మేలొ?

శిష్యు—ఆచార్యా! దుఃఖమిశ్రితమయిన సంసారసుఖము పరిహరింపఁదగినదని యీవిధముగాఁ దైర్థికులు చెప్పుదురుగదా?

చార్వా—(నవ్వి) ఇది యీనరపశువులయొక్క దుర్బుద్ధివిలసనము.

చ. అవనిని దుఃఖమిశ్రితములౌటను నింద్రియజన్య సౌఖ్యముల్
తివిరి త్యజింపఁబోలు ననుధీరులు మూర్ఖులెకాతలంపఁగన్
జవిగల తెల్లబియ్యమున సారతరంబగుశాలిధాన్యముల్
దవులఁ ద్యజింప నెయ్యముకఁ దాల్చునటంచు వివేకి యెవ్వఁడున్?

మహామోహు—ఓహో! చిరకాలమునకుఁ బ్రామాణికములయిన వచనములు కర్ణసుఖమును గలిగించుచున్నవిగదా! (చూచి యానందముతో) ఇతఁడు నాప్రియసఖుఁడయిన చార్వాకుఁడా?

చార్వా—(చూచి) ఇతఁడు మహామోహమహారాజు. (సమీపమునకుఁబోయి) జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఓమహారాజా! ఇదిగో చార్వాకుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

మహా—చార్వాకా! నీకు స్వాగతము. ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

చార్వా—(కూరుచుండి) ఇది కలియొక్క సాష్టాంగప్రణామము.

మహా—అచ్చటఁ గలి కవ్యాహతకుశలమా?

చార్వా—దేవరవారి ప్రసాదమువలన సర్వత్ర కుశలమే. అతఁడు కార్యశేషమును గూడఁ దీర్చి మఱి దేవరపాదములను సందర్శింపఁగోరుచున్నాఁడు.

ఉ. ఎవఁడు, మహత్తరంబయిన యేలికయాజ్ఞనుబూని దాని శా
త్రవహననంబునన్ సలిపి, తత్క్షణలబ్ధసుఖప్రసాదుఁడై,

యావిరళహర్ష పూర్ణహృదయంబున దర్శనమిచ్చె స్వామి పా
దవనజవందనం బిదె, నతం డతిధన్యుఁడు భృత్యకోటిలోన్.

మహా— ఇప్పు డాకలి యేమేమి చేసియున్నాఁడు?

చార్వా—దేవా! చిత్తగింపుము—

చ. శ్రుతివిహితార్థమార్గములు చొప్ప తొలంగి మహాజనుల్ యథే
ష్టతఁ జరియింపువారయిరి జంకుగొంకు నొకింత లేక; యీ
గతికిని హేతు వాకలియొ కాఁడు, మదీయబలంబుఁ గాదు; వి
శ్రుతముగఁ బౌరుషంబుఁ బెనుచుం బ్రభుమన్ననయే భటాళికిన్.

అక్కడ నుత్తరపథికులును బాశ్చాత్యులును వేదములనే త్యజించినప్పు డింక శమదమాదులకథ యేల? ఇతర స్థలములయందు సహితము వేదములు తెలుమిగా జీవికామాత్ర ఫలములే యాయినవి.

గీ. అగ్నిహోత్రంబు, వేదత్రికంబు, మఱి త్రి
దండమును, దేహమున భస్మధారణంబుఁ,
బ్రజ్ఞయును బౌరుషము లేనిపందలకును
జీవిక లని బృహస్పతి చెప్పె మున్న.

కాబట్టి కురుక్షేత్రాదులయందు విద్యా ప్రబోధచంద్రోదయమగునని దేవరవారు స్వప్నావస్థయందును శంకింపవలవదు.

మహా—చక్కఁగా సాధించినారు. ఆతీర్థమువ్యర్థమయిన దానిని గాఁజేయుట గొప్పపని కదా?

చార్వా—దేవా! దేవరవారికి విన్నవింపవలసినది మఱియొకటియున్నది.

మహా—అది యేది?

చార్వా—విష్ణుభక్తి యను పేరుగల మహానుభావురాలయిన యోగిని యొకతె యున్నది. ఆమె సర్వత్ర సంచారము చేయకుండఁ గలిచేత నిలుపఁబడిన దయ్యును, తదనుగ్రహీతులయినవారిని దేఱిచూచుటకును మేము శక్తులము కాకున్నాము. కాఁబట్టి దానికిఁ బ్రతీకారమును దేవరవారే సావధానముగా నాలోచింపవలయును.

మహా—(భయముతోఁ దనలో) అక్కటా! ప్రసిద్ధమహాప్రభావ యయినయా యోగిని మాకుస్వభావవిద్వేషిణి. దుస్సాధ్యురాలు. కానిమ్ము. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! మనకీశంకతోఁ బనిలేదు. కామక్రోధాదులగు శత్రువులముందఱ దానిపని యెక్కడ సాగును?

చార్వా—అట్లయ్యును శత్రుఁడల్పుఁడని జిగీషుఁడైనవాఁడేమఱియుండఁగూడదు.

క. అరి యల్పుఁడయ్యు, మర్మము
లరసి మహాబాధఁ దెచ్చు నవనీశునకున్;
గర మల్ప మయ్యు, ముల్లది
చరణమున కపారమైనశ్రమ మొనరించున్.

మహా—(తెరవంకఁ జూచి) ఓరీ. ఎవఁడక్కడ?

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దౌవా—స్వామీ! ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఓరీ! అసత్సంగా! "ఏమఱియుండక యోగినియైన విష్ణుభక్తి నిమారో శనము చేయవలెను." అని కామ క్రోధ మద మాన మాత్సర్యాదులతో నేనాజ్ఞాపించి నట్లు చెప్పుము.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు పత్రహస్తుఁడై యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—(తనలో) సముద్రతీరమునందలి పురుషోత్తమసంజ్ఞగల దేవాలయమునం దున్న మద మాన నామధేయులగు ప్రభువులు మహారాజసన్నిధానమునకుఁ బంపఁగా నేనిప్పు డుత్కలదేశమునుండి వచ్చినాఁడను. (చూచి) ఇది వారణాశి; ఇది రాజమందిరము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి) ఈప్రభువు వారు చార్వాకునితో నేదో మంత్రాలోచన చేయుచుండఁ గూరుచున్నారు. వీరిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి ప్రకాశముగా) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! తమకుఁ బంపఁబడిన యీపత్రికను దేవరవారు చిత్తగింపవలయును.

మహా—(పత్రికనుపుచ్చుకొని) నీవెక్కడనుండి వచ్చినావు?

పురు—పురుషోత్తమాలయమునుండి వచ్చినాఁడను.

మహా—(తనలో) ఇదియేదో ప్రాణాంతిక మయినకార్యమయి యుండును. (ప్రకాశముగా) చార్వాకా! ఇప్పుడు నీవుపొమ్ము. కర్తవ్యమునందు నీవవహితుఁడ వయి యుండవలెను.

చార్వా—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లుచేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(పత్రికను జదువుచున్నాఁడు)—"స్వస్తి! శ్రీవారణాసీపురవరాధీశ్వరు లయిన మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర మహామోహమహారాజులవారి పాదపద్మములకు శ్రీపురుషోత్తమాలయమునుండి మదమానులు సాష్టాంగప్రణామములుచేసి చేయఁగల విన్నపము. ఇక్కడ మేము నిరంతర క్షేమముతో నున్నాము. తరువాత శాంతిదేవి

తనతల్లియయిన శ్రద్ధతోఁగూడవిశేషునిదౌత్యమునుబూని యోపనిషద్దేవిని వివేకునితోడి సంగమముకొఱకు హరిక్షేత్రమును బ్రబోధించుచున్నది. మఱియు ధర్ముఁడు కామునకు చుఁడయ్యును వైరాగ్యాదులచే వేఱుపఱుపఁబడినవానివలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నతఁడు కామునినుండి విడిపోయి యొకానొకప్పుడు నిగూఢముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవరదివ్యచిత్తమునకుఁ దేవలెను.''—

(క్రోధముతో) ఆహా! ఏ మిది? ఈయతిముఖ్యులు శాంతికిసహితము భయపడుచున్నారు! ఈశాంతి యెక్కడనుండి పుట్టినది?

చ. అజుఁడగు సృష్టిమాత్రనిరతాత్ముఁడు; దక్షమఖాంతకుండు శై
లజనిబిడోపగూహనములన్ సుఖియించు విఘూర్ణితాత్ముఁడై;
ఋజువుగ శ్రీకపోలమకరీదళలాంఛితవక్షుఁడై యధో
క్షజుఁడు వసించునంబుధి; నికన్ బెఱవారికి శాంతియబ్బునే?

(పురుషునిగూర్చి) ఓజాల్మా! నీవు సత్వరముగాఁ గామునియొద్దకుఁబోయి, "ధర్ముఁడు దురాత్ముఁడని మేమిప్పుడు దెలిసికొన్నారము. అతఁడు మహాకాలకాలమునయినను నమ్మఁదగినవాఁడుకాఁడు. కాఁబట్టినీవాతనిని దృఢముగాబంధించి కట్టివేయుము'' అని మాయాజ్ఞను జెప్పుము.

పుర—దేవర సెలవిచ్చినట్లుచేసెదను. (అనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(ఆలోచించి తనలో) శాంతిని సాధించుట కేమి యుపాయమున్నది? ఉపాయాంతరముతోఁబనిలేదు. ఈపనికిక్రోధలోభులేసమర్థులు. (ప్రకాశముగా) ఎవరక్కడ?

దౌవా—(ప్రవేశించి) దేవా! ఏమి యాజ్ఞ?

మహా—ఇప్పుడే క్రోధునిని లోభునిని బిలుచుకొనిరా.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అంతట క్రోధుఁడును లోభుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

క్రోధు—శాంతి శ్రద్ధా విష్ణుభక్తులు మహారాజుగారితో వైరమును వహించినారని విన్నాఁడను. నేను జీవించి యుండఁగానే తమప్రాణములమీఁదికి వచ్చెడి యీపని యేల?

ఉ. చేయుదు లోక మంధముగఁ; జేయుదు ధీరుల శ్రోత్రహీనులన్;
జేయుదుఁ జేతనంబుల నచేతనరీతిని; నాదు శక్తిచే
చేయుడఁ గృత్యముల్ గన రొకింత, హితంబు వినంగఁజాల, రా
మ్నాయము లభ్యసించి మతిమంతులు తాము స్మరింప రర్థమున్;

లోభు — ఓయీ! నన్నాశ్రయించువారు మనోరథనదీపరంపరలచే తరింపఁజాలరు. అట్టివారు శాంత్యాదుల నెల్లు చింతింపఁగలుగుదురు? మిత్రుఁడా! చూడు—

చ. మదజలసిక్త గండ గజమండలియున్, ఘనవాయువేగమున్
గొదవయొనర్చు పక్కెఁగల గుఱ్ఱములున్, గలవెన్నొ మాకు; సం
పద యిది చాలదంచు, మఱివచ్చిన నింకనునింకఁగోరుచున్
బొదలుదురాశ తృష్ణిమనుఁ బొందెడువారికి శాంతిగల్గునే?

క్రోధు—ఓమిత్రుఁడా! నాప్రభావము నీకుఁ దెలియునుగదా?

చ. చదిపెను వృత్రుఁ ద్వష్టసుతు శక్రుఁడు; ద్రుంచె విరించిమూర్ధమున్
మదనవిరోధి కౌశికుఁడు నాఁడు వధించె వసిష్ఠపుత్రులన్;
మదసమశక్తి పండితుల మాన్యయశస్కుల సచ్చరిత్రులన్
సదమల పౌరుషాఢ్యుల వెసన్ గులనాశమొనర్చు క్రేళ్మిడిన్.

లోభు—ప్రియురాలా! తృష్ణా! ఇటురమ్మి.

[తృష్ణాదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

తృష్ణ—ప్రాణేశ్వరా! ఏమి యాజ్ఞ!

లోభు—ఓప్రియురాలా! వినుము.

చ. పొలమును గ్రామమున్ వనము భూర్ధ్రముఁ బట్టణముం బురంబు దీ
వులు మహిమండలం బనెడు ప్రార్థితవాంఛితసూత్రబద్ధబు
ద్ధులకతికాంక్ష నంగములు, తోరముగాఁగ భవత్ప్రసన్నతన్
బలిసినఁ, బుట్టునే శమము ప్రాణులయాశ కజాండలక్షలన్?

తృష్ణ—ఓప్రాణనాయకా! స్వయముగానే నిత్యమును నేనీపనియం దభియుక్తురాలనయి యున్నదానను. అందుమీఁద నిప్పుడు తమ యాజ్ఞచేత బ్రహ్మాండకోటులచేతనయినను నాయుదరమునిండదు.

క్రోధు—ఓహింసా! ప్రియురాలా! ఇటురమ్మి.

[హింసాదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

హింస—ఇదిగోవచ్చినదానను. భర్తగారిసెలవేమి?

క్రోధు—ప్రియురాలా! నీవు సహధర్మచారిణి వగుటచేత నాకుఁబితృవధసహితము సుకరమయినది. నాకు—

ఉ. ఎంత పిశాచి మాత? పిత యెంత? సహోదరు లెంత కేటమూల్?
వంతుగ సర్వబంధువులు వధ్యులు వక్రవిటాభ సౌహృదు

(చేతులు పిసికికొనుచు)

శాంతిని బొందవేమొ యెడల సంతతకోపశిఖిస్ఫులింగముల్,
సంతతితోడఁ బూర్ణముగ జ్ఞాతికులంబు నడంచు సంతతున్.

(చూచి) వీరె మన ప్రభువు వారు. వారి దర్శనము చేసికొందము.

ఆనఁబు—(సమీపమునకుఁ బోయి) దేవా! జయము గుఁగాక! జయము గుఁగాక!

మహా—మాకు శత్రురాలయిన శ్రద్ధకూఁతును శాంతిని మీరు నిగ్రహింపవలెను.

అంద—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

మహా—శ్రద్ధకూఁతుగని పలుకుట చేత నామనస్సున కొక్క యుపాయాంతరము సహితము పొడకట్టుచున్నది. శాంతి తన తల్లియైన శ్రద్ధకుఁ బరతంత్రురాలు. కాఁబట్టి యిప్పుడు మనమే యుపాయము చేతనైనను శ్రద్ధను పనిషద్దేవిసమీపమునుండి యాకర్షించి బంధించివేయవలెను. అప్పుడందువలన మాతృవియోగ దుఃఖముచేత నత్యంతమృదుస్వభావ యయిన శాంతి బలముడిగినదయి కృశించి నశించును. శ్రద్ధనాకర్షించి యెడఁబాటు చేయుటకు నాస్తికతావిలాసినియే పరమసమర్థురాలు. కాఁబట్టి యామెనే యీపనికి నియోగింపవలెను. (ప్రక్కనుజూచి) విభ్రమావతీ! నీవు సత్వరముగా నాస్తికతాదేవిని బిలుచుకొనిరా.

విభ్ర—ఏలినవారి సెలవు ప్రకారము చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి నాస్తికతాసహితయై మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

నాస్తి—సఖీ! చిరకాలమునుండి చూడకున్న మహారాజు ముఖమును నేనిప్పుడెట్లు చూతును? అతఁడు నన్నెగ్గులాడునేమో!

విభ్ర—సఖీ నీముఖదర్శనముచేత మహారాజు తనదేహమే తానెఱుఁగకుండును. అట్టిస్థితిలో నిన్నెట్లెగ్గులాడఁ గలుగును?

నాస్తి—సఖీ! నామిథ్యాసౌభాగ్యము నెంచి పరిహసించుచున్నావా!

విభ్ర—సఖీ! నీసౌభాగ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును నీ విప్పుడే తెలిసికొనఁగలవు. సఖీ! నీకన్నులు నిద్రచాలక కలఁతనొందినట్లు కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు నాప్రియసఖి నేత్రములకు నిద్రతక్కువగుటకుఁ గారణమేమో.

నాస్తి—సఖీ! ఏకవల్లభయైన స్త్రీకిసహితము నిద్ర దుర్లభమగుచుండఁగా, బహువల్లభనైన నాకెట్లుండును?

విభ్ర—నాప్రియసఖికి వల్లభులెవ రెవరో?

నాస్తి—ఈమహారాజొకఁడు. ఆపయిని గామక్రోధలోభాహంకారులు. అతివిస్తారము చెప్పఁబనిలేదు. ఈవంశమునందుఁ బుట్టినపురుషుఁడు పసివాఁడైనను ముసలివాఁడయినను బడుచువాఁడయినను రాత్రిందివములొక్కఁడును హృదయనివాసినినైవ

నన్ను విడిచియుండఁడు.

విభ్ర—సఖీ! కామునకు రతియు, క్రోధునకు హింసయు, లోభునకుఁ దృష్ణయు, పరమప్రియురాండ్రని విందుము. తమ ప్రియతములతో నిత్యమును రమించుచుండెడు నీపయిని వారి కీర్ష్య యెట్లు కలుగకున్నది?

నాస్తి—సఖీ! ఈర్ష్యయని యేలపలికెదవు? వారుసహితము నన్ను విడిచి ముహూర్తకాలమయినను నిలువలేరు.

విభ్ర—సఖీ! నీసౌభాగ్యమువలన మనోవ్యాకులత నొందవలసినసవతులు సహితము నీయనుగ్రహమును గోరుచుండుటచేతనే భూమిమీఁద నీవంటిసౌభాగ్యవతిలేదని చెప్పుచున్నారు. సఖీ! ఇంకొకమాట చెప్పెదను. ఈవిధముగా నీవు నిద్రాకులహృదయవయి తొట్రిలుకాళ్ళనుండి యందియలు జాతీ గల్లుగల్లుమని మ్రోఁగఁగా నడుచుచు మహారాజును గౌరవించినప్పుడతఁడు మనస్సులో శంకపడునేమోయని నేనూహించెదను.

నాస్థి—ఇక్కడ శంకింపవలసినపని యేమున్నది? మహారాజుగారి నియోగానుసారముగానే నేనీవేషమును ధరించితిని. సఖీ! అంతేకాక దర్శనమాత్రముననే ప్రసన్నులగుపురుషులకు భయపడనేల?

మహా—(చూచి) ఇదిగో నాప్రియురాలు నాస్థికత సమీపించినది!

చ. ఒడలు నితంబగౌరవమునన్ జడసొందఁగఁ, గొప్పపూసరం
బెడయఁగఁ జెవ్వవేడ్కఁ గరమెత్తనురోజనఖాంకముల్ బయ
ల్పడఁ, గడునల్లగల్వసరుల న్నగుచూపు లెపం గలంపఁగా,
నడవఁగ నూఁగుకంకణఝుణత్కృతితో నిదె కాంత వచ్చెడున్.

విభ్ర—అదిగో మహారాజు. ప్రియసఖీ! ఆయనసన్నిధానమునకుఁబొమ్ము.

నాస్తి—(దగ్గరకుబోయి) మహారాజా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మహా—ఓప్రియురాలా!

క. అంకమునఁ జేరి, ప్రకటన
ఖాంకస్తనముల నొసంగు మాలింగనమున్
శంకరునొడిలో నుండిన
శాంకరిశోభావిలాససంపదఁ గనుచున్

నాస్థి—(చిఱునవ్వుతోఁ గౌగిలించుకొనుచున్నది.)

మహా—(ఆలింగనసుఖము నభినయించి) ఓహో! ఈ [illegible] టసాదరింపుట వలన నాకిప్పుడు మరల నవయౌవనము కలుగుచున్నది! ఓవిలాసినీ!

ఉ. నాదు వయోనవిభ్రమమునన్ మును నెప్పుడో కల్గి, మానసో
ల్లాసక మొనర్చి, యిందిరియకదంబ సుఖైకరసాత్మఁజేసి, ప్రే
మాదరమున్ బెనంచిన యనంగవికారము నేఁడు నీవు నన్
గాదిలిఁ గౌఁగిలించుటనుగ్రహమ్మునఁ బుట్టె, మదాత్మ నీడ్చెడున్.

నాస్తి—ఓమహారాజా! నేనిప్పుడు నవయౌవనదశలోనున్నను, నామనస్సులో నాటియున్న నీమీఁది ప్రేమము కాలము గడచుటచేత సహితము పోలేదు సుమా? ఏ నిమిత్తముచేత దేవరవారు నన్నుఁదలంచితిరో సెలవిండు.

మహా—ప్రియురాలా!

క. పడఁతీ! తలఁపఁగఁ జను మది
కొడముగ నున్నట్టివారి నెంద్రెదనను; నీ
వెడఁబాయకుండు నెప్పుడు
నెడ కస్మచ్చిత్తభిత్తిచిత్రము పోలెన్.

నాస్తి—నాకిది మహాప్రసాదము. ఓమహారాజా! నాపనియేమో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

మహా—ఈప్రకారముగాఁ బ్రకాశితములైన యంగములతో నీవు సర్వత్ర సంచరింపవలయును. ఇదిగాక తోత్తుకూఁతురు శ్రద్ధాకాంత వివేకునితో నుపనిషద్దేవిని గూర్చుటకయి దూతికాభావమును వహించినది.

గీ. మనసుఁ బ్రతికూల; పాపుల మైత్రిఁ దిరుగు;
నకులజ; కరంబుఁ బాపాత్మురాలు శ్రద్ధ;
యిపుడె గలపట్టి యారండ నీడ్చితెచ్చి
కినుకఁ బాషండులకు నొప్పగింపుమీవు.

నాస్తి—ఇంతమాత్రపుఁబనికిఁ బ్రభువువారికి శ్రమయక్కఱలేదు. వచనమాత్రముచేతనే దేవరవారిసేవకురాలగు శ్రద్ధ తమయాజ్ఞను చెల్లించును. "ధర్మము మిథ్య; మోక్షము మిథ్య; వేదమార్గము మిథ్య, సుఖభంగకరము లయిన శాస్త్ర ప్రలాపములు మిథ్యలు; స్వర్గఫలవిద్య మిథ్య." అని నాచేత బోధింపఁబడి యామె శీఘ్రకాలములో వేదమార్గమును పరిహరింపఁగలదు. ఇఁక నుపనిషత్తుమాట చెప్ప నేటికి.? అంతేకాక విషయానంద విముక్తమని మోక్షవిషయమున దోషములు చూపి యచిరకాలములోనే శ్రద్ధను నే నుపనిషత్తునుండి విరక్తయగునట్లు చేసెదను.

మహా—ఇదియంతయు నిట్లు చక్కఁబడినపక్షమునఁ బ్రియురాలు నాకుగొప్ప ప్రియము చేసినదగును. (అని మరలనాలింగనముచేసి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

నాస్తి—అయ్యో! భర్తగారిట్లు బహిరంగముగాఁ బ్రవర్తించుటచేత నేనుసిగ్గు పడుచున్నాను.

మహా—కానిమ్ము. మనము నివాసగృహమునకే పోవుదమురమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము.

[అప్పుడు శాంతిదేవి కరుణతోడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(కన్నీరు విడుచుచు) హా! మాతా! శ్రద్ధా! నీవెక్కడ నున్నావు? నాకొకసారి నీప్రియదర్శనమిమ్ము.

మ. మృగముల్ భీతిఁ గొలంగియుండుపనులన్, హ్రాదస్రవంతీలస
న్నగరాజంబుల, దేవతాగృహములన్, సన్మౌనిసద్మంబులన్,
జగతిన్వాసముచేయు నీ వెటులికన్, జండాలవేశ్మస్థవై
వగలంబొందెదుగో వుమాడ్కి, మనెదే పాషండగేహంబులన్?

నాకామె జీవముతో నున్నదన్న యాశలేదు.

క. నను జూడక తా స్నానం
బొనరింపదు కూడుకుడువ దుదకము త్రాగన్
జన దట్టిశ్రద్ధ కటకటా!
మనియుండదు నన్నుఁ బాసి మహినిమిషంబున్.

అందుచేత శ్రద్ధలేక శాంతియొక్క జీవనము ముహూర్తకాలమయినను నిరర్థకమైనదే యగును. కావున, ఓసఖీ! కరుణా నీవు నానిమిత్తమయి సార పేర్చుము. అగ్ని హోత్రప్రవేశముచేత నేనచిరకాలములోనే యామె సహచరినయ్యెదను,

కరుణ—(కన్నీటితో) ఓసఖీ! భయంకరాగ్ని జ్వాలలవంటి కర్ణకఠోరములయిన దుస్సహవాక్యములు పలుకుచు సర్వవిధములచేతను నాప్రాణములుపోవునట్లు చేయుచున్నావు. ఓప్రియసఖీ! కొంతశాంతతవహించి ముహూర్తకాలము జీవము నిలుపుకొమ్ము. ఇంతలోనేనక్కడక్కడ మునిజనసమాజములయిన పుణ్యాశ్రమములయందును భాగరథీతీరములయందును నిపుణముగా వెదకెదను. ఒకవేళ మహామోహునివలన భీతిచేతఁ బ్రచ్ఛన్నయయి యామె యెక్కడనయిన దాఁగియుండును.

శాంతి—సఖీ! నీవేల వెదకెదవు?

శా. నీవారాంకితసైకతంబులు, పవిత్రంతీవ్రారితకూలంబులున్,
శ్రీవైఖానసవాసముల్, చమసబర్హిర్వ్యాప్త యజ్ఞస్థలుల్,
నే వీక్షించితి; నాలుగాశ్రమములన్ వేర్వేర శోధించితిన్;
దేవిన్ శ్రద్ధను గాన నెందును; వినన్ లేదెందుఁ దన్నామమున్.

కరు—సఖీ! నేను జెప్పెడిదానిని వినుము. ఆశ్రద్ధాదేవి సాత్వికురాలే యయిన పక్షమున, ఆమె కట్టువంటిదుర్గతి పట్టునని నేను భావింపను. ఆమెవంటి పుణ్యాత్ము రాండ్రెన్నఁటి సంభావింపఁగనివిపత్తు ననుభవించువారు కారుగదా?

శాంతి—ఓచేటీ! విధి ప్రతికూలుఁడయినప్పుడేది సంభావింపఁదగనిదగును?

మ. జనకేంద్రాత్మజ యాదశాస్యకడ సాధ్వీలక్ష్మి యున్నుండదే?
దనుజుల్ తొల్లి యుపాంగలేచె బలిసద్మంబందు వేదత్రయిన్?
ఘనగాంధర్వి మదాలసం గొనఁడె మున్ బాతాళకేతుండు నాఁ
జను దైత్యేంద్రుఁడు మోసపుచ్చి? విధిచేష్టల్ తద్దయున్ వక్రముల్.

కానిమ్ము. మనమిప్పుడు పాషండగృహములనే యనుసరించిపోదము.

కరు—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము.

ఇద్దఱు—(నడుచుచున్నారు.)

కరు—(భయముతో) సఖీ! రాక్షసుఁడు.

శాంతి—ఏఁడీ రాక్షసుఁడు?

కరు—సఖీ! చూడుము. కాఱుచున్నమలపంకముచేత దట్టమయి రోతపుట్టించుచున్న చూడ సహ్యముకాని శరీరముతోను, ఉత్పాటితములైన కేశములతోను, దిసమొలతోను, చూచుటచేఁ జూడఁగూడని రూపముతోను, చేత నొకపిమిలిపింఛము పట్టుకొని వాఁడిటునే వచ్చుచున్నాఁడు.

శాంతి—సఖీ! వీఁడు రాక్షసుఁడు గాడు. మిక్కిలి బలహీనుఁడుగా నున్నాఁడు.

కరు—వీఁడెవఁడయి యుండును.

శాంతి—సఖీ! పిశాచమని శంకించెదను.

కరు—దేదీప్యమానమయిన కిరణసముదాయముతో మార్తాండమండల మాకాశమధ్యమునఁ బ్రచండముగా వెలుగుచుండఁగాఁ బిశాచముల కవకాశ మెట్లు కలుగును?

శాంతి—అట్లయినయెడల నీతఁడిప్పుడే నరకబిలమునుండి వెడలివచ్చిన యెవ్వఁడో నరకలోకవాసి యయి యుండును. (చూచి యాలోచించి) ఆహా! ఇప్పుడు తెలిసినది. వీఁడు మహామోహునిచేతఁ బంపఁబడిన దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు. కాఁబట్టి వీని

రూపమును సర్వవిధములచేతను దూరములందే పరిహరింపవలయును. (అని మోహముగ్రీవ్వాడోని నిలుచున్నది.)

కరు—సఖీ! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము. ఇప్పుడిక్కడ నేను శ్రద్ధను వెదకెదను.

[ఇట్టిద్దఱును నిలువఁబడి యుండఁగా వెనుకఁజెప్పినరీతిని దిగంబర సిద్ధాంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దిగంబరు—నమోర్హద్భ్యోనమోర్హద్భ్యః.

గీ. మహి నవద్వారయుత గృహమధ్యమందుఁ
ప్రజ్వలించును దీపంబుపగిది నాత్మ;
యీ జినవరసుభాషితమే పరమార్థ
మధికతరమోక్ష సౌఖ్యదాయకముసుమ్ము.

(అని కొంచెము నడుచుచున్నాఁడు.)

(ఆకాశమునందు) ఓశ్రావకులారా! వినుండు.

క. మలము ఈశరీరపిండము
కలజలములనెల్లఁ గడుగఁ గాంచునెశుద్ధిన్?
తెలియఁగఁదగు ఋషిసేవా
ఫలమున నాత్మ విమలస్వభావం బనుచున్-

ఏమనుచున్నారు? ఋషిపరిచర్య యెట్టిదనుచున్నారా? చెప్పెదను వినుండి.

క. కనికాళ్ళకెరఁగి దవ్వులన్,
దనుపఁగఁదగు నిష్టభోజనంబుల వారిన్;
చన నీర్ష్యామల మొందఁగ
ఘను లాఋషివరులు తమదుకాంతలఁ బొందన్.

(తెరసంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శాంతియుఁ గరుణయు—(భయముతోఁజూచుచున్నారు.)

[అప్పుడు తదనురూపవేషముతోఁ శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—ఓరాజబాంధవా! ఏమి సెలవు?

శాంతి—(మూర్ఛపోవుచున్నది.)

దిగంబ—శ్రావక సముదాయమును నీవొక్క ముహూర్తమయినను విడిచియుండఁగూడదు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

కరుణ—ఓప్రియసఖీ! ఊరడిల్లుము నామమాత్రముచేతనే నీవిట్లు భయపడఁ గూడదు. పాషండులయొద్ద సహితము తమస్సుయొక్క కూఁతురైనశ్రద్ధ యొకతె యున్నదని యుపాంశువలన నేను మున్న విన్నదానను. కాఁబట్టియిది యా తామసీ శ్రద్ధయయి యుండును.

శాంతి—(ఊఁడిల్లి) సఖీ! అవును. ఇది యదే. ఎట్లన—

క. భూరిదురాచార సదా
చారనుగాఁగను, గుహేప స్వరూపనుగా,
నారక గామపడి దీనిన్
... గ దుంశగొంటిని జుమీ.
... బౌద్ధులకడనే శ్రద్ధను వెదకుదము.

(అని శాంతికరుణలు ముందుకు నడుచుచున్నారు.)

[అప్పుడు పుస్తకహస్తుఁడయి బుద్ధాగముఁడు భిక్షురూపమునఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

బుద్ధా—(ఆలోచించి) ఓయుపాసకులారా!

ఉ. ఇప్పుడు వాసనాసమితి యేమిటొయనంటిమి, ధీపరంపరల్
తప్పక వెన్గదుమున్ విషయతత్త్వనురాగ విపర్జితంబులై;
యప్పటిబుద్ధికల్పితము లయ్యును, బాహ్యములట్లు తోఁచుఁ గ
న్గప్పి నిరాత్మకంబులు క్షణక్షయశీలములౌ పదార్థముల్.

(కొంచమునడిచి మరల శ్లాఘనపూర్వకముగా) ఓహో! భోగమును మోక్షమును జేరి యున్న యీబౌద్ధధర్మ మెంత మేలయినది!

చ. చెలువగు మందిరంబుల వసింపఁగవచ్చు; విలాసినీతతిన్
గలయఁగవచ్చు; భోజనమొనర్పఁగవచ్చు నభీష్టవేళలన్;
దలిమ్మృదుశయ్యలందు శయనింపఁగవచ్చుఁ; గృతాంగరాగలై
వలచుప్రియాళితోఁ గడపవచ్చును రాత్రులు వెన్నెలన్.

కరుణ—సఖీ! కాషాయవస్త్రము మీఁదినుండి దిగవ్రేలఁగా, అంటగొరిగిన తలకోయమీఁది జుట్టుపిలక యల్లలలాడఁగా, పొడుగుగాఁ బ్రాఁటిచెట్టువలె నెవ్వఁడో తరుణవయస్కుఁడీవంకను వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడెవఁడు?

శాంతి—సఖీ! వాఁడు బుద్ధాగముఁడు.

బుద్ధా—(ఆకాశమునందు) ఓయుపాసకులారా! ఓభిక్షులారా! భగవంతుఁ డైన బుద్ధునియొక్క వాక్యామృతమును వినుఁడు. (పుస్తకమును జూచి చదువు

చున్నాఁడు.) "నేనిప్పుడు లోకములోని సుగతియు దుర్గతియు దివ్యచక్షుస్సుచేతఁ జూచుచున్నాఁను. సమస్తసంస్కారములును క్షణికములు; ఆత్మనిత్యముకాదు. కాఁబట్టి మీ భార్యల నాక్రమించెడు భిక్షులయెడ మీరీర్ష్యను బొందఁగూడదు. ఈర్ష్యయే చిత్తమాలిన్యము." (ఆవంకఁ జూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శ్రద్ధ—(ప్రవేశించి) రాజబంధులవారియాజ్ఞ యేమి?

బుద్ధా—ఉపాసకులను భిక్షులను నీవుకోడవుగ నాలింగనముచేసికొనుచుండుము.

శ్రద్ధ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

శాంతి—సఖీ! ఈమెయుఁ దామసీశ్రద్ధయే,

కరు—అవును. అట్టిదే.

దిగంబ—(బౌద్ధునిజూచి పెద్దగొంతుతో) ఓరీ! భిక్షుకా! ఇటురమ్ము. నిన్ను నేనొక్క ప్రశ్న యడుగవలెను.

బుద్ధా—(కోపముతో) ఓరీ! పాపపిశాచా! అట్లరచెద వేమిరా?

దిగం—ఓరీ! కోపముమానుము. నేనొక్క శాస్త్రవిషయము నడిగెదను.

బుద్ధా—ఓక్షపణకా! నీవు శాస్త్రకథ సైతము నెఱుఁగుదువా? కానిమ్ము. (సమీపమునకుఁబోయి) ఏమి యడిగెదవు?

దిగం—క్షణవినాశియైన నీవెవరినిమిత్తము వ్రతమునుబూనితివో నాకుఁ జెప్పుము.

బుద్ధా—ఓరీ! వినుము. మాసిద్ధాంతము ననుసరించినవాఁడు ఏకానొకఁడు క్షణిక విజ్ఞానమొంది వాసనాబంధములను దగఁగోసి ముక్తుఁడగును.

దిగం—ఓరిమూర్ఖా! ఏదో మన్వంతరమునందు ఎవ్వఁడో ముక్తుఁడగునట్టి పక్షమున, ఇప్పుడే నశించెడు నీకిందువలన నేమియుపకారము కాఁగలదు? ఇంకొక ప్రశ్న మడిగెదను. నీకిటువంటిధర్మము నుపదేశించినవాఁ డెవ్వఁడు?

బుద్ధా—నాకీధర్మము సర్వజ్ఞుఁడయిన బుద్ధదేవునిచే నుపదేశింపఁబడినది.

దిగం—ఓరీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని నీకెట్లు తెలిసినది?

బుద్ధా—ఓయీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని మాబుద్ధాగములవలననే ప్రసిద్ధము.

దిగం—ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! అతని కాతనిమాటలవలననే సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించెడుపక్షమున, అప్పుడు నేనును సర్వజ్ఞుఁడనే. నీపితృపితామహప్రభృతి త్రిసప్తపురుషులతోడఁ గూడ నీవు నాకు దాసుఁడవని నాకును దెలిసినది.

బుద్ధా—ఓరి పాపపిశాచమా! మలపంకధరా! నేనెట్లునీకు దాసుఁడనురా!

దిగం—ఓరి వేశ్యాభుజంగా! ఓదుష్టభిక్షుకా! ఇదినీకొక దృష్టాంతముగాఁ జూపినానురా. ఇఁక నీకు విశ్వసింపఁ దగినప్రియవాక్యమొకటిచెప్పెదను. ఇఁకనీవు నీబుద్ధ

మతము విడిచి మాయార్హతశాసనము నవలంబించి దిగంబరవ్రతమును ధరింపుము.

బుద్ధా—ఓరి పాపుఁడా! నీవు పాడగుటయేకాక యితరులనుగూడఁ బాడుచేయఁ జూచుచున్నావా?

క. పావనసత్త్వస్థితిఁ ద్రయ్యాము
భావింప ననింద్య మద్ది వర్జించి వెసన్
నీవలెను బిశాచత్వము
నీవసుధను లోకనింద్య మెవ్వఁడు కోరున్?

మీయార్హతమతధర్మ మెవ్వఁ డవలంబించును?

దిగం—గ్రహనక్షత్రచారచంద్రసూర్యోపరాగశుక్రరాహుపరమార్థజ్ఞానసంవాద శాస్త్రముచేతనే భగవంతుఁడయిన మాయార్హతుని సర్వజ్ఞత్వము నిరూపితమైనది.

బుద్ధా—(నవ్వి) అనాదిసిద్ధమయిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలని యింద్రియాగోచర జ్ఞానముచేత మోసపోయి నీవీయతికష్టవ్రతము నాశ్రయించుచున్నావు.

చ. పరిమితమైన దేహమునఁ బోయక లోపలనుండు జీవుఁడే
సరణి నెఱుంగనేరుచు నసంగతిమై భువనత్రయంబొగిన్?
కరము జ్వలించుచున్న, ఘటగర్భమునందిడినట్టిదీపమే
కరణినిజూపనోపు గృహగర్భమునం గలవస్తుసంతతిన్?

కాఁబట్టి లోకద్వయవిరుద్ధమయిన యార్హతమతమునకంటె బుద్ధమతమే శ్రేష్ఠమయినదిగాను, కేవలసుఖావహమయినదిగాను, మిక్కిలి రమణీయమయినదిగాను, నాదృష్టికి గోచరమగుచున్నది.

శాంతి—సఖీ! మనము మఱియొకచోటికిఁ బోవుదము.

కరుణ—ఆలాగుననే చేయుదము. (అని ముందుకు నడుచుచున్నారు.)

శాంతి—(ముందువంకఁ జూచి) మనముం దున్నయీపురుషుఁడు సోమసిద్ధాంతుఁడు. కానిమ్ము. మన మక్కడకుఁ గూడఁ బోవుదము.

[అప్పుడు కాపాలికరూపధారియయిన సోమసిద్ధాంతుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సోమ—(ముందుకు నడిచి)

మ. సముదారోగ్రనరాస్థిమాలికలు భూషల్గా, శ్మశానంబె వి
శ్రమవాసస్థలిగాఁగ భోజనపుఁబాత్రల్ పుఱ్ఱెలై యొప్ప, ను
త్తమయోగాంజనశుద్ధదృష్టిమెయి నేదర్శింతు నన్యోన్యభి
న్నములీలోకము, లీశుకంటె నవిభిన్నంబుల్గదా యంచెడన్.

దిగం... ఓహో! ఈపురుషుఁడుకాపాలికవ్రతమును ధరించుచున్నాఁడు, ఈతనినిగూడ నొకప్రశ్న యడిగెదను. (సమీపించి) ఓరీ! కాపాలికా! నరాస్థికపాలధారీ! నీధర్మ మెటువంటిది? నీమోక్ష మెటువంటిది?

సోమ—ఓరీ! క్షపణకా! ఇప్పుడు నాధర్మమును శ్రద్ధతో వినుము.

శా. మస్తిష్కాంత్రవసాభిఘారితమహామాంసంబు వ్రేల్తున్ శిఖిన్;
శస్త్రబ్రహ్మకపాలపూరితసురన్ సద్భక్తి సేవింపుదున్;
ప్రస్తుత్యగ్రనికృత్తకంఠవిగళద్రక్తోగ్రధారాతతిన్
హాస్తద్వంద్వకృతోపహార మిడి నేనర్చింతు నాభైరవున్.

బుద్ధా—(చెవులుమూసుకొని) కటకటా! ఈధర్మచర్యమహాదారుణముకదా!

దిగం—అర్హత! అర్హత! ఘోరపాపకారియెవ్వఁడో యీబుద్ధిహీనుని వంచించెను.

సోమ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపాత్మా! పాషండాధమా! బోడీ! చండాలా! కేశోల్లుంఛకా! చతుర్దశభువనోత్పత్తిస్థితిప్రళయ ప్రవర్తకుండును వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధప్రభావుండును భగవంతుండునునగు భవానీవల్లభుండు వంచకుఁడురా? ఆయన ధర్మమహిమను నేనిప్పుడు కనఁబఱిచెదను.

చ. హరిసుదాబ్జభవాది నిర్జరసమూహంబెల్ల రావించెదన్;
సరిగా మింటజరించు తారకలసంచారంబు నేనిల్పెదన్;
బురశైలాన్వితతోడ నిమ్మహి పయఃపూర్ణంబుగావించి యా
వరతోయంబును ద్రావెదన్ క్షణములో భాండంబుల న్సర్వమున్.

దిగం—ఓరీ! కాపాలికా! నేనిందుచేతనే నిన్నెవ్వఁడో యైంద్రజాలికుఁడు మాయలుచూపి మోసముచేసెనని చెప్పియున్నాను.

సోమ—ఓరిపాపీ! పరమేశ్వరుఁడైంద్రజాలికుఁడని యింకను నాక్షేపించుచున్నావా? వీనిదుష్టత్వము కోపోద్రేకము కలిగించుచున్నది. (కత్తియొరనుండితీసి)

ఉ. ఈనిశితోగ్రఖడ్గవినికృత్తభవద్గళనాళికోచ్ఛలత్
ఫేనిలబుద్బుదౌఘయుతభీకరశోణితభూరిధారలన్
నే నిదె తృప్తి చేసెద వినిశ్చలభక్తిని దుర్గ కిష్టక్రీ
డానినదోల్లసడ్డమరుధాంకరణాగతభూతవర్గమున్.

(అని కత్తి పైకెత్తుచున్నాఁడు.)

దిగం—(భయముతో) ఓమహానుభావా! అహింస పరమధర్మముసుమా. (అని బుద్ధాగమునిమఱుఁగు చొచ్చుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—(సోమసిద్ధాంతుని వారించుచు) ఓమహానుభావా! విమూఢార్థముగా జరపఁబడిన యీవాక్కులనుబట్టి యీతాపసుని గొట్టుట యుక్తముకాదు.

సోమ—(ఖడ్గము నొరలో వేయుచున్నాఁడు.)

దిగం—(ఊఱటనొంది) ఓమహానుభావా! ఇప్పుడు మీకుద్భవిల్లిన ఘోరరోషము శాంతిపొందినపక్షమున, నేను మిమ్ముఁగొన్నిప్రశ్న లడుగఁదలఁచి యున్నాను.

సోమ—అడుగు. అడుగు.

దిగం—మీయుత్తమధర్మమును నేను విన్నాఁడను. ఇఁక మీమోక్షమెట్టిదో చెప్పఁడు.

సోమ—వినుము—

మ. తమి నేరేన్ విషయానుభోగములచేఁ దక్కన్ సుఖంబందిరే?
యమలానందవిమోఘజీవదశయే యామోక్షమౌనేని, ధీ
భ్రమలే కవ్వఁడు కోరి వేఁడుకొనుఁ దత్పాషాణముక్తిం గనన్?
ప్రమదాళిన్ సతిఁగాఁగఁ దన్ను శివుఁగా భావించి యాలింగనం
బమరం జేసి సుఖింప ముక్తియగునం చాశర్వుఁడాడెంజుమీ.

శాంతి—పాపము శాంతిల్లునుగాక! పాపము శాంతిల్లునుగాక! భగవంతుఁడయినభవానీపతి యిటువంటిశాస్త్రమునకుఁ దా నెప్పుడయినను గర్తయగునా? ఇది యెవ్వరోదురాత్ములు కల్పించిరి.

బుద్ధా—ఓమహానుభావా! రాగరహితులు కానివారికి ముక్తికలుగునన్నయీమాట యాదరణీయము కాదు.

దిగం—ఓయీ! కాపాలికా! నీకుఁ గోపమురానిపక్షమున నేనొక్కమాట చెప్పెదను. రాగయుక్తుఁడయిన దేహధారి ముక్తుఁడగుననుట వేదవిరుద్ధము.

సోమ—(తనలో)అయ్యో! వీరిమనస్సులు శ్రద్ధారాహిత్యముచేతఁ జెడియున్నవి. కానిమ్ము. (తెరవంకఁజూచి ప్రకాశముగా) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

[అప్పుడు కాపాలినీరూప ధారిణియైన శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

కరుణ—సఖీ! చూడు. రజస్సుయొక్కకూఁతురైన యీశ్రద్ధనుజూడు. ఈమె—

చ. విరిసినవల్లకల్వలను వీఁకయడంచువిలోల నేత్రముల్,
నరవిమలాస్థినిర్మితకనత్కమనీయవిభూషణావళుల్,
గురుజఘనస్థనాతిభరకుంఠితకోమల మందయానముల్,
సురుచిర పూర్ణచంద్రనిభసుందరవక్త్రము నొప్ప నొప్పెడున్.

శ్రద్ధ—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగోవచ్చినదానను. సామీ! ఏమియాజ్ఞ?

సోమ—ప్రియురాలా! దురభిమానియయిన యీభిక్షుని ముందుగాఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

శ్రద్ధ—(బుద్ధాగముని నాలింగనము చేసికొనుచున్నది.)

బుద్ధా—(సంతోషముతో నాలింగనము చేసికొని యొడలు గగుర్పొడువఁగా జనాంతికముగా) ఓహో! ఏమి యీకాపాలినిసుఖస్పర్శ!

చ. చండతరానురాగమునఁ జన్నులు పాణుల నెత్తి పల్వురన్
రండలఁ గౌఁగిలించితి ఘనస్తనభారలఁ బొల్చి; యెందు నీ
చండికుచోపగూహభవసౌఖ్యముతో సరిగాన నందు నే
దండిగ నూఱుసాఱ్లు శపథంబులు చేసెద బుద్ధుతోడుగన్.

ఓహో! కాపాలికచరిత మెంతపుణ్యప్రదమయినది! ఓహో! సోమసిద్ధాంత మెంత శ్లాఘ్యమయినది! ఈధర్మమాశ్చర్యకరమయినది. ఓమహానుభావా! సర్వవిధములచేతను నేను బుద్ధానుశాసనమును విడిచి నీపరమేశ్వరసిద్ధాంతమునందుఁ బ్రవేశించెదను. ఇప్పుడు నీవాచార్యుఁడవు; నేను శిష్యుఁడను. కాఁబట్టి నన్ను పారమేశ్వరదీక్షయందుఁ బ్రవేశపెట్టుము

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! నీవు కాపాలినీస్పర్శనముచేత పాయలపడినాఁడవు. కాఁబట్టి దూరముగానుండుము.

బుద్ధా—ఓరిపాపాత్మా! కాపాలినియొక్క పరిరంభణ మహోత్సవమునకు నేనింతవఱకును వంచితుఁడనయితిని.

సోమ—ఓప్రియురాలా! నీవిప్పు డీక్షపణకునిఁగూడ నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శ్రద్ధ—(దిగంబరసిద్ధాంతునిఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నది.)

దిగం—(గగుర్పాటుతో) ఓహో! అర్హత! అర్హత! ఓహో! ఏమి యీకాపాలినీసుఖస్పర్శనము! ఓసుందరీ! నీవింకొకసారి నన్ను మరలఁ గౌఁగిటఁ జేర్పుము. (తనలో) ఔరా! నే నిప్పుడు మహత్తరమయిన యొక యింద్రియవికారమునకు లోఁబడినాఁడను! ఇఁక నేమి యుపాయము? ఇప్పుడేది యుక్తము? కానిమ్ము. ఇప్పుడీ నెమలిపింఛమున కప్పుకొనెదను. (అని యట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

క. ఓపీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాక్షీ!
మాపటి కీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశ్రావకిచేన్?

ఓహో! కాపాలికశాస్త్ర మొకటియే భోగమోక్షసాధనము! ఓయాచార్యా నే!

నిప్పుడు నీదాసుఁడ నయినాఁడను. నన్నుఁ గూడ శ్రీమహాభైరవానుశాసనమునందు దీక్షితుని జేయుము.

సోమ—కూరుచుండుఁడు.

ఇద్దఱు—(కూరుచున్నారు.)

సోమ—(పాత్రము చేతఁబట్టుకొని ధ్యానము నభినయించుచున్నాఁడు.)

శ్రద్ధ—ఓదేవా! ఈపాత్రము సురాపూరితమయినది.

సోమ—(మాచితానుగొంతత్రాగి మిగిలినదానిని బుద్ధాగమ దిగంబర సిద్ధాంతుల కిచ్చుచున్నాఁడు.)

క. ఇదిపావన మిది యమృతం
బిది యసురోగాపహమిది యీశ్వరఘటితం
బిది భవపాశచ్ఛేదక
మిది యాస్వాదింపుఁ డిప్పుడు తృప్తిగమీరల్.

ఇద్దఱు—(ఆలోచించుకొనుచున్నారు.)

దిగం—మాకార్హతశాసనమునుబట్టి మద్యపానము కూడదు.

బుద్ధా—కాపాలినిఁ డెంగిలిచేసిన కల్లు నేనెట్లు త్రాగఁగలను.

సోమ—(ఆలోచించి జనాంతికముగా) ఓశ్రద్ధా! నీవాలోచించుచున్నావేమి? పశుత్వ మిప్పుడును వీరిని విడువలేదు. నావదన సంసర్గదోషమువలన సుర యపవిత్ర మయినదని వీరెంచుకొనుచున్నారు. కాఁబట్టి, ఓపూజ్యురాలా! నీవక్త్రాసవముచేత దీనిని శుద్ధిచేసి వీరికిమ్ము. స్త్రీలనోరు సదా శుచియని వైదికులు సహితము చెప్పుచున్నారు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పానపాత్రము పుచ్చుకొని తాను గొంతత్రాగి మిగిలినదానిని వారిదాపునఁ బెట్టుచున్నది.)

బుద్ధా—ఇది మహాపవిత్రాసవము. అనిపానపాత్రమందుకొని త్రాగుచున్నాఁడు. ఆహా! ఏమి యీసురయొక్క సువాసన!

చ. సకియలపొత్తునన్ వెనుకఁ జక్కఁగ నెన్నియొసార్లు క్రోలిలచే
వకుళసువాసనా మధురవారసతీవదనాసవంబు? ని
ర్వ్యాకులపసుందరీముఖమహాసవ మానరుగాక దేవతల్,
ప్రకటసుధారసంబుపయి వాంఛ యొనర్తురె దీనిఁ గ్రోలినన్?

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! అంతయు నీవే త్రాగకు. కాపాలినీ వదనోచ్ఛిష్టఁ బయిన యీమద్యమును నాకుఁగూడఁ గొంతయిమ్ము.

బుద్ధా—(పానపాత్రము దిగంబర సిద్ధాంతుని మొందుంచుచున్నాఁడు.)

దిగం—(త్రాగి) ఓహో! ఏమి యీమద్యముయొక్క మాధుర్యము! ఏమి రుచి! ఏమిగంధము! ఏమి పరిమళము! అర్హదనుశాసనములోఁబడి చిరకాల మిటువంటి సురారసములేక మోసపోతిని. ఓభిక్షుకా! నాయంగములు తిరుగుచున్నవి. నేను శయనించెదను.

బుద్ధా—అటుచేయుము. (ఇద్దఱును బరున్నారు.)

సోమ—ఓప్రియురాలా! మనకిప్పుడు వెలలేక యిద్దఱుదాసులు లభించినారు. కాఁబట్టిమనము నృత్యము చేయుదము. (ఇద్దఱు నృత్యముచేయుచున్నారు.)

దిగం—ఓభిక్షుకా! ఈకాపాలికుఁడు—కాదుకాదు—ఈయాచార్యుఁడు కాపాలికునితోఁగూడ మంగళనృత్యము చేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి వీరితో మనము కూడ నృత్యముచేయుదము.

బుద్ధా—అలాగుననే చేయుదము. (అని మదముచేతసోలుచు నృత్యముచేయుచున్నారు.)

దిగం—క. "ఓపీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహారిణశమనీయాక్షీ!
మాపటి నీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశాస్త్రనకిచేన్ ?"

(అని పాడుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—ఆచార్యా! ఈశాస్త్రమత్యద్భుతమయినది! ఇక్కడఁగష్టపడనక్కఱలేకయే యభిమతార్థసిద్ధులు సంపాద్యములగుచున్నవి.

సోమ—ఇది యెంత యాశ్చర్యము! చూడు—

మ. తనియంబొందుదు రీప్సితార్థ విషయత్యాగంబు లేకీమతం
బున మోక్షప్రియు లష్టసిద్ధులఁ గరంబున్; యోగవిఘ్నంబులై
యునికిం బ్రాకృతమంత్రసిద్ధులను వశ్యోచ్చాటనాకర్షణామో
హనవిక్షోభణమారణాదులఁ దృణంబట్లెంతు రత్యంతమున్.

దిగం—ఓయీ! కాపాలికా! (ఆలోచించి) ఓరియాచార్యా! ఓరియాచార్యా!

(అని తూలుచుఁ దిరుగుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—మున్నలవాటుపడినవాఁడగుటచేత నీతపస్వి మధుపానాధిక్యమువలన నక్కలి మత్తెక్కియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యిప్పుడితనిమత్తు పోవుపని చేయవలెను.

సోమ—అలాగుననే చేయుదము. (అనితననోటిలోనితమ్మదిగంబరసిద్ధాంతుని

నోటలోఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

దిగం—(స్వస్థుఁడయి) ఓయాచార్యా! నిన్నొక్కటి యడిగెదను నీకిప్పుడు సురనాకర్షించుటయందున్నశక్తి స్త్రీపురుషుల నాకర్షించుటలోఁ జూపఁగలదా?

సోమ—ఇది యేమిగొప్పయని యడుగుచున్నావు? చూడు—

మ. వరవిద్యాధరకాంతలన్! సురసతీవారంబు, నాగేంద్ర సుం
దరులన్, యక్షవిలాసినీమణుల, మద్వాంఛానుసారంబుగా
మరి యెవ్వారిగలనైన, నుజ్జగములన్ మద్గోప్యశ్యసంశ్లాఘ్యము
వక్రవిద్యాబల గౌరవంబున సమాకర్షింపఁగాఁ జాలుదున్.

దిగం—ఓయీ! మనమందరమును మహామోహుని కింకరుల మని యిప్పుడు నేను గణితముచేతఁ దెలిసికొన్నాఁడను.

[illegible]—నీవు దెలిసికొన్న దంతయు సత్యమే.

దిగం—అట్లయిన యెడల మనమిప్పుడొక రాజకార్యమొకటి యాలోచింపవలెను.

సోమ—అది యేమి?

దిగం—సత్త్వపుత్రికయైన శ్రద్ధను రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకారముగా మనము పట్టి తేవలెను.

సోమ—ఆతొత్తుకూఁతు రెక్కడనున్నదో నాకుఁ జెప్పుము. నేను వెంటనే దానిని నావిద్యాబలముచేత నాకర్షించి తెప్పించెదను.

దిగం—నేనిప్పుడు లెక్కవేసి నీకుఁజూపెదను. (అని బలపము పుచ్చుకొని భూమిమీఁద స్థానములు వేసి గణించుచున్నాఁడు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడు పాతాళులయిన వీరిమాటలు మాతల్లి నిగూర్చినవైనట్లు వినఁబడుచున్నవి. మనము సావధానముగా విందము.

కరుణ—సఖీ! ఆలాగుననే చేయుదము. (అని యిద్దఱు నాలకించుచున్నారు.)

దిగం—గీ. జలధులను లేదు; లేదెందు స్థలమునందు!
శైలములలేదు; లేదు పాతాళమందు;
శ్రద్ధ యయ్యది హరిభక్తిసహితయగుచు
నున్న దిపుడు మహాత్ములయుల్లములను.

కరుణ—(ఆనందముతో) సఖీ! నీవు భాగ్యశాలినివి. శ్రద్ధ విష్ణుభక్తిదేవియొక్క పార్శ్వవర్తినియయియున్నది.

శాంతి—(హర్షము నటించుచున్నది.)

బుద్ధా—మతి కామునివిడిపోయిన ధర్ముఁ డెక్కడనున్నాఁడు?

దిగం—(మరల సంకేతలు గణించి)

గీ. జలమునను లేదు; లేదుగాని స్థలమునందు;
శైలముల లేదు; లేదు పాతాళమందు;
విష్ణుభక్తితో ధర్ముండు వేడ్కఁగూడి;
యున్నవాఁడు మహాత్ములయుల్లములను.

సోమ—(విషాదముతో) అక్కటా! మనమహారాజునకు గొప్పకష్టము వచ్చినది.

చ. తలఁపఁగ విష్ణుభక్తియె నిదానము శాశ్వతమోక్షసిద్ధికిన్;
గలిసెను దానితోఁ గపుడు కల్గిన సత్త్వసమారశ్రద్ధయున్;
జెలియగు కామునిం ద్విషించి చేరెను ధర్ముఁడుగూడ నచ్చటన్;
దలఁతు వివేకుకార్య మిఁకఁ దద్దయు సిద్ధిఁబొందినట్లుగన్.

అయినను మనము ప్రాణాంతోపద్రవము వచ్చినను వెనుకతీయక స్వామికార్యమును జేయవలెను. ఇప్పుడు ధర్మశ్రద్ధలను బట్టి తెచ్చుటకయి మహాభైరవీవిద్యను బంపు చేసెదను. (అని ముగ్గురును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడు మనమును మాతాతు లయినవీరి దుర్వ్యవసాయమును దేవియైనవిష్ణుభక్తికి నివేదింతము. రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

[అప్పుడు మైత్రి ప్రవేశించుచున్నది.]

మైత్రి—మహాభైరవియొక్క వాతఁ బడకుండ ధర్మునితోఁగూడ నాప్రియసఖి యైనశ్రద్ధను విష్ణుభక్తి కాపాడెనని ముదితవలన నేను విన్నదానను. కాఁబట్టి యీ తహతహ పడుచున్నమనస్సుతో నాప్రియసఖి నెక్కడఁ జూడఁ గలుగుదును?

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—(నాలుగు దిక్కులనుజూచి భయోత్కంపముతో)

మ. వెనుకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనదృష్టిన్, శిఖికీలికాకణకచాత్యంతోగ్ర, భాలేందుర
శ్మనిభోద్యత్తీక్ష్ణరదదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్త మిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

మైత్రి—(తనలో) అయ్యో! నాప్రియసఖియైనశ్రద్ధాదేవి భయసంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయ యయి గాలి వేఁగదలుచున్న కదలీతరుప్రకాండమువలెఁ గంపమొందుచున్నయంగములతోఁ దనలోఁ దానేదో యాలోచించుకొనుచు, దాపునకు వచ్చినను నన్నుఁ జూడకున్నది. కాఁబట్టి నేనే యామెను బలుకరించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రియసఖీ! శ్రద్ధా! ఇదేమి? నీవు మనస్తాపముచేత నన్ను సహితము చూడకున్నావు?

శ్రద్ధ—(చూచి నిట్టూర్పుతో) ఓప్రియసఖీ! మైత్రి!

క. చెలి! కాళరాత్రినోటను
బలుకోఱలనడుమఁ జిక్కి ప్రాణముతోడన్
వెలువడుమి నేను గనుఁగొనఁ
గలిగితి నీజన్మమందె క్రమ్మఱ నిన్నున్.

కాఁబట్టి నీవు దగ్గఱగా వచ్చి నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

మైత్రి—(ఆలింగనము చేసికొని) సఖీ! అట్లు విష్ణుభక్తి మహాభైరవియొక్క ప్రభావము నడఁచివేసినను, నీయంగము లింకను గంపమొందుచున్న దేమి?

శ్రద్ధ—మ. వెనుకన్, మస్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనస్ప్రప్తిన్, శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మిప్రభోగ్రనఖదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

(అని మరలఁ బఱించుచున్నది.)

మైత్రి—(భయముతో) హా! హతాశరాలయిన యామె ఘోరరూపము కలది గదా? ఆప్రకారముగా వచ్చి యామె యేమి చేసినది?

శ్రద్ధ—సఖీ! వినుము—

చ. ధరణికి వేగడిగ్గి నభంబున భైరవి డిగ్గి, నన్ను దు
ర్భరచరణద్వయిం బొదివి, వామకరంబున ధర్మ్మఁ బట్టి, యం
బరమున కేగవేగఁ, బెనుమానసపుత్తుండలు రెండు గృధ్రభీ
కరనఖరాగ్రకోటినిడి గ్రక్కున సింగికిఁ బాఱుకైవడిన్.

మైత్రి—అయ్యో! అయ్యో! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

శ్రద్ధ—సఖీ! ఊరడిల్లుము.

మైత్రి—(తెలివి తెచ్చుకొని) తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత నాయార్తనాదమువలన పర్యాకులహృదయయయి—

మ. పోరిగర్జింపుము విష్ణుభక్తి యచటన్ భూరిభంగకౌటిల్యభీ
కరమున్ నిర్భరకోపపాటలము నౌ కంటన్విలోకింపఁగా,
ధరణిం గూలెను, వజ్రపాతహతిచేతన్ భూమిపైఁ ద్రెళ్ళు సు
స్థిరభూభృచ్ఛిలయట్లు, భైరవి శిరోస్థిప్రాంతముల్ నుగ్గుగాన్.

మైత్రి—ప్రియసఖీ! దైవవశముచేతఁ బులినోటఁ బడి వెలువడినకురంగాంగన వలెనే నీవును నీభాగ్యముచేతఁ బ్రతుకఁగంటివి. తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత విష్ణుభక్తిదేవి "నన్నుసహిత మవమానింపఁ బ్రవర్తించుచున్న దురాత్ముఁ డయినయీమహామోహప్రేతమును నేను సమూలముగా నిర్మూలము చేసెదను" అని కోపావేశముతోఁ బలికి, నావంకఁ జూచి "ఓశ్రద్ధా! నీవుపోయి వివేకునితో నిట్లు చెప్పుము.—నీవు కామక్రోధాదులను నిర్జించుటకయి ప్రయత్నింపుము. అప్పుడు వైరాగ్యోదయము తప్పక కలుగును. నేనును సమయము వేచి ప్రాణాయామాదుల కుత్సాహము పుట్టించి నీసైన్యము ననుగ్రహించెదను. ఋతంభరాది దేవులు శాంత్యాదులకౌశలముచేత నుపనిషద్దేవీసంగమమువలనఁ బూజ్యుఁడ వయిన నీకుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డుదయించు సాధనమును జేయుదును." అని సెలవిచ్చినది. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు వివేకుని సన్నిధికిఁ బోవుచున్నాను. ఇప్పుడు నీవేపనిమీఁద దినములు పుచ్చుచున్నావు?

మైత్రి—అక్కచెల్లెండ్రము మేము నలువురమును విష్ణుభక్తియొక్క యాజ్ఞచేత వివేకుని కార్యసిద్ధికొఱకు మహాత్ములయాత్మలయందు నివసించెదము.

చ. నను సుఖజీవులందుఁ, గరుణన్ ఘనదుఃఖితులందుఁ, బుణ్యకా
ర్యనిరతులందు సమ్మదిత, భ్రష్టకుబుద్ధులయం దుపేక్ష, వా
రనుపఁదలంత్రు; మేమచటనుండుట నాత్మలు రాగలోభము
ఖ్యనిఖిలదోషదూషితము లయ్యును గాంచును నిర్మలత్వమున్.

కాఁబట్టి యీవిధముగాఁ దోఁబుట్టువులమైన మేము నలువురమును వివేకాభ్యుదయము కొఱకైనవ్యాపారముచేత వాసరములు గడపుచున్నాము. ఓప్రియసఖీ! నీవిప్పు డెక్కడ వివేకమహారాజును గనుఁగొనఁగలవు?

శ్రద్ధ—"రాఢాదేశమని యొకటియున్నది. అక్కడ భాగీరథీసమీపప్రదేశమున నలంకారభూతమయిన చక్రతీర్థమునందు మీమాంసానుగతయైన మతిదేవితోడఁ గూడ నెట్లో ప్రాణములు నిలుపుకొని వ్యాకులహృదయముతో నుపనిషద్దేవీసంగమార్థముగా వివేకుఁ డహర్నిశమును దపస్సు జేయుచున్నాఁడు." అని దేవియైన విష్ణుభక్తియె నాతో సెలవిచ్చినది.

మైత్రి—ఓప్రియసఖీ! నీవచ్చటికిఁబొమ్ము. నేనునునాపనికిఁబోయెదను.
శ్రద్ధ—అట్లుచేయుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది విష్కంభము.

[అప్పుడు వివేకమహారాజును బ్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వివే—ఓరి మహామోహా! ఓరిదోసకారిపిసునఁగా! ఈమహాజనులెల్ల నీవల్ల సర్వవిధములచేతను జెడిపోయిరి.

శా. జ్ఞానానందము నిస్తరంగము మహాశాంతంబు ప్రోద్యన్మహా
త్మానూనంబు మహామృతాబ్ధిజల మహా! తాత్త్విక గందుండియున్
వే నిస్సారమరీచికాజలమునందే మున్గుచుం దేలుచున్
బానస్నానము లాచరించెదరు. విభ్రాంతి స్వమాహాత్మ్యముల్.

సంసారచక్రవాహుఁడై యున్నమహామోహున కజ్ఞానమేమూలము. ఆ యజ్ఞానము తత్త్వబోధమువలననే నివృత్తికాఁగలదు. ఎట్లన—

గీ. అవని నజ్ఞానమూలక మైనయట్టి
పృథులసంసారవృక్షంబు పెల్లగించి
పరముఁ జూర్ప విశ్వేశ్వరోపాసనాఖ్య
[illegible]త్మావబోధంబె వెరవుసుమ్ము

తలుముగా [illegible] ఘనానికార్యములకు దేవతలు తోడుపడుదురని తత్త్వవేత్తలు చెప్పుదురు. అందువలననే విష్ణుభక్తిదేవియిప్పుడు "నీవుకామాదులను గెలుచుట కుద్యోగింపుము; నేనును నీ[illegible] మవలంబించెదను" అని సందేశము పంపినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడైయున్న కాముని వస్తువిచారుఁ డొక్కఁడే జయింపఁదగినవాఁడు. కానిమ్ము. వానిని నిర్జించుటకయి యిప్పుడతనినే నియమించెదను. ఓ వేదవతీ! నీవు వస్తువిచారుని బిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించివస్తువిచారునితోడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

వస్తు—అయ్యో! నిర్విచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్ణుఁడైన కామపిశాచునిచేతను ముఖ్యముగా దురాత్ముఁడైనమహామోహునిచేతను లోకము చెడిపోవుచున్నది.

చ. కలికి యటంచునున్, గలువకంటి యటంచును, సుభ్రువంచు, మం
జులసుముఖాబ్జ యంచు, గురుసుస్తని యంచు, బృహన్నితంబయం

చెలిమి నటించుచుఁ గాంచు భ్రమియించు రమించు బుగ్గండు నారి! చె
ల్వ లకుచిత్వ స్థలంమను చలంపఁడు మోహవిచేష్టితంబులన్.

చక్ర—గావస్తువిచారము చేయఁగల సూక్ష్మబుద్ధులకు సహితము మాంసాస్థిపంజరము లైన స్త్రీలు స్వభావదుర్గంధనిలయు లనియు బీభత్సవేష లనియు వైరాగ్యము కలుగకున్నది. అట్లయినప్పుడు వారియం దితరగుణారోపణము చేయుట స్పష్టమే.

మ. వరముక్తామణిహారముల్ మణిగణశ్లక్ష్ణాంగదంబుల్, నితాం
బచిత్రోరు దుకూలవస్త్రముల్ ఘుసృణపుష్పస్రక్సుగంధుల్ దేహస్థా
నరముల్ పైపయిఁజూచి యల్పమతు లిచ్చంగాంచు నమ్మోహమున్
ధరనావల్ నరకాగ్నినామలను చుం డక్కంతు రుజ్జృంభతుల్.

(ఆకాశమునంకఁజూచి) ఓపాపీ! చండాలా! సురికామా! అనావలంబనముగా వచ్చి వీరీలాగున జనులను వ్యాకుల పెట్టుచున్నావేమిరా? ఓసరో! కామవిష్టుఁడు—

మ. నను గామించెను బాలయామె, యొలమిన్ నన్నీక్షించెం గాన్యచూ
చెను, నీయూర్పుల నేత్ర కొఁగిటను జేర్చెన్ న, న్ననున్ గావిరా; యో
ఘనమూర్ఖా! నిను గాంచెనెవ్వతె? నినుం గామించె నెవ్వర్తె యం
గన మాంసాస్థుల బుంగ; లోపలి నిరంకారుండె వీక్షించెడున్.

ప్రతీహారి—ఓచుపానుభావా! ఇటురమ్ము.

ఇద్దఱు—(ముందుకు నడచుచున్నారు.)

ప్రతి—అదె మహారాజాసీనుఁడయియున్నాఁడు. నీవాతని సన్నిధికిఁబొమ్ము.

వస్తు—(దాపునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె వస్తువిచారుఁడు దేవరకుఁ బ్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వివే—వస్తువిచారా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము.

వస్తు—(కూరుచుండి) దేవా! మీ సేవకుఁడు వీఁడిదే వచ్చియున్నాఁడు. ఆజ్ఞ యేమో యనుగ్రహింపవలెను.

వివే—మహామోహునితో మనకు యుద్ధము సంప్రాప్తమయినది. అక్కడ బ్రధానవీరుఁడు కాముఁడు. వానికిఁ బ్రతివీరునిగా మేమునిన్ను నిరూపించినాము.

వస్తు—దేవరవారు నన్నిట్లు సంభావించుటచేత ధన్యుఁడనయినాఁడను.

వివే—ఇఁక నీవేయుపాయమునుచేత గాముని జయించెదవు?

వస్తు—ఓహో! ఎంత కౌతుకఁడా! వానిని న్నవిచారయిదమ్ములు. పూవిల్తునిగామును జయించుటెంతపని? ఇక్కడఁ గూడ శస్త్రగ్రహణ మపేక్షింపవలెనా? దేవరవారు చిత్తగింపుఁడు—

ఉ. ఇంద్రియమార్గమందు మన సేగక యుండఁగ దారిఁ గూల్చెదన్;
చంద్రనిభాస్యలం దలఁచినన్, ముఖపద్మ మావరించినన్,
సాంద్రవికారముల్ గలుగు; సాధులు క్రొత్తలకే గుల్లలందు, రా
జేంద్ర! పరీక్షణంబు మదినెంచుము నేఁ గాముని యూపు మాపెదన్.

వివే—మేలు! మేలు!

వస్తు—అంతే కాక,

చ. లతపులినస్రవంతుల, నితాంతపతఝ్ఝరచిత్రనిర్ఝరోపలాం
చితగిరులన్, సుసాంద్రనగరీతలపుణ్యవనవ్రజంబులన్,
యతిబుధసంగతిం దనరి, వ్యాసవినిర్మితశాంతివాక్యముల్
ధృతిఁ జదివింప నట్టిన, నిఁకెక్కడి కాముఁ డిఁకేటి కామినుల్?

సాత్వికులకిదే కామునికిఁ బ్రధానాస్త్రము. అట్టివారి యొక్క తేజముఁ బఁడబడిన పక్షమున, తత్సహాయులందఱును విఫలప్రయత్నులయి భంగమును బొందుదురు. ఎట్లన—

ఉ. గంధముఁ గామదీపకముఁ, గల్వలరాయఁడు, బూవుఁదోఁటలం
దంపుఁ బాటపాడు మధుపాళుల సొప్పువసంతకాలమున్,
మందకపంబవాయువులు, మంద్రగభీరలసద్వనంబులున్,
డిందిన కాముమిత్రములు; నిర్జితులిందఱు స్త్రీనిగ్రహిన్.

ఇఁకఁ గాలవిలంబము చాలును ఇప్పుడు దేవరయాజ్ఞయేమి?)

క. ఉరుతరవిచారశరముల
నరిబలములఁ గూల్చి నేన యడఁచెదఁ గామున్;
గురుసేనఁ గ్రమ్మి పార్థుఁడు
శరధారల సింధురాజుఁ జంపినకరణిన్.

వివే—(ప్రసాదపూర్వకముగా) మంచిది, నీవు శత్రువిజయమునకై సన్నద్ధుఁడవుకమ్ము.

వస్తు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని ప్రణమిల్లి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వివే—వేత్రవతీ! నీవు పోయి క్రోధునిజయించుటకు నిమిత్తము క్షమను బిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి క్షమతోఁ గూడ ప్రవేశించుచున్నది.)

క్షమ—ఉ. క్రోధమహాంధకార ఘనదుర్గ్వికటభ్రుకుటీతరంగరౌ
ద్రాధిక లుగ్రసాంధ్యకిరణారుణకాంతులు నా మహోదయ

క్రోధమహాపరాక్రములను నల్గిక స్తైతుగ, వీరులోయనన్,
సాధులు నిశ్చలాత్మమలసాగరతుల్య గభీరులెంతయున్.

(శాంతసపూర్వకముగాఁ దన్నుఁజూచుకొని)

ఉ. లేదు వచోఘకఠిణము; లేదు శిరఃపరిపీడనంబునున్;
లేదు మనోపతాపమును; లేదు శరీరవిమర్దనంబునున్;
లేదు దయాహింస యాదిగ గణింపఁగఁగల్గు ననర్థయోగమున్;
క్రోధిగ నేనె తప్పియును క్రోధజయుంబున శా[illegible].

(ఇట్లనుచు నుండును నడచుచున్నారు.)

ప్రతీ—అదె మహారాజుగారు. ప్రియసఖీ! [illegible]

క్షమ—(సంతసించి) దేవా! జయముగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఇదిగో దేవర వారి దాసురాలయిన క్షమ సాష్టాంగప్రణామము చేయుచున్నది.

వివే—ఓక్షమా! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

క్షమ—(కూరుచుండి) దేవా! ఈ సేవకురాలెందునిమిత్తము పిలిపింపఁబడినదో యాజ్ఞయిండు.

వివే—ఓక్షమా! మాకిప్పుడు సంప్రాప్తమయిన యుద్ధమునందు దారుణుఁడయిన క్రోధుని నీవు జయింపవలెను.

క్షమ—దేవరవారి యనుగ్రహమువలన నేను మహామోహునినైనను జయించుటకు సమర్థురాలనగుదును. ఇఁక నాతని యనుచరమాత్రుఁడైన క్రోధుఁడెంత? సేనాపతిని శీఘ్రముగానే నిర్వహించెదను.

ఉ. అన్నెట దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞతపోవ్రతయుక్తిక్రియాదులె
న్నెన్నొ యకారణంబ సమయించెడువానిని బాపకర్మునిన్
గన్నుల నిప్పుకల్ కరముఁ గ్రక్కెడువాని నధింతుఁ గ్రోధునిన్
మున్నలకగ్రకాళి యఘమున్ మహిషాసురుఁ జంపినట్లుగన్.

వివే—ఓక్షమా! ఇప్పుడు క్రోధవిజయోపాయము నాకు వినిపింపుము.

క్షమ—దేవా! విన్నవించెదను వినుఁడు.

చ. పురుషుఁడు క్రుద్ధుచోట నగుమోము, దురాగ్రహుచోఁ బ్రసాదమున్,
బరుషవచస్కుచోఁ గుశలవార్త, ప్రమోదము తోడనొగ్రుచో.
నెరపఁగఁ జెల్లుఁ; బొందుము రసజ్ఞితచిత్తులు దైవికాపదు
త్కారమునె; క్రోధభావమెటుకల్గు దయారససాహసంబులన్?

వివే—సాధు! సాధు!

క్షమా— దేవా! క్రోధుని జయించుటవలననే హింసాపాపపక్షమానమాత్సర్యాదులు సహితము జయింపఁబడినవారగుదురు.

వివే— మంచిది. నీవు శత్రువిజయముకొఱకు సంసిద్ధురాలవు కమ్ము.

క్షమ— దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వివే— వేదవతీ! లోభుని జయించుటకయి సంతోషుని పిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ— దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి సంతోషునితోడఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

సంతో— (ఆలోచించి జాలితో)

చ. ప్రతిదినము స్వేచ్ఛముగఁ బండ్లు లభించుచును భూరుహంబులన్;
హితవుగ స్వచ్ఛతోయదొరకు నేర్లను జల్లని స్వాదుతోయముల్;
పరిశ్రాంతయంపఁ జిగురాకుపల్లవముల్ సుఖశయ్య కింపుగా;
నతికృపణాల్ శ్రీముంపకను ద్వారములందు ధనికాంగణంబులన్.

(ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఓరిమూర్ఖా! లుబ్ధా! నీయీవ్యామోహము దురుచ్ఛేదము గదా?

చ. ధనస్పృహ నక్షిక్షేత్రజలధార స్పృహా దగఁగొన్న నీవు దా
పునఃఁ గన, నెన్నిసార్లు చెడిపోవఁగలేవు ధనాప్రియులెందుల్?
మనుజప్రసంగింపు? యాశ నీవు మానవెటయ్యెనా; నేఁడునాఁడుగాఁ
దునుఁగను నీమనంబు కానితో శిలతో సదిచేయుఁగాఁబడెన్.

లోభాంధకారహతుఁడవయిన నీయీచేష్టితము మనస్సునకాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది. ఎట్లనిన—

మ. ధనమార్జించెదనంచుఁ, బ్రాప్తమగు విత్తంబింక పెంచింతు నం
చును, లాభంబును వృద్ధిగోరెద నంచున్, సొమ్ము ధ్యానింతు వీ
వనిశంబున్; గన నన్నిటిందిననేను యాయాశాపిశాచంబు గ్ర
స్తిన లోభాంధతమోవృతున్ నిను మెసంగుగ నిక్కమం చకటా!

మఱియును,

చ. ధనము గడించుటే మొదటఁ దద్దయుఁ గష్టము; కల్గి నావయిన్
ధనమునకున్ క్షయంబును వినాశము రెండు వియోగమార్గముల్;
ధనము నశింపఁ గల్గును వ్యథల్; సిరిఁ గూర్పమిఁ గల్గ నావ్యథల్;
ధనమును గూర్చుచుండుటయొ దానినిఁ గూర్చుటో మేలు చెప్పుమా.

అంతేకాక,

మ. అనయంబుం దటియించు మృత్యువు శిరంబందున్; జరాపన్నగం
బును మ్రింగుచున్నను; విశ్వముం దినుచు వధూపుత్రాదులౌగ్రహముల్;
ఘనబోధాంబులఁ బాచి లోభరజమున్ గాఢాజ్ఞతాజన్యమున్,
తనమానందసుధాంబుధిన్ మునుఁగుమా శశ్వత్సుఖం బబ్బెడిన్.

ప్రతీ—వీరె ప్రభువువారు. ఓ మహానుభావా! ఈయన సన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

సంతో—(సమీపమునకుఁ బోయి) స్వామీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె సంతోషుఁడు. (అని ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.)

వివే—ఇక్కడఁ గూర్చుండుము. అని సన్నిధానమునందుఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

సంతో—(వినయముతోఁ గూరుచుండి) ఈభృత్యజనునిపని యేమో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

వివే—నీప్రభావము లోకవిదితమయినది. కాఁబట్టి యిప్పుడు బహుభాషలతోఁ బనిలేదు. నీవు లోభుని జయించుటకయి వారణాసికిఁ బోవలెను.

సంతో—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

చ. కలయు మెలంగుమన్ బహుముఖంబుల ముజ్జగముల్జయించి లో
నలరుచు, దేవభూసురమహావధబంధనలబ్ధవృద్ధియై,
వెలసినలోభునిన్ బరిభవించి జయించెదయున్న ధిసన్మనుల్,
బలముని మున్ను దాశరథి పఙ్క్తిముఖున్ నుఱుమాడినట్లుగన్.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు వినీతవేషుఁడైనయొక పురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పురు—దేవా! విజయప్రయాణమంగళములు జరుపఁబడినవి. మౌహూర్తికులు పెట్టిన విజయయాత్రాసముహూర్తము సమీపించినది.

వివే—అట్లయినయెడల సేనాపతులు సైన్యములను బయలుదేఱునట్లు నియమింపవలెనని చెప్పు.

పురు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

చ. పటుకటదానమత్తమదపంబులఁ గూర్పుఁడు సద్ద్విపంబులన్;
బటిమ నిడుండు తేజులకు వాయుజవంబుల వారువంబులన్;
భటులొనరింపుఁ డీటెల నభ మ్మసితాబ్జమహావనమ్ముగన్;
జటులకృపాణులు వెసం జనుఁ డాశ్వికులార! శ్రేణులై.

వివే—మంచిది! మంగళస్నానము లాచరించి నేనును బ్రయాణమయ్యెదను. (పారిపార్శ్వకునితో) సంగ్రామోచితమయిన రథము నాయత్తపఱచి తీసుకొని రమ్మని సారధి కాజ్ఞాపింపుము.

పారి—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యుద్ధరథమును సిద్ధముచేసికొని సారధి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సార—దేవా! ఇదిగో రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవరవారు రథారోహణము చేయవచ్చును.

వివే—(మంగళవిధులను నిర్వర్తించి రథారోహణము నభినయించుచున్నాఁడు)

సార—(రథవేగము నిరూపించి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు చిత్తగింపుఁడు.

మ. ప్రమదోద్ధూతరజశ్ఛటానుమితశుంభద్యానధావత్ఖురా
గ్రదయాపాతవిఖండితోర్వ్యపరిభాగంబుల్ మహావాహముల్
ప్రవలన్మంథరమథ్యమానజలధిధ్వానానుకారిఘోషంబుగా
నుపతత్ప్రోషిని వ్యోమమార్గమున నోహో! తేరుఁ గొంపోయెడున్.

ఇదిగో సమీపమునఁ ద్రిభువనపావనమైన వారణాసీనగరము దృష్టిపథమునఁ బడినది.

శా. ధారాయంత్రపతజ్జలోద్గతనితాంతధ్వానసంయుక్తముల్;
నీరేజాకరప్రభాగవళముల్, వెల్గొందు సౌధాగ్రముల్?
ధూమ్రప్రేక్ష్యములై శరద్ధవళజీమూతాంతరాజత్తటి
చ్ఛ్రీరమ్యంబులవే పతాక లెసఁగుఁ జిత్రమ్ముగా నెమ్మెడలన్.

ప్రణిసుపశ్లలగ్నమధుకరనికరఝంకారముఖరంబులును వికసితకుసుమవిసరవిగళన్మకరందవర్షాతిశయధురంధరంబులును నానాప్రసూనసుగంధబంధురంబులును శ్యామాయమాననిబిడచ్ఛదచ్ఛాయావనీరుహవిస్తారంబులును నగుపురోద్యానప్రదేశంబులవిగో సమీపంబునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవాయువులు సహిత మిక్కడఁ బాశుపతవ్రతమును గ్రహించినవారి వలెనే కానఁబడుచున్నవి. ఎట్లన—

చ. సురనదినీటఁ దేలి, సురజోభసితంబు కరంబుఁ దాల్చి, యీ
శ్వరుఁగను నర్చనల్ సలుపుచాడ్పున మీఁదను బూలురాల్చి, ని
ర్భరమధుపస్వనంబునను బాటలు చాలఁ జెలంగ, వాయువుల్
కిరణమును నృత్యముల్ సలుపుఁ గంపమునొందులతాభుజంబులన్.

వివే—(ఆనందముతోఁ జూచి)

మ. హృదయాకర్షకమయ్యెఁ జంద్రమకుటుం డిందుంట నీకాశి, తాఁ
బదమై ముక్తికి విద్యయట్లు, గమసార్పన్ స్వప్రభానందమై?

యిదె భూదేవికి శ్రీమూర్త్యసగమై యుంపొందెడన్ వంగి స్వ
ర్ణది, న్యక్కేందుకళన్ గడున్ నగుచు శ్వేనవ్యాహిహాసంబునన్.

సారథి—ఓదేవా ! చూడుఁడు, చూడుఁడు ఇది గంగాతీరమున కలంకార భూతమును త్రిభువనపావనము నైన శ్రీమత్త్రిలోకగురు విశ్వేశ్వరాఖ్యమహాదేవుని యాలయము.

వివే—(హర్షముతో) ఓహో !

క. మును చెప్పిరి యాదేవుం
డనఘుఁడు క్షేత్రాధినాథుఁ డని శ్రీప్రజ్ఞల్ ?
తనువులిట విడిచినంగ
ఘనపుణ్యులు భక్తజనులు కలియుదు రతనిన్.

సార—దేవా చూడుఁడు చూడుఁడు. అదిగో జనులను నీదినమాత్రముననే కామక్రోధలోభాదు లిక్కడనుండి దూరముగాఁ దొలంగుచున్నవి.

వివే—వారట్లే యగుదురు. కానిమ్ము నేనీయాలయమునందుఁ బ్రవేశించి యభీష్టసిద్ధికొఱకు భగవంతునకు నమస్కరించెదను. (అని రథమునుండి దిగి గుడిచొచ్చి చూడ్కి నిగిడించి) ఓమహాదేవా ! నమస్కారము నమస్కారము నన్ను దయ జూడుము.

క. కావింతు నమస్కృతులివె
సోమకమలజ్ఞానదేహ ! సోమచంద్రధరా !
రామాశ్రితత్రిలోచన !
వేఁడుచు నొసంగు నాకు శ్రేయఃప్రాప్తిన్.

(అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

సార—దేవా ! ఇది త్రిభువనగురుఁడైన యాదికేశవస్వామి యాలయము.

వివే—అట్లనేకుదమ్ము (అని వెళ్ళి యాదికేశవస్వామికిఁ బ్రదక్షిణము చేసి) ఓ భగవంతుఁడా ! జయమగుఁగాక ! జయమగుఁగాక !

దండకము. అసురచయచమూచక్ర మాడామణిశ్రేణి నీరాజితోపాంతపాదద్వయాంభోజ ! రాజన్నఖద్యోతకివిర్మ్రితస్వర్గపీఠా ! స్ఫురద్వైతభ్రాంతిసంతానసంతిష్ఠ వందారుసంసారనిద్రాపహారైకదక్షా ! క్షమామండలోద్ధారసంభారసంఘృష్టదంష్ట్రాగ్రకోటిస్ఫురచ్చైలచక్రా ! క్రమాక్రాంతలోకత్రయా ! బాహుబలప్రోద్ధృతాభీలగోవర్ధనచ్ఛత్రనిర్వారితాఖండలోద్వ్యజితాకాండవర్షాంబువాహాతివర్ష ! తసద్గోకులత్రాణవిస్మారితా శేషవిశ్వా ! ప్రభూత్తంస ! దైత్యేయకీయాంతికీవాగ్దనీమండవిందూరసంభావ్యవేయాఖిదచ్ఛ

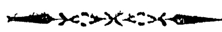
...నాఘ్నోత్సాహమహామాధిపా ! త్రస్యద్దైత్యవ్యగ్రవక్షఃస్థలీపాటనాకుంఠభాస్వన్నఖశ్రేణి
...ప్రస్ఫురత్సాంద్రరక్తాక్తయుగ్మాంగకా ! త్రైలోక్యదివ్యప్రశస్తోద్దండకంఠాస్థికా
...భోగాశ్రీసితోద్దామవిక్రమస్ఫురద్భాగ్యశ్రీవిలాసితోద్దామహస్తోద్దండదోర్దండ ! ఖండేందు
మౌళిస్ప్రియా ! ప్రౌఢనాదోద్దండవిభ్రాంతవృందారకానందబంధుక్షరత్ప్రోత్థిత శ్రీభుజావల్లి
సంశ్లేషసంక్రాంతపీనస్తనాభోగపత్రావళీలాంఛితోరస్స్థలా ! స్థూలముక్తాఫలోదార
హారప్రభామండలప్రస్ఫురద్గాత్రకాంత ! శ్రీకాంత ! సద్భక్తసందోహసంసారమోహాబ్ధిపంకైక
భేదోద్యమం బిద్ధ నాకోమహాదేవ ! దేవా ! నమస్తే నమస్తే నమః॥

(అని సాష్టాంగప్రణామము చేసి బహుమానదేవి చూచి) సుందరి ఇదియే మనకు నివాసార్హమయిన ప్రదేశము. ఇక్కడనే మన సేనలను విడియించెదను.

(అని యిద్దరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము.

[అప్పుడు శ్రేష్ఠ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రేష్ఠ— (ఆలోచించి) ఈవిధము సుపరిష్కృతమయిన దేశదో:

గీ. భ్రాతృమరణంబునను సంభవిల్లు
శోకశిఖి నిర్దహించును గులము నెల్లఁ?
ఘనసమీరాగ్రహతి మహీజఘట్టనమునఁ
గలుగుదహనంబు వనమెల్లఁ గాల్చునట్లు.

(కన్నీరు విడుచుచు) అక్కటా ! దారుణమయిన సోదరమరణమునకలనఁ గలిగినశోకా నలము దుర్వారమయినదిగా నున్నది. అది వివేకమేఘపాతములచేత నయినను జల్లాఱదు. ఎట్లన—

చ. స్థిరగురువస్తువుల్ గిరులు నిరవధులు నదులున్ నశింపఁగా,
నరు లననెంత, యెల్లలు కనత్ప్రాణకల్పులు మృత్యుదృష్టికిన్.
పొరిఁబొరి బంధుదుఃఖభవమోహ మడంగు వివేకమార్గ్యఁగా,
నెరియుచు శోకవహ్ని దహియించెడుఁ జిత్తము నట్టులయ్యునున్.

క్రూరస్వభావులయినను గాంధారీద్ధాదులగు సోదరులు కథాశేషు లగుటవలన నాగ[illegible] ఱయినది.

క. భీకరశోకాగ్నిశిఖా
నీకము శిథిలములోనబ్బ నెఱకులనెల్లన్
పైకొలుపు దేహశోషముఁ?
బ్రాకటముగ నంతరాత్మ వడిఁగ దహించున్.

(ఆలోచించి) "బిడ్డా! శ్రద్ధా! నేనిక్కడనుండి హింసాప్రధానమయిన యుద్ధమును జూడలేను కాఁబట్టి నేనీకాశీక్షేత్రమును విడిచి సాలగ్రామమను పేరుగల విష్ణుక్షేత్రమునందుఁ గొంతకాలము గడపెదను. నీవిక్కడకువచ్చి వృత్తాంతమును జరిగిన క్రమమున నాకు నివేదింపుము" అని విష్ణుభక్తిదేవి నాకాజ్ఞాపించినది కాఁబట్టి యాదేవిసన్నిధానమునకుఁ బోయి యీవృత్తాంతము సర్వమును నేనామెకు విన్నవించెదను (ముందునకు నడచి చూచి) ఇది యాచక్రతీర్థము. ఇందుసంసారసాగరోత్తారకమయిన నావకుఁ గర్ణధారుఁడైన భగవంతుఁడగు శ్రీహరి ప్రత్యక్షముగా వాసము చేయుచున్నాఁడు (ప్రణమిల్లి) ఇదిగో మునులచే నుపాస్యమానురాలయిన విష్ణుభక్తిదేవి శాంతితో నేదో యాలోచించుచున్నది. నేనామెకు సమీపమునకుఁ బోయెదను (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట విష్ణుభక్తియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

శాంతి—అమ్మా! మీరు ప్రబలచింతాకులహృదయ లయి యున్నట్లు కానఁబడుచున్నారు.

విష్ణు—బిడ్డా! మహావీరతరమయినయీ ఘోరయుద్ధమునందు బలవంతుఁడైనమహామోహునితోఁ బ్రతిఘటించిన పుత్త్రప్రాయుఁడైన వివేకునివృత్తాంత మేమయినదో తెలియకపోయెనని నామనస్సు వ్యగ్రముగా నున్నది.

శాంతి—దేవీ! ఇక్కడ విచారింపవలసినపని యేమున్నది? దేవిగారియనుగ్రహమున్నందున వివేకమహారాజునకు విజయము నిశ్చయమని నేనెఱుఁగుదును.

విష్ణు—బిడ్డా.

క. ఘనధర్మపక్షబలమున
ననివార్యంబుగ లభించు నభ్యుదయంబుల్ ?
విను మట్లయ్యును, సుహృదుల
మనసెపుడు నపాయశంక మఱిమఱిఁ బూనున్.

అంతేకాక శ్రద్ధ యింతతడవు రాకుండుట మనస్సునకు సందేహము పుట్టించుచున్నది.

శ్రద్ధ—(సమీపమునకుఁ బోయి) భగవతీ! ప్రణమిల్లుచున్నాను.

విష్ణు—శ్రద్ధా! నీవు క్షేమముతో వచ్చితివా?

శ్రద్ధ—దేవిగారి యనుగ్రహమువలన.

శాంతి— అమ్మా! ప్రణామము చేయుచున్నాను.

శ్రద్ధ— పుత్రీ! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శాంతి—(తల్లిని కౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

శ్రద్ధ—బిడ్డా! విష్ణుభక్తి దేవిప్రసాదము చేత మునిజనమనోనివాసమును బొందుము.

శాంతి—అక్కడ నేమిజరిగినది ;

శ్రద్ధ—దేవిగారికిఁ బ్రతికూలముగాఁ బ్రవర్తించువారికిఁ దగినట్లు జరిగినది.

విష్ణుభక్తి—అది సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అవధరింపుము దేవి యట్లాదికేశవాలయమునుండి వెడలఁగానే తనపాటలవర్ణమును గొంచెము విడిచి సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండగా విజయ ఘోషాహూయమానానేక వరవీరబాహుళిసింహనాదబధిరితదిగంతంబును సతతంధతురగ ఖురతరఖురఖండితభూమండలోచ్ఛలద్విపులరజఃపటలాంతరితభాస్కరబింబంబును బ్రబలతరకర్ణతాళాస్ఫాలనోచ్చలితమదకరికుంభసింధూరసంధ్యాయమానవళవిరంబును బ్రళయాజంధరిధ్వానభీషణంబును నగు వారియొక్కయు మనయొక్కయు సైన్యసాగరము సన్నద్ధమయి యున్నప్పుడు వివేకమహారాజు మహామోహమహారాజుకడకు న్యాయాయిక దర్శనుని దూతనుగాఁ బంపెను. అతఁడు పోయి మహామోహునితో నిట్లనియె—

మ. చను, విశ్వాల సుపుణ్యకాననదీ శాన్నిధ్యభక్త్యాంతరం
గనివాసంబు త్యజించి, మ్లేచ్ఛమహిఁ గింకేవ్ భృత్యవర్గంబుతో?
చనకున్నన్, గరవాలధారితభవత్సర్వాంగధారాచ్యుత
ఘనరక్తంబులు ద్రాగఁ గాఁతలేదునకుఁల్ మిర్రింగు మాంసముల్.

విష్ణుభక్తి—తరువాత తరువాత.

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతఁ గోపముచేత వికటలలాటతటతాండవితభ్రుకుటియై మహామోహుఁడు—"ఈదుర్నయపరిపాకఫలము వివేకుఁ డనుభవించును గాక!" అని పలికి, తానే మొట్టమొదటఁ బాషండాగమబృందములను పాషండశాస్త్రసహితముగా యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పెను. ఈలోపల మా సైన్యముఖమునందు,

గీ. వేదవేదాంగతతు లుపవేదసమితి
స్మృతిపురాణేతిహాసాదు లెలమిఁ గొలువఁ,
జంద్రసమకాంతితో సరస్వతి, సరోజ
కర యగుచు నిల్చె నాకస్మికముగవచ్చి.

విష్ణుభక్తి—తదనంతరము.

శ్రద్ధ—దేవీ ! అప్పుడు వైష్ణవ శైవ సౌరాదులయిన సర్వాగమబృందములును సరస్వతీదేవి సకాశమునకు వచ్చెను.

విష్ణు—అటుతరువాత.

శ్రద్ధ—తదనంతరమున—

శా. వేదాంతమీమాంస, సరస్వతీసతిపురోవీథిన్ రణోత్సాహయై,
ప్రాముఖ్యస్థితి న్యాయకాపిలమహాభాష్యాదిసద్గ్రంథ
స్తోమంబు లొక్కుమ్మడిగ ధర్మరుచి స్ఫూర్తి, శుద్ధాద్యుతన్యాయకో
ర్భ్రమాకారిణి నిల్చె, దుర్గంధరణిన్, వేదత్రయీ నేత్రిగాన్.

శాంతి—స్వభావప్రతిపక్షము లయినయాగము న్యాయశాస్త్రప్రభావము లొక్కటిగాఁ గలియుట యెట్లు సంభవించినది ?

శ్రద్ధ—పుత్రీ !

క. ఇతరేతర వైరమునన్
సతము మెలఁగు నేకవంశజాతులు తమకున్
క్షితిలోపల నవమానం
బితరులచేఁ గల్గుచోట నేకముకారే ?

నేకప్రమాతము లయినతమకు లోలోపల విరోధమున్నను, వేదసంరక్షణముకొఱకును నాస్తికపక్షాధిక్షేపణముకొఱకును శాస్త్రసంఘముల కైకమత్యము కలుగును. ఆగమసముదాయములో సహితము విరోధము తత్త్వవిచారములకుఁ గానరాదు. ఎట్లన—

శా. శాంతం బద్వైతు మవ్యయం బజము శేశ్వాద్బ్రహ్మ, మాతత్త్వము
శ్రాంతం బాగమపంక్తిచే సగుణతన్ బ్రహ్మచ్యుతేశాఖ్యలన్
గంతొప్పన్ బహుధా స్తుతింపగఁబడున్ ? నానాగమశ్రేణి సం
క్రాంతింబొందుఁ బ్రహ్మమంతయును, సమవ్రింపందు నెల్లన్ బలెన్.

విష్ణు—తరువాత ? తరువాత ?

శ్రద్ధ—దేవీ ! తరువాత నిరువాగునను నిరంతరశరనికరధారాసంపాతోపదర్శితమర్దనులగు కరితురగరథపదాతులకును నుభయపక్షయోధజనులకును సంకులసమరంబు సంప్రాప్తమయ్యెను. అప్పుడు,

మ. ప్రవహించె న్నదులసృక్తోయములుఁ, గ్రవ్యస్ఫారపంకంబులున్,
వివిధోద్యద్ఘనకంకరంకనివహోద్భిలావకీర్ణాంబులున్,
నవనారాచవిభిన్నహస్తిగిరిశీర్ణభ్రష్టవేగోల్లస
ద్ధవళచ్ఛత్రసమూహహంసములు వైతద్యద్వరంగంబులన్.

ఆమహాదారుణసంగ్రామంబునందుఁ బరాపరపక్షపాతిత్వముచేతఁ బాషండాగమ
బృందమును ముందుంచుకొని వచ్చినలోకాయతికతంత్రసముదాయము మాన్యాన్యసైన్య
విమర్దనముచేత విధ్వస్తమయ్యెను; అనంతరము పాషండాగమజాలము నిర్మూలమగుట
చేతసదాగమసాగరప్రవాహముచేతఁ గొట్టుకొనిపోయెను. తదనంతరము సౌగతాగమ
సముదాయములు సింధుగాంధారమగధాంగపారశీకవంగకళింగాది మ్లేచ్ఛప్రాయదేశము
లఁ బ్రవేశించెను. పాషండదిగంబరకాపాలికాద్యాగమసంచయంబులు పామరబహుళంబు
లైన పాంచాలమాళవాభీరావర్తసాగరానూపదేశములయందు నిగూఢముగా సంచరించు
చున్నవి; న్యాయానుగతయైన మీమాంసచేత గాఢప్రహారజర్జరీకృతములైన నా
స్తికతర్కసమూహంబులు తమయాగమసందోహంబులు పోయినదారినే పోయినవి.

విష్ణు—అటుతరువాత,

శ్రద్ధ—అటుతరువాత వస్తువిచారునిచేతఁ గాముఁడు హతుఁడైనాఁడు; క్షమ
చేతఁ గ్రోధపారుష్యహింసాదులు హింసింపఁబడినారు; సంతోషునిచేత లోభతృష్ణా
దైన్యానృతవాదపైశున్యస్తేయపరిగ్రాహులు నిగ్రహింపఁబడినారు; అనసూయచేత
మత్సరుఁడు జయింపఁబడినాఁడు; పరోత్కర్షసంభావనునిచేత మదుఁడు సంహరింపఁ
బడినాఁడు; పరగుణాధిక్యునిచేత మానుఁడు ఖండింపఁబడినాఁడు.

విష్ణు—(హర్షముతో) చక్కఁగా జరిగినది. ఇఁక మహామోహునికథయేమయినది?

శ్రద్ధ—దేవీ! మహామోహుఁడు యోగవిఘ్నసహితుఁడయి యెక్కడనో
యడఁగి యుండుటచేత నాతనిజాడ తెలియరాకున్నది.

విష్ణు—అట్లయినచో మహానర్థశేషమింకనునిలిచియేయున్నది. అతఁడుపరిహర
ణీయుఁడు. ఎట్లన—

క. పరమాదరపరుఁ డగుచున్,
శ్రీరసంపదఁ గోరు శేముషీమంతుం డిం
దరిశేష మగ్నిశేషము
గురుతరఋణశేష ముంచఁగూడదుసుమీ.

ఇఁక మనస్సుయొక్క వృత్తాంతమేమి?

శ్రద్ధ—దేవీ! పుత్రపౌత్రాదిమరణజాతశోకావేశముచేత నాతఁడు ప్రాణ
త్యాగము చేయనిశ్చయించుకొన్నాఁడు.

విష్ణు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇదియంతయు నిట్లయ్యెనేని మనము కృతార్థతను
బొందినారము; పురుషుఁడును బరమానందమును బొందును. అయిననుదురాత్ముఁడయిన
యతఁడు ప్రాణత్యాగమేల చేసికొనును?

శ్రద్ధ—ఉపనిషద్దేవి ప్రబోధోదయమునకై గృహీతసంకల్పురా లయి యున్నందున నతఁ డీవిధముగా శరీరముతోఁ జిరకాలముండఁడు.

విష్ణు—అగుఁగాక! వైరాగ్యోత్పత్తికొఱకు వైయాసికియైన సరస్వతిని నేనాతని కడకుఁ బంపెదను.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

(అప్పుడు మనస్సును, సంకల్పుఁడును, ప్రవేశించుచున్నారు.)

మన—(కన్నీటితో) హా! పుత్త్రకులారా! ఎక్కడకుఁబోయినారు! ఒక్కసారి మీప్రియదర్శనమిండు. ఓకోరి కుమారులారా! రాగద్వేష మద మాన మాత్సర్యులారా! నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొండు. నాయంగములు నొచ్చుచున్నవి. అమ్మో! అసాధుఁడను వృద్ధుఁడను నయియున్న నన్నొక్కఁడయిన పాలింపఁడేమి? ఓయసూయాదులైన కన్యకలారా, మీరెందుఁబోయినారు, ఆశాహింసాతృష్ణాదులైన కోడండ్రారా! మంచి భాగ్యుఁడనైన నాకొక్కరును దక్కకుండ దైవహతకుఁడు మిమ్మందఱ నేక కాలమునం దెత్తుకొనిపోయినాఁడు! (తడఁబాటుతో)

మ. తనువెల్ల న్విషవహ్నియట్లు మెదుచున్; దాఁ గాల్చెడు న్మర్మముల్;
పెనుపొందించెడుఁ దీవ్రవేదనల; నైపెంపెల్ల మర్దించెడిన్;
ఘనమోహం బెదఁ గూర్చెడున్; వరవివేకంబెల్లఁ బోకార్చెడున్;
మనమున్ జీవితమున్ గ్రసించెడు, వెసన్ శోకజ్వరం బక్కటా!

(అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

సంక—ఓరాజా! తెప్పిఱిలుము.

మన—(తెప్పిఱిల్లి) ఇట్టియవస్థను బొందియున్న నన్ను జననియైన ప్రవృత్తి సహిత మోదార్పకున్న దేమి?

సం—(కన్నీరు విడుచుచు) దేవా! ఇంకను నీకుఁ బ్రవృత్తిదేవి యెక్కడిది? కుటుంబమరణసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయ యయి యామె గుండెలుపగిలి మృతి నొందినదని విన్నాఁడను.

మన—హా! ప్రియురాలా! నాకొక్క ప్రియమయిన ప్రతివచనమేలయియ్యవు? కటకటా!

ఉ. దేవిరో! నన్నుఁబాసి మను త్రిమ్మరవెన్నఁడు స్వప్నమందునన్
నీ వెడఁబాసియుండుటను నెమ్మితకల్పుఁడనైతి నిత్తఱిన్;

దైవవిచేష్టితంబునను దవ్వుగఁ బోయెడివారు నీవు, నేఁ డహో !
జీవము గోడనుండెద ; నిసీ ! యెనుకున్ కరమున్ దురంతముల్.

(అని మరల మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా ! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

మాన—(తెలివి తెచ్చుకొని) ఇఁక నాకు జీవితాశచాలును ఓసంకల్పా ! చితి పేర్పుము ఇప్పుడు నే నగ్నిప్రవేశము చేత శోకానలము నార్పుకొనియెదను.

(అని సన్నాహపడుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు శ్యామసరస్వతి ప్రవేశించుచున్నది]

సర—"సఖీ ! సరస్వతీ ! అపత్యమరణఖిన్నుఁడయియున్న మనస్వి యొక్క పరిబోధముకొఱకుఁబొమ్ము. అతనికి వైరాగ్యోత్పత్తి యెట్లు కలుగునో యట్లుచేయుము" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తి నన్నుఁ బంపినది కానిమ్ము. నేనిప్పుడాతని సన్నిధికే పోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి) వత్సా ! ఈవిధముగా నీవతిసంతాపము నేల పొందెదవు ; పదార్థము లనిత్యములని నీకీపటికిఁ దెలిసినదే కదా ! ఇతిహాసములును, ఉపాఖ్యానములును, నీవీవఱకుఁ జదివినవే.

చ. అరయ విరించి యాదిగ్రితొ సురాసురులున్ మునిముఖ్యులున్ నృపాల్
ధరణియు వార్ధి దిక్పతిగుణంబులు కల్పశతాయువు న్నెగన్,
బొరసెడు ఘోర శోకకర మోహము ! స్వీయులబుద్బుదోపమా
స్థిరతనుసంహతుల్ తెగి నశించినయప్పుడు శోకము లేమనన్ ?

కాఁబట్టి పుత్త్రాదిపదార్థములయనిత్యత్వమును భావించుకొమ్ము. నిత్యానిత్యవస్తువివేక మెఱుఁగువానిని శోకమంటదు.

గీ. బ్రహ్మ మొక్కటియే సత్యవస్తువగుచు
నితర మెల్ల వికల్పిత మెప్పుడగును,
యప్పు డేకత్వమును జూచు ? నట్టివాని
కెక్కడిది మోహశోకంబు లెంచిచూడ ;

మాన—భగవతీ ! శోకావేగమూర్ఛితమయి యున్న నామనస్సునం దిప్పుడు వివేకమునకే యవకాశము లేదు.

సర—వత్సా ! ఇది స్నేహదోషము స్నేహము సర్వానర్థమూలకమన్న యీయర్థము సుప్రసిద్ధమే కదా !

మ. ప్రియనామంబునఁ గ్లేశదుర్విషలతాబీజంబుల న్నాటఁగాఁ
బయికిన్ స్నేహమయాంకురంబు లడరున్ వజ్రాగ్నిగర్భంబులై ;

బయలం బ్రాఁకుచు శోకవృక్షము లిటుల్ బహ్వర్తి శాఖాశిఖల్
బయివారన్ శతముల్ తపాగ్నిగతి మ్రగ్గంగాల్చు దేహంబులన్.

మన — దేవీ ! ఇది యంతయు సత్యమే. అయినను శోకానలదగ్ధుఁడ నయిన నేను ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. అంత్యకాలమునందు మీ దర్శనమగుట మేలయినది.

నర — ఓయీ ! ఈ కాలిక్రమహత్యాప్రయత్నము మిక్కిలి యాశ్చర్యము. అంతే కాక యీ యపకారములనిమిత్తము నీకీ వేగిరపాటేల ? ఆలోచించి చూడుము —

ఉ. ధరపయి వెన్క ముందిపుడు దారసుతాదిపరిగ్రహంబు చేఁ
బురుషసుఖార్థమై కలుగఁబోవదు మేలది నీకు నేటికిన్ ?
మరణము నొంది వారిపుడు మగ్నశిఖేద మొనర్తు రార్తిచే ;
నను లటులయ్యుఁ గాంతువు ఘనశ్రమ వ్యర్థముగాఁ దదర్థమై.

చ. కటకట ! వారికై శ్రమలు గాంచనికష్టము లేని యీభువిన్ ;
పటుగతి నెన్ని కొండ లెగఁ ప్రాఁకిరి ; వాఁకలదాఁట రెన్నిటన్ ?
దటుకున నెన్ని ఘోరవిపినంబులు ద్రొక్కరు ; చిత్తమత్తులన్
గుటిలవినష్టవస్త్రిలను క్షుద్రనరేశులఁజూడ రెంపటన్ ?

మన — దేవీ ! ఇది నిశ్చయమే అయినను,

క. తనవలనఁ బుట్టి లాలన
మునయంబున గనుచు మనసునందే యెపుడున్
మనియెడువారలఁ బాయుట
తనప్రాణముపోకయట్లు తలకొల్పు వ్యథన్.

నర — వత్సా ! ఈ వ్యామోహము మమకార వాసనామూలము.

గీ. ఇంటికోడిని మార్జాల మీడ్చితెచ్చి
మ్రింగునప్పుడు కలిగెడు మేటిశోక
మెలుకనో పిచ్చుకనో భుజియించునప్పు
డొదవమి తలంప మమత లేకునికిఁ గాదె ?

కాఁబట్టి సర్వవిధములచేతను సర్వానర్థబీజమయిన మమత్వమును రూపుమాపు ప్రయత్నము చేయవలయును. చూడు —

చ. జననము నొందు దేహమున జంతువు లెన్నియొ మర్త్యకోటికిన్ !
తనువునుండి యత్నమునఁ దాను వెలార్చుననందుఁ జెక్కటిన్ ?
విను మిఁక నందు బిడ్డలని పేరిడి కొన్నిటికిన్ , దదర్థమై
ధనమును నష్టపెట్టు నిజదేహము ?. లోకము మోహమేమునన్ ?

మాన — దేవీ! అది యట్లే యగును గాక! అయినను మమత్వగ్రంథి దుర్భేద్య మయినది. కాబట్టి యీ సంగతిని దేవిగారు దృఢముగా మనసునం దుంచుకొనవలెను.

క. నిరతాభ్యాస దృఢీకృత
పరమస్నేహానుభూతి పరిగుంభిత నీ
ఘోరమమతాపాశం బే
వేరున నే నెట్లు నరులు విడిపించుకొనన్.

సర — వత్సా! పదార్థములయొక్క యనిత్యతాభావనమే మమత్వచ్ఛేదనమునకుఁ బ్రథమోపాయము.

మ. చనలేదే బహుకోట్లు నీకిటు మహాసంసారమం దింతకున్
జననుల్ తండ్రులు తాత లాత్మభవులున్ జాయల్ పితృవ్యుల్ గురుల్?
వినుమస్థైర్య, సుహృత్సుతాళి [illegible] పుష్పప్రకాశాభ జీ
వనులం దేలఁ దలపోసి పోసి మనమా భాస్వత్సుఖం బందుమా.

మన — భగవతీ! శ్రీ ప్రసాదమువలన నావ్యామోహము పోయినది. కాని,

గీ. ద్వేషముఖకాండ దీర్ఘశ్రమ భవమున
నిగ్రహోపదేశామృత [illegible]
[illegible] పగల శాంతివంత మకట!
మహా [illegible] శోకోద్ధతుల బాధుకతన.

కాబట్టి భగవతీ! ఈ తెంపరివారిశోకవహ్నిజ్వాలలు మానుట కేదైన మందుఁ గలదేమో యానతిమ్ము.

సర — వత్సా! దాని నీ వింతకు మును ఉపదేశించితిమే యున్నాము.

గీ. ప్రాణనాశంబు లేకయె ప్రథవమొందఁ
భీకరాగ్నిజ్వాలమై మర్మభేదమైన
గాఢశోకప్రహారసంఘాతములకు
నరయఁగ సచింతయే పరమౌషధంబు.

మన — భగవతీ! అది సత్యమే. అయినను చిత్తము దుర్వారమయినది. ఎట్లన-

గీ. ఒక్కచింతను మరలింప, నోలిమదిని
గదిసి చింతాపరంపరల్ కప్పివేయుఁ;
బల్మియును వాతధూతాభ్రపటల మాదరి
యిందుబింబంబుఁ గప్పి మాయించునట్లు.

సర — చిత్తమున కేవికార మున్నదే. అట్టిచోఁ జిత్తము నొకశాంతవిషయమున

నంతట ప్రవేశపెట్టవలయును.

మన—భగవతీ! ఆశాంతవిషయమేదో ప్రసాదింపుము.

సర—వత్సా—అది రహస్యమైనది. అయినను శోకార్తున కుపదేశించుటలో దోషములేదు,

చ. స్థిరమతి నీలనీరదసగదేహుని శ్రీహరి నొందదే, తామసం
హరువడ జాలకుండ నరు డాహా యనొందడే వలంపు; లేనిచో,
నిరతిని గ్రీష్మవేళ మరీచిక్కాలంకుసు బోలె నాత్మన
ప్పరము నింపు శోకమును బ్రహ్మనుం జేసి భజించు నిర్వృతిన్.

మన—(ఆలోచించి నిట్టూర్పుతో) సర్వవిధములచేతను నేను దేవిగారిచేత రక్షింపఁబడినాఁడను. (అని పాదములపైఁ బడుచున్నాఁడు.)

సర—వత్సా! నీహృదయ మిప్పటి కుపదేశయోగ్యమయినది. కాఁబట్టి నీకు మఱియొకటికూడ నుపదేశించెదను.

మ. జనకుండో సుతుఁడో సఖుండో తనువుం జాలింప, ధీశూన్యులి
మ్మన శోకాగ్నిదహించుకొంచెయు నుగ్రమ్ము లోఁగుదు కాంచ బోకట్టుటన్;
కన సంసార మసారమంచు శమసౌఖ్యంబుం గనం జేయుచున్
ఘనధీమంతుల కావిర్యోగపదమే కల్గించు వైరాగ్యమున్.

[అప్పుడు వైరాగ్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వైరా—(ఆలోచించి)

మ. నవనీలోత్పల కోమలచ్ఛదముకన్నన్ సూక్ష్మపత్రావళుల్ మా
నవదేహంబులపై విధాతృఁడిటు నింప న్మాంసకుల్యస్సన్, సదా
స్రవదస్రాస్రుమిశ్రమాంసమిసర గాత్రాగత ధ్వాంక్షగృ
ధ్రవృకశ్వానములన్ మరల్పఁగను సాధ్యంబౌనె యెవ్వారికిన్?

మఱియును,

మ. తటినీగ్రామోలను కల్పజాలము; వసోద్యద్గేహము ద్దేహముల్;
స్ఫుటసంభోగరసంబు లింద్రజాలంబుల్; లోకముల్ శోకముల్;
ఘటితాంచద్ధనము సమ్మోహనిధనముల్; హామ ప్రాపత్తిమ, ల
క్కటా! యక్కటా! జంతు రాత్మనిరతు గ్రాశీఘ్రపంథన్ జనుల్.

సర—వత్సా! ఇదె వైరాగ్యుఁడు నీదగ్గరకు వచ్చుచున్నాఁడు. ఈతనిని గౌరవింపుము.

మన—నాపుత్రుఁడు వైరాగ్యుఁడా?

వైరా—(సమీపమునకుఁబోయి) అయ్యా! నేను నమస్కారము చేయుచున్నాను.

మన—వత్సా! పుట్టగానే నీవు నన్ను విడచిపోతివి. నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

వైరా—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు.)

మన—పుత్రా! నిన్నుఁ జూచుటవలననే నా శోకావేశము ప్రశాంతమయినది.

వైరా—తండ్రీ! ఇక్కడ శోకావేశమున కవకాశమెక్కడనున్నది?

ఉ. దారిని బాంథు, లేటివరదన్ దమకాండము, లోకసనంబులన్
వారిదముల్. సముద్రమున నావికులున్! వడిఁగూడిపోయిన
ట్లారయఁ దల్లిదండ్రులును నాత్మజులున్ సఖులున్ సహోదరుల్
చేరుచుఁ బాయుచుందు రిది సిద్ధము; ప్రాజ్ఞుల కేడ శోకముల్?

మన—(ఆనందముతో) దేవీ! నా కుమారుఁడు చెప్పినది యథార్థమే.

చ. అలసనయానల్ లలన, లాయువులావలసత్కృణ్జసజం,
బలనవమల్లికాసురభిళానిలకందళముల్, తలంప ని
ర్మలసువివేకమార్జితతమంబగు మన్మతి కిప్డు డెందమా
వుల జలమట్లు మిథ్యలయి పొల్పతి సోఁచెనుఁ దొంటివన్నియున్.

సర—వత్సా! ఇదియంతయు సత్యమే యయినను గృహస్థాశ్రమధర్మమును విడిచి యుపరాంతకాలమయిన నుండఁగూడదు. కాఁబట్టి నేఁడు మొదలుకొని నివృత్తి దేవియే నీకు సహధర్మచారిణి కాఁగలదు.

మన—(లజ్జతో) దేవియాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

సర—శమదమసంతోషాదు లయిన పుత్రులు నీకుపచారములు చేయుదురు; యమనియమాదులు మంత్రులగుదురు; వివేకుఁడును నీయనుగ్రహమువలననే యుపనిషద్దేవితోడఁగూడ యౌవరాజ్యసుఖ మనుభవించుచుఁగాక! మైత్రి మొదలయిన నీతోఁబుట్టువులు నలువురును నీయనుగ్రహము కొఱకు భగవతియైన విష్ణుభక్తి దేవిచేతఁ బంపఁబడినారు. వారిని ప్రసాదపూర్వకముగా నంగీకరింపుము.

మన—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. మీయాజ్ఞలన్నిఁటిని శిరసావహించినాఁడను. (అని హర్షముతోఁ బాదప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.)

సర—ఈ యమనియమాసనప్రాణాయామాదులును చిరంజీవివైన నీచేతనాదరపూర్వకముగాఁ జూడఁదగినవారు. వీరితోఁగూడి నీవు సామ్రాజ్య మధిష్ఠింపుము. నీవు స్వాస్థ్యమును బొందినప్పుడు జీవాత్ముఁడును దన ప్రకృతిని బొందును.

మ. రవిబింబంబు పయోధివీచులబలెన్, బ్రహ్మంబొకండయ్యు సం
భవనాశాదులు పొందితోఁచు బహుతన్ ద్వంద్వసంగతిన్ వృత్తులన్;

దివుటన్ వృత్తు లడంచి నీవిఁక నివృత్తిం గూడితే, నాత్మయున్,
రవిబింబం బుదకప్రణంబునవలెన్, శాస్త్రైకలభ్యం బగున్.

కాని ముక్తి. జ్ఞాతుల కుదకప్రదానము చేయుటకొఱకు మనము నదికిఁ బోవుదము.

మన—దేవి సెలవిచ్చినట్లు చేయుదము.

[అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.]

షష్ఠాంకము.

[అప్పుడు శాంతి ప్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(వృత్తి)! నీకంతయుఁ దెలిసినదేకదా?

చ. కామములు పరంపరం గనఁగ గూఢముగాఁ జని మోహుఁడేడనో
యడఁగుటచే విరక్తుఁడయి యల్లమనస్సు ప్రశాంతి నొందఁగా,
వడిగను క్లేశపంచకము పాయుటచేఁ బురుషుండు సొక్కుటన్
గడుకొని తత్త్వబోధమునఁ గాంతుఁడొనర్చెడు నెల్లయప్పుడున్.

కాఁబట్టి నీవతిత్వరితముగా నుపనిషద్దేవి ననునయించి నాసమ్ముఖమునకుఁ దీసికొనిరమ్ము. అని వివేకమహారాజుగారు నాతో సెలవిచ్చినారు. (చూచి) ఇదిగో తనలోఁదా నేదో సంతోషముతో నాలోచించుకొనుచు నాతల్లి యీవంకనే వచ్చుచున్నది.

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రద్ధ—ఓహో! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁజూచి యిప్పుడుగదా చిరకాలమునకు నాకన్ను లమృతరసపూర్ణము లయినవి.

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;
బూజ్యులైరి శమాదిసద్గుణములెల్ల?
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నారు సర్వలోకేశ్వరుండు.

శాంతి—(చేరఁబోయి)అమ్మా! నీవునిలుచుండి యేమియాలోచించుచున్నావు?

శ్రద్ధ—బిడ్డా! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁ జూచి చిరకాలమునకిప్పుడుగదా నాకన్నులమృతరసపూర్ణము లయినవి.

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషులెల్ల ;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయఁ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

(అని మరలఁ పఠించుచున్నది.)

శాంతి—ఇప్పుడు మనస్సువిషయమున స్వామియైన పురుషుని ప్రవర్తనమెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—పథ్యానివిషయములను నిగ్రాహ్యవిషయములను నెట్లుండవలయునో యట్లున్నది.

శాంతి—అట్లయిన, స్వామియే సామ్రాజ్యము నలంకరించునా యేమి?

శ్రద్ధ—దానికి సందేహమేమి? ఆత్మానుసంధానము చేసినయెడల, స్వామియే స్వారాట్టును సమ్రాట్టును నగును.

శాంతి—ఇఁక జీవేశ్వరునకు నాయందెట్టి యనుగ్రహము గలదు?

శ్రద్ధ—నిగ్రహమని చెప్పవలెను. అనుగ్రహమెట్లు శక్యమగును? పురుషుఁడిప్పుడు సర్వానర్థబీజభూత యయినయామాతను సర్వథా నిగ్రాహ్యురాలని తలఁచుచున్నాఁడు.

శాంతి—అట్లయినపక్షమున, రాజకులముయొక్క స్థితి యిప్పుడెట్లున్నది ;

శ్రద్ధ—వినుము. పురుషునకు—

శా. నిత్యానిత్యవిమర్శ యిష్టసతి ; సన్మిత్రుండు వైరాగ్యుఁ; డా
త్మాస్యంతాగ్రహితుల్ యమాదులు ; సహాయాప్తుల్ యమాద్యుత్తముల్ ;
మైత్ర్యాదుల్ పరిచారికల్ ; సహచరీమాతల్లి మోక్షేచ్ఛ ; దు
ష్కృత్యుల్ మోహమమత్వముఖ్యరిపు లుచ్ఛేద్యుల్ బలాత్కారతన్.

శాంతి—మఱి ధర్మునియెడల స్వామి కెట్టి ప్రీతికలదు?

శ్రద్ధ—పుత్త్రీ! వైరాగ్యసన్నికర్షమయినది మొదలుకొని స్వామియిహపర ఫలభోగములయందు నితాంతమును విరక్తుఁడయియే యున్నాఁడు. అందుచేతనే యతఁడు

గీ. నరకహేతువౌ పాపంబునకును బోక,
నశ్వర మని పుణ్యఫలంబునకును బోఁడు ;
శుద్ధనిష్కామతను జేయుసుకృతకర్మ
మునకు నెట్టిలో తా నియ్యకొనుచు నుండు.

ఇట్లు స్వామి యాత్మైకనిష్ఠుఁడయి యుండుట కనిపెట్టి ధర్ముఁడు తాను గృతకృత్యుఁ డయినట్లెంచుకొని తనకుఁదానే తనవ్యాపారమును వదలుకొన్నవాఁడయ్యెను.

శాంతి—అప్పుడు యోగవిఘ్నములను వెంటఁగొని మహామోహుఁ డదృశ్యుఁ డాయెనే, వారివృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! అట్టిదురవస్థను బొందినవాఁడయ్యును మహామోహుఁ డతఁడు స్వామిని మోసపుచ్చుటకయి మధుమతి యనువిద్యతోడఁ గూడ యోగవిఘ్నులను బనిపెను. స్వామి వారియందుఁ దగులుకొన్న యెడల, వివేకుఁ డుపనిషచ్చింత నైనను జేయకుండునని వాని యభిప్రాయము.

శాంతి—ఔరా! తరువాత! తరువాత?

శ్రద్ధ—తరువాత వారుపోయి స్వామికొక దైవప్రకాలికవిద్యను జూపిరి. వాలోకయత్యాశ్చర్యకరరూపమును జూపి సంభ్రమముతో నిట్లనిరి. ఓస్వామీ!

చ. అచిరముగా నితెంబొ వినువబ్రిపడక్ శతయోజనధ్వనుల్ ;
ప్రమదము చేయు మున్నవనిభారితదివ్యపురాణగంధముల్ ;
రచనయొనర్చు శుద్ధపదరమ్యత స్వేచ్ఛను గావ్యశాస్త్రముల్ ;
ఖచరగతిం జరింపను జగంబుల ; దొరుకును శిష్యులెల్లరున్.

అత్తఁడు మధుమతీవిద్యచేతఁ గల్పింపఁబడిన ప్రదేశమును జేరఁగా, స్థానాభిమానదేవతలాశ పుట్టునట్లుగా నిట్లనిరి:—అయ్యో! ఇందుఁ గూరుచుండుము ; ఇక్కడ జననమరణములు లేవు? ఈప్రదేశము సహజసుందరమయినది? వివిధవిలాసవేషలావణ్యవతులును బుణ్యమంతులును మంగళస్త్రీగ్రహణులును ప్రణయకృత్యచతురలును నగువిద్యాధరకాంతలు వీరె నీయొద్దనున్నారు. కాఁబట్టి యిటు రమ్ము.

గీ. కనకసికతాస్థలములు కలుగునదుల,
ఘనజఘనలు వశోరులౌ కమలముఖులఁ,
మరకతచళవృక్షవనసాలిఁ, బొరయుమీవు
పుణ్యసముపార్జితాఖిలభోగములను.

శాంతి—అటుపిమ్మట?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! ఆమాటలువిని మాయ యిది శ్లాఘ్యమయినదని చెప్పెను; మనస్సనుమోదించెను. సంకల్పుఁడును బ్రోత్సాహపఱిచెను. స్వామి యంగీకారమార్గమును బొందినవానివలె నుండెను.

శాంతి—(ఖేదముతో) అయ్యో! స్వామి మరలసంసారవాగురలోఁ దగులుకొనుచున్నాఁడు.

శ్రద్ధ—లేదు. లేదు.

శాంతి—అవల నేమిజరిగినది?

శ్రద్ధ—అప్పుడు పార్శ్వవర్తియైన తర్కుఁడు వారినందఱిని క్రోధావేశకషాయితలోచనుఁడయి చూచి, స్వామినిగూర్చి యిట్లనియె:—"ఓస్వామీ ! విషయామిషగార్ధ్యసాభిలాషులును సభాప్రతారణపూర్వకులును నైన వీరిట్లు నిన్ను మరల దుస్సహ విషయాగ్ని జ్వాలలయందుఁ బడఁద్రోయుచుండఁగాఁ దెలిసికోలేకున్నావేమి ?

క. భవసాగరమును దాఁటఁగ
 సవలీలం బ్రాప్త మైనయాలయోగతరిన్
 దవుల విడనాడి వెస నీ
 వవగాహన మేల చేసె దంగారనదిన్?

శాంతి—అటుతరువాత ?

శ్రద్ధ—అప్పుడాతనిమాటవిని, 'విషయసుఖములకు నమస్కార'మనిపలికి, పురుషుఁడు సాధుమతిని దిరస్కారము చేసెను.

శాంతి—మేలు ! మేలు ! నీవిప్పుడెక్కడకు బయలుదేరినావు ?

శ్రద్ధ—"నేను వివేకునిఁ జూడఁగోరుచున్నాను. కాఁబట్టి నీవాతనిని శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము." అని స్వామి నాకాజ్ఞయిచ్చెను. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు మహారాజు సన్నిధికి బయలుదేరినాను.

శాంతి—నాకును మహారాజుగారుపనిషద్దేవిని దీసికొనిరమ్మని యాజ్ఞయిచ్చినారు. కాఁగాక ! మనము స్వామినియోగమును నెఱవేర్తము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు పురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పురు—(ఆలోచించి హర్షముతో) ఓహో ! ఏమి యీవిష్ణుభక్తిదేవిమాహాత్మ్యము ; ఆమె యనుగ్రహముచేత నేను—

మ. వడిఁగ్లేశోర్ము లతిక్రమించి, మమతావర్తంబులన్ దాఁటితిన్ ;
 గడచితిన్ మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహంబులం దోలితిన్ ?
 జెడఁగా నార్చితిఁ గ్రోధబాడబశిఖిన్ ; దృష్ణాలతల్ ద్రెం
 గడు సంసారసముద్రతీర మిపు డేఁ గంటిన్ సమీపింపఁగన్

[అంతట నుపనిషద్దేవియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నా

ఉప—సఖీ ! ఇట్లు నిర్దయుఁడయి యుండినభర్తయొక

చూడఁగలను ? అతనిచేత నేను చిరకాలము పరదారవలె విడిచిపెట్టఁబడి యేకాకిని
వయి యుంటిని.

శాంతి—దేవీ ! అవిధముగా నాపదలపాలయినభర్తగారి నేల నిందించెదవు ?

ఉప—సఖీ ! ఇట్లుచెప్పెదు నీ వప్పటినాకష్టదశను జూడలేదు వినుము—

చ. అకట ! వివేకుఁ డిట్లు విధియత్నమునన్ నను దవ్వొనర్పుటన్,
సకలఖలుల్ కుబుద్ధి మెయి నన్ దమదాసిగఁ జేయ నీడ్వఁగా
శకలములై మణుల్ పడల జంకి చెడెం గరకంకణావళుల్ ;
ప్రకట శిరోమణుల్ గూలఁగ లాగుటచేఁ దెగెఁ గేశపాశముల్.

శాంతి—సఖీ ! ఇది యంతయు నామహామోహుని దుర్విలసితము. ఇందుభర్త
గారి యపరాధ మేదియు లేదు. వానిచేతనే మనస్సు కామాదుల ద్వారమున మోహ
పెట్టఁబడుటచే వివేకుఁడు నిన్నుండి దూరము చేయఁబడినాఁడు. ఇట్లు విపన్నుఁ
డయిన నిజవల్లభునిసమయము ప్రతీక్షించి యుండుట కులస్త్రీలకు నైసర్గికశీలము
కాఁబట్టి నీవువచ్చి దర్శనముచేతను బ్రియాలాపముచేతను భర్తను సంభావింపుము.
ఇప్పుడు శత్రులు హతముచేయఁబడినారు. నీమనోరథములు సంపూర్ణములయినవి.

ఉప—సఖీ ! నేనిప్పుడిట్లు వచ్చునప్పుడు నాకూఁతురైనగీతాదేవి రహస్యముగా
"స్వామియైన పురుషుఁడును భర్తయు నిన్నడిగినప్రశ్నలకు నుత్తరములు చెప్పి నీవు
వారిని సంభావింపవలయును ; తన్మూలమునఁ బ్రబోధోత్పత్తి కాఁగలదు." అని చెప్పి
నది. నేనెట్లు గురుజనులముందు బ్రాగల్భ్యమును జూపఁగలను ?

శాంతి—దేవీ ! భగవతియైన గీతాదేవియొక్క యీవాక్యమునకు విచారింపఁబని
లేదు. ఈయర్థము నే భగవతియైనవిష్ణుభక్తిదేవి వివేకస్వామితోడఁ జెప్పినది. కాఁబట్టి
వచ్చిభర్తను, ఆదిపురుషుని, నీదర్శనముచేత సన్మానింపుము.

ఉప—ప్రియసఖి చెప్పినట్లు చేసెదను. (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అప్పుడు వివేకమహారాజును శ్రద్ధయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వివే—ఓవత్సా! శ్రద్ధా! శాంతి నాప్రియురాలైనయుపనిషత్కాంతను జూచునా?

శ్రద్ధ—దేవా ! మీయాజ్ఞ నుదలఁదాల్చిపోయినశాంతి యామె నెట్లు చూడ[?]

ఎక్కడఁజూచును ?

[?]వా ! మందరపర్వతమునందు మధుసూదనాలయములో నామెతక్క
గాదేవిమఱుఁగు చొచ్చియున్నదనియీవఱకే విష్ణుభక్తిదేవి చెప్పినది
[illegible]లేల భయపడవలెను ?

శ్రద్ధ—దేవా! ఈసంగతి మీకామెయే వివరముగాఁ జెప్పఁగలదు. కాఁబట్టి దేవరవారు విచ్చేయుఁడు, ఇదె పురుషుఁడు మీయాగమనమునే తలఁచుకొనుచు నొంటిగా నున్నవాఁడు.

వివే—(చేరువకుఁబోయి) స్వామీ! అభివాదము చేయుచున్నాను.

పురు—వత్సా! ఈశిష్టాచారము ప్రక్రమవిరుద్ధమయినది. జ్ఞానవృద్ధుఁడవైననీవే నాకుపదేశదానముచేతఁ బితృభావమును బొందితివి ఎట్లన—

గీ. మున్ను ధర్మమార్గము తప్పి భూమిసురులు
తనయులను వేఁడుకొని రల్లదారి చూప;
శిష్యులుగ వారిజ్ఞానంబుచే గ్రహించి,
సుతులు 'సుతులార! వినుఁ'డని పితల ననిరి.

కాఁబట్టి నీవును మాయెడలఁ బితృత్వముచేత వర్తింపవలయును. అదియేధర్మము.

శాంతి—దేవీ! ఇదె వివేకునితోడఁ బురుషుఁ డొంటిగా నున్నాఁడు. సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

ఉప—(సమీపమునకుఁ బోవుచున్నది.)

శాంతి—స్వామీ! ఉపనిషద్దేవి యిదిగో మీపాదవందనము చేయవచ్చియున్నది.

పురు—అట్లుకాదు. అట్లుకాదు. తత్త్వావబోధోదయముచేత నీ మెయే నాకు మాత. కాఁబట్టి నేనే యామెకు నమస్కరింపవలెను. అంతేకాక,

క. జనకి దేవకికిఁ గలది
ననుగ్రహముఁ జూపుటందునంతరమెంతో;
జనని భవబంధములఁ గడుఁ
బెనఁచును; బంధముల దేవి విడిపించుఁగదున్.

ఉప—(వివేకునిఁ జూచి నమస్కరించి దూరముగాఁ గూరుచున్నది.)

పురు—అమ్మా! నీవింతవఱకును దినము లెట్లుగడపితివో చెప్పుము.

ఉప—స్వామీ!

ఉ. పుచ్చితిఁ బెక్కునాళ్ళు ఘనమూర్ఖులతోడను నేమఠంబులన్,
రచ్చల, శూన్యదేవభవనంబుల, వృద్ధవచఃప్రసంగతిన్.

పురు—మఱి వారు నీచేతఁ దత్త్వము నేమైనఁ దెలిసికొన్నారా?

ఉప—లేదు. లేదు. వారు—

మచ్చిక ద్రావిడాంగనలమాటలకట్లు గ్రహింపకర్థమున్,
జెచ్చెర నస్మదుక్తులకు స్వేచ్ఛ నొనర్చి రపార్థకల్పనల్.

వారికి సాహాక్యార్థవిచారములని ప్రయోజన మంతయుం గేవలపరధనగ్రహణార్థమే.

పురు—తరువాత ? తరువాత ?

ఉప—తరువాత నేనొకచోట

మ. పరిపూర్ణాజ్యహుతాన్నిరాజితసమిద్వహ్నిప్రభావోపేతలై,
వరసోమేష్టిపశుప్రభృత్యురుమఖవ్రాతోగ్రసత్త్వాశ్వలై,
నిరతప్రాకృతకర్మకాండబహుధానిర్దిష్టమార్గాళిలై,
సరసం గ్రుమ్మరుయజ్ఞవిద్యఁ బొడగాంచం గంటి మార్గంబునన్.

పురు—అటుతరువాత ?

ఉప—తరువాతఁ బుస్తకభారవాహిని యైనయామెను నాతత్త్వమేమయినఁ దెలిసి యుండునని యెంచి నేనామెసన్నిధిని గొన్నిదినములు గడపవలెనని తలఁచితిని.

పురు—తదనంతరము ?

ఉప—తదనంతరము నేనామె సమీపమునకుఁబోఁగా, "ఓసుమంగళీ! నీకోరికయేమి ?" అనియామె నన్నడిగెను. "అమ్మా ! నేనిప్పుడనాథనయి యున్నదానను. కాఁబట్టి నీయొద్దనుండఁగోరుచున్నాను." అని నేను జెప్పితిని.

పురు—అటుపిమ్మట ?

ఉప—అటుపిమ్మట "ఓసుమంగళీ ! నీవుచేయుపనియేమి ?" అనియామె నన్నడిగెను.

పురు—అటువెనుక ?

ఉప—అప్పుడు నేనిట్లంటిని—

చ. ఎవ్వనిచేఁ జగంబు జనియించి రమించి లయించు, నీజగం
బెవ్వనికాంతిచే వెలుఁగు, నెవ్వనితేజము సత్సుఖోజ్జ్వలం,
బెవ్వనిఁ గల్చి ద్వైతము మేగఁ బునర్భవ మొందదెప్పుడున్
నెవ్వడఁ బుణ్యు, లాపురుషు నిత్యుని శాంతు స్తుతింతు నక్రియున్

అంతట యజ్ఞవిద్య యాలోచించి యిట్లనియెను—

గీ. అక్రియుఁడగు వాఁ డీశ్వరుండగుట యెట్లు ?
సత్క్రియలుగాని వస్తువిచారబుద్ధి
యరయ భవబంధనాశనకరము గాదు;
జనుఁడు భవనాశకరకర్మ లొనరఁ జేసి
వత్సరశతంబు శాంతుఁడై బ్రతుకఁగోరు.

కాఁబట్టి నేనిప్పుడు చేకొనదగిన ప్రయోజనము లేదని తలఁచెదను. అయినను నీవు శిష్యయు యుపదేశమునకుఁ దగు పురుషుఁడు బ్రహ్మచర్యమునఁ గొంతకాలము దప్పక వసింపఁగోరెదు. ఇంకను నాకుఁ బ్రయోజనమేమియును లేదు"

ఇదే — ఆహా! ఏమి సూక్ష్మాంధకారశాస్త్రములలోనఁ బడిన యజ్ఞవిద్య మోహము — గుప్పిన శాస్త్రము! ఈ మాయాపరికారము గాఁ గుతర్కములచేతఁ జెడిపోయినది

ఉత్పలమాల. సహజముగా నచేతనంబు జడంబునై నశోహమి
మ్మహిని జంబుకోపమంబు మంచలం జలించిన
బ్రహ్మ! మాయయున్ సృజించు నఖిలలోకములను ని
న్నంతట విశ్వసాక్షియైన యీశుసృష్టి పేర్కొనన్.

కాఁబట్టి మోహాంధులయినవారిదృష్టి యీవిధముగా నే యుండును. అజ్ఞానసంభవ మయిన సంసారమును కర్మలచేత నశింపఁ జేయఁ గోరెదు యజ్ఞవిద్య నిశ్చయముగా నా సంసారమును సహిత మంధకారముచేతఁ బోఁగొట్టఁబూనును. ఎట్లన—

గీ. నశ్వరములు నజ్ఞానజన్యములు నైన
కర్మములచేతఁ బ్రకాశ మొనఁగూర్చ
నతినిఁ బొందను విబుధాళి వ్యర్థమని తెలిపి;
యిట్టి మోహమేలు భవమునకు హేతువగుట.

పురు — తరువాత? తరువాత?

ఉప — తరువాత యజ్ఞవిద్య మెల్లఁగ నాలోచించి, "ఓ సఖీ! నీవిప్పటనుండి నా మనస్సునకు ప్రియురాలవయిన నా శిష్యులు కర్మలయందు దాదరము గలవారగుదురు. కాఁబట్టి సఖీ! నీవు నాయందనుగ్రహించి నీయిష్టవచ్చిన దేశమునకు విజయము చేయుము."
అనెను

పురు — పిమ్మట?

ఉప — పిమ్మట నేనామెను విడిచి బయలుదేఱితిని.

పురు — అటుతరువాత?

ఉప — తరువాత కర్మకాండసహచరియైన ~~మీమాంస~~ నాకుఁ గనబడినది.

మీమాంస—

చ. కర మధికారభాగ్యమునఁ గర్మములన్ విభజించి మించి, సు
స్థిరమగు గౌరవంబున శ్రుతిప్రముఖప్రబలప్రమాణముల్
పరుసగు వెంటనంటి కొలువన్, సువిచిత్రరీతి రాఁగ యుక్తులై,
పరఁగెఁ గ్రతూపదేశములు భాసిలు నన్యాలిదేశరాజితోన్.

పుర—అనంతరము,

ఉప—అనంతరము నేనామెను సహితము పూర్వమువలెనే యాశ్రయమును వేఁడితిని. అప్పు డామెయు "ఓసుమంగళీ ! నీవుచేయుపనియేమి?" అని నన్నడిగెను. అంతట నేను దొంటివలెనే "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" మొదలు గాఁగల వాక్యమును జెప్పితిని,

పురు—ఆవల ?

ఉప—ఆవల మీమాంస పార్శ్వవర్తులముఖమును జూచి "లోకాంతరఫలోపభోగయోగ్యుఁడైన పురుషునిఁ బ్రతిపాదించుటచేత మనకీమెవలనఁ బ్రయోజనము గలదు. కాఁబట్టి కర్మోపయుక్తయైన యీమెను స్వీకరింపుఁడు." అనిపలికెను. అక్కడ వారిలో నొకశిష్యుఁడు దాని ననుమోదించెను. ప్రసిద్ధప్రతిష్ఠుఁడైన కుమారిల స్వామియను మతి యొకఁడు మీమాంసాహృదయాధిదేవతయో యనునట్లుగా "దేవీ ! ఈమె కర్మోపయుక్తుఁడయిన పురుషునిఁ బ్రసాదింపదు; కర్తయు భోక్తయుఁ గానియీశ్వరునిఁ బ్రతిపాదించును. ఈమె కర్మలకించుకయు నుపయోగపడునది కాదు." అనెను. అప్పుడింకొకఁడు "లౌకికపురుషునికంటె నన్యుఁడయి యీశ్వరుఁడని యొకఁడున్నాఁడా?" అనియడిగెను. అంతనతఁడునవ్వి "ఉన్నాఁడు" అని కుమారిల నిట్లనియెను:—

చ. ఒకఁడుకనున్ జగత్క్రియల, నొక్కఁడు మోహయుతాంధబుద్ధియై;
నొకఁడిడుఁ గర్మజాలఫల, మొక్కఁడు తత్ఫలవాంఛఁ జేయుఁ; దా
నొకఁడు శరీరుల న్నడుపు, నొక్కఁడు కర్మముల న్నియుక్తుఁడౌ ;
నికను విసంగుఁడౌ పరము నెట్లుగుఁ జెప్పఁగఁ గర్మభోక్తఁగన్ ?

వివే—(హర్షముతో) మేలు ! కుమారిలస్వామీ ! మేలు ! నీవు మంచిప్రజ్ఞఁ గలవాఁడవు. నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుగమ్ము.

క. సహవాసులుఁ జెలులును నౌ
విహగంబులు రెండు నేకవృక్షము చేరున్ ;
విహగమొకటి తిను ఫలముల ;
నహహా ! రెండవది తినక యాలోకించున్.

పుర—తరువాత ?

ఉప—తరువాత నేను మీమాంసవద్ద సెలవుగైకొని వెడలితిని.

పురు—అటుతరువాత ?

ఉప—అటుతరువాత నేను శిష్యులు పలువుండ్రచేత నుపాస్యమానలైన తర్క[illegible] గాంచితిని. అంత.

మ. తెలుపు న్విశ్వవిశేష మోక్షగతితే వాదించుచున్ వితండావృతిన్
లలి జాతిచ్ఛలనిగ్రహాదికమహాన్యాయాళితో జల్పముల్ ;
పెలుచన్ వాదులు బూనుచుఁ బ్రకృతిసంక్షోభంబు లాకర్త. సం
ఖ్యలచే నెన్నుదుఁ దత్త్వముల్ మహదహంకారాదిసర్గంబులున్.

పురు—తరువాత ? తరువాత ?

ఉప—పూర్వోక్తినే నేనును వారి సమీపమునకుఁ బోయి, వారడిగినమీఁదట "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" ఇత్యాదివాక్యములచేత మునుపటి యట్లే నా కార్యమును జెప్పితిని. అప్పుడు వారు నన్నుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బరిహసించి "ఓ వాచాలులారా! విశ్వము పరమాణువులవలనఁ గలుగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు నిమిత్త కారణము" అనిపలికిరి. అందొక్కొకతె కోపముతో "ఓసిపాపాత్మురాలా! ఈశ్వరునే సవికారునిఁ జేసి వినాశధర్మము నాపాదించుచున్నావేమి?" అనెను మఱియొకతె "ఓసీ! విశ్వోత్పత్తి ప్రకృతివలనఁ" గలిగెనని పలికెను.

వివే—ఓహో! తర్కవిద్యాలెంతదుర్మతులు! ఘటాదికమువలెనే ప్రమేయజాతము సర్వమును గార్యమని సహిత మింతమాత్రము తెలిసికొనఁజాలకున్నారు. పరమాణువులును బ్రకృతియు నుపాదానకారణము లగుటయు నుపేక్షణీయమే.

మ. జలదభ్రముంబలె నంతరిక్షనగరస్వప్నేంద్రజాలంబు ల
ట్లలవిశ్వంబును మిథ్య, మేయమును గార్యంబౌట సాధ్యంతతన్ ;
కలుగున్ శుక్తిని వెండియట్లు శివుగాఁగం దెల్వఁ దద్జ్ఞానమిన్ ;
పొలియున్ స్రక్కునఁ బన్నగభ్రమువలెన్ బోధోదయప్రాప్తిచేన్.

ఇఁక వికారశంకయు ముగ్ధవధూమానస విలసితమే. ఎట్లన—

ఉ. శాంతము నిర్మలంబును నజంబు ననంతము నిష్కలంబు నౌ
సంతతతేజ మీభువనసంభవమందు వికార మొందునే ?
కాంతిని నల్లగల్వల నగంగలమబ్బులచాలు పుట్టుచో,
నింతయు నాకసంబు వహియించునె తాను వికారలేశమున్ ?

పురు—సాధు! సాధు ! ప్రజ్ఞావంతుఁడవయిన యీనీవిమర్శనము నాడెంద మానందపెట్టుచున్నది. (ఉపనిషద్దేవినిగూర్చి) తదనంతరము ?

ఉప—తదనంతరము వారందఱును మండిపడి, "ఓహో! విశ్వవిలయ ముక్తి కలుగునని ప్రేలుదు, నాస్తికమార్గము నవలంబించుచున్న దీనినిబట్ట వలెను" అని యందఱును ససంరంభముగా నన్ను నిగ్రహింపుట కుద్యు

పురు—(భయముతో) ఆపయిని ?

ఉప—అపైని నేను మిక్కిలి త్వరితముగాఁ బఱచి దండకారణ్యమునఁ బ్రవేశించితిని. అంతట మందరగిరికి సమీపమునఁ గట్టఁబడిన మధుసూదనాలయము చేరవను—

ఉ. బాహుబలంబులఁ గౌరవుల భగ్నము చేసిరి రాలరత్నముల్ ;
ద్రోహిమానసున్ శిరోమణుల దొంగిలిఁ ద్రెంచిరి కేశపాశముల్ ;
దేహాళిఁ దారహారములు త్రెంచి, హరించిరి కట్టుబట్టముల్ ;

పురు—తరువాత ? తరువాత ?

ఉప—అప్పుడు దేవాలయములోనుండి వెడలివచ్చి గదాపాణులైన పురుషులు వారి నతినిర్దయముగా మోఁదఁగా భీతులై యంతటను దిగంతములకుఁ బాఱిపోయిరి.

వివే—(హర్షముతో) పూజ్యులవయిన నిన్నతిక్రమించువారిని విశ్వసాక్షియైన భగవంతుఁడు క్షమింపఁడుగదా ?

పురు—తరువాత ? తరువాత ?

ఉప—దేహముతోడ, సంతసముతోఁ, గీతగృహంబు చొచ్చితిన్. అక్కడ నాకూఁతురైన గీతాదేవి చేరవచ్చి నన్నుఁ జూచి, సంభ్రమముతో "అమ్మా ! అమ్మా !" అని కౌఁగిలించుకొని కూరుచుండఁబెట్టెను. అప్పుడామె నావృత్తాంతమును విని, "అమ్మా ! నీవు మనస్సులో ఖేదమును బొందఁబోకు, ఏఖలులు నిన్ను పరిభవించిరో వారిని గాఁ జేసి యథేచ్ఛముగా నాస్తికబద్ధులగు చరింతురో వారి నీశ్వరుఁడే శిక్షించును. ఆస్తికులను గూర్చి భగవంతుఁడు గీతలయందు—

గీ. అట్టి క్రూరులఁ బాపుల నధమనరుల
ద్వేషకాముకులఁ గ్రోధనులఁ దీవ్రగతిని
సంతతము నేను సంసారసాగరముల
లోన నొక్కట నాసురయోనులందె.

అనెను.

పురు—(సకౌతుకముగా) దేవి ! ఆయీశ్వరుఁడెవఁడో నీయనుగ్రహమువలన దెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

ఉప—(కోపించినదానివలె) ఎన్నఁడు తన్నుఁదాఁ దెలిసికోలేక యుంటివివలెఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడో యాతఁడే.

పురు—(హర్షముతో) ఏమి ! నేనే యాపరమేశ్వరుఁడనా ?

ఉప—అవును.

పరుఁడు నీకంటెఁ గాఁ డెన్నఁడు పరమపురుషా ;
న్యూఁడవు గావు నీవు మహాత్మకుఁడవై ;

కన్యకఁగా మాయచేఁ దోఁచు దశనికరంబె,
అంబువులయందు సూర్యబింబంబు పగిది.

పురు—(వివేకునితో) దేవా! ఈదేవి చెప్పినను, నేనీయర్థమును జక్కఁగా గ్రహింపలేకున్నాను.

క. భిన్నున్ సుఖకీర్హాల
చ్ఛిన్ను జరామరణభిన్నుఁ జెన్నుగ నన్నున్
సన్నుతి చేసెడు నీయమ,
యన్నన్నా! నిత్యసచ్చిదానందునిగన్.

వివే—పదార్థపరిజ్ఞానము లేకపోవుటవలన నీకీవాక్యార్థము బోధపడలేదు!

పురు—అది నాకు బోధపడుటకు మీయుపాయము సెలవియ్యవలెను.

వివే—ఇదిగో చెప్పుచున్నాను—

మ. కడు నీయందుఁ జిదాత్మయుంగని, యహంకారుండుఁ గానంచు నె
ప్పుడుఁ జిత్తంబు నపంచి, తత్త్వసమితిం బోకార్చి కావింతువే
న్నాఁడుఁ దత్త్వమసీతి సంస్మరణ, కష్టాన్ భవోద్వృత్తమం
బడఁగన్ శాంతము స్వప్రకాశ మగుఁ బ్రత్యగ్జ్యోతి హార్షాత్మతన్.

పురు—(ఆనందముతో విన్నయర్థము నాలోచించుకొనుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు నిదిధ్యాసనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

నిది—"నా యాజ్ఞప్రాప్తిమును నీవు వివేకునితో నున్నయుపనిషద్దేవికి నిగూఢముగా బోధింపవలయును. నీవు పురుషు నిలోఁ బ్రవేశింపవలెను" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నాకాజ్ఞ యిచ్చినది. (చూచి) ఇదిగో దేవి వివేకపురుషులతోఁ గూడ సహాసముననే యున్నది ఆమె సన్నిధికిఁ బోయెదను. (చేరువకుఁబోయి యుపద్దేవితో జనాంతికముగా) అమ్మా! "దేవతలు సంకల్పమాత్ర సంభవులు. నీ మును ధరించియున్నదానవని నేను యోగధ్యానముచేతఁ దెలిసికొన్నాను. గనుక విద్యయను కన్యకను బ్రబోధచంద్రునను నీగర్భమునందును విద్యను సంకర్షణవిద్యచేత మనసునందు సంక్రమింపఁజేసి, ప్రబోధ నికి సమర్పించి, నీవు వివేకునితోఁ గూడ నాయొద్దకు రావలసినది" దేవి యాజ్ఞ యిచ్చినది.

ఉప—దేవి యాదేశించినట్లు చేసెదను. (అని పోవు చున్నది.)

నిది—(పురుషుని లోఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

పురు—(ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు.)

(నేపథ్యమునందు) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

మ. ఉరుకాంతిచ్ఛటలన్ దిశావళుల విద్యుల్లీల వెల్గింపుచున్,
ఖరదీప్తాప్తివిశాలమౌ మనసువక్షం బుచ్చిపోఁ బుట్టి, త
త్పరివారంబును మోహుని న్మ్రింగవి, విద్యాకన్య తోడ్తోనగో
చరయై పోయెఁ; బ్రబోధచంద్రుఁడును దా జన్మించె జీవున్ననన్.

[అప్పుడు ప్రబోధచంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రబో—సీ. స్మృతమొ, వ్యాప్తమో, మఱి యుపోహితమో, యుపసారితంబొ, సం
భూతవిలాపితంబొ, హృతమో, యనుతర్కము లేక, యేని సం
జాతముచేఁ బ్రపంచము వెసం జెడునో సహజప్రకాశలీ
నాతతరూపమై, యలమహాత్ముఁడ నేను బ్రబోధచంద్రుఁడన్.

(ముందుకు నడిచి) ఇతఁడే పురుషుఁడు. ఈతని డాపునకుఁ బోయెదను. (సమీపించి) దేవా! ప్రబోధచంద్రుఁడను నేను నమస్కారము చేయుచున్నాను.

పురు—(ఆహ్లాదముతో) వత్సా! రమ్మి. నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్మి.

ప్రబో—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు.)

పురు—(ఆనందముతో) ఓహో! ఇప్పుడు విధూతతిమిరజాతమయి ప్రభాతము సంజాతమయినది!

చ. ఒకటఁ బ్రబోధచంద్రమహితోదయ మాటను జేసి యియ్యెడన్
బ్రకటవికల్పనిగ్రహము బ్రస్ఫుటమోహతమంబుఁ బాయఁగాఁ,
జకచక నేనె శ్రద్ధ మతి శాంతి వివేక శమంబు లాదిగా
సకలజగన్మయుండనయి యేసంగముఁ విష్ణువుగా స్ఫురించెదున్.

[...]ముల చేతను నేను విష్ణుభక్తిదేవిప్రసాదమువలనఁ గృతకృత్యుఁడ నయినాఁడను.

[...]డు—

[...]చి సమస్తసంగములు, నేఁడక విశ్వములోని దేదియున్,
[...] మూలలంటొ ఫలకాంక్షయొనర్పక సంచరించుచున్,
[...]పమున్ భయము శోకము మోహము నుజ్జగించి, యి
[...]తి శాంతి భ్రశముం గని, గాత్రియె నిల్చుతావుగన్.

విష్ణుభక్తిదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

[...]సమీపించి) శమితారాతివైయున్న నిన్నిప్పుడు చూచు[...]
[...] నామనోరథములన్నియు సంపూర్ణములయినవి!

పురు — దేవిగారి ప్రసాద మున్నప్పుడు దుష్కర మేది యుండును ? (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

విష్ణు — (పురుషుని లేవనెత్తుచు) వత్సా! లెమ్ము. ఇంకను నేను నీకేమి ప్రియము చేయుదును ?

పురు — ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియమేమున్నది ?

క. కృతకృత్యుం డయ్యెను దా
హతవిమతస్తోముఁ డగుచు నల్లవిభేదుం;
డతివళితరజస్కుఁడునై
యతులసదానందపదవి నందితి నేనున్.

అయినను దా నీ భరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక !

చ. ఇలపయి నిష్టవృష్టిఁ గురియించునుగా వృత్ర మేఘుఁ డెంతయున్ !
గలుషుల రాజు లేలుదురుగాక మహి న్నిరుపద్రవంబుగన్ !
వెలి తెలివిందమంబడఁచి భీ మమతా విషయోగ్రసంక్రమై
కలఁచు భవాబ్ధి దాఁటుదురుగాక మహాత్ములు నీదు సత్కృపన్ !

సంపూర్ణము.

